

Textus et Studia

12 (2026) no 2

KS. JACEK URBAN

Adam Stefan Sapieha – pierwszy arcybiskup metropolita krakowski

KS. KAMIL KĘSIK

Relacje metropolitalne diecezji częstochowskiej z archidiecezją krakowską w latach 1925–1992

KS. CZESŁAW CHRZĄSZCZ

Relacje diecezji bielsko-żywieckiej z Kościołami partykularnymi metropolii krakowskiej w latach 1992–2025

KS. HENRYK OLSZAR

Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne w przestrzeni historycznej archidiecezji krakowskiej

MAREK HAŁABURDA

Seminarium Duchowne w Krakowie (1925–1939)

KS. MICHAŁ WIDERA

Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie (1926–1991)

Textus 12 (2026) no 2 et Studia

Faculty of History and Cultural Heritage
The Pontifical University of John Paul II in Krakow

Textus et Studia

Journal of the Faculty of History and Cultural Heritage
The Pontifical University of John Paul II in Krakow

EDITOR IN CHIEF

Paweł Krokosz (The Pontifical University of John Paul II in Krakow, Poland)

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Marek Hałaburda (Ignatianum University in Cracow, Poland)

EDITORIAL ASSISTANT

Norbert Morawiec (Jan Długosz University in Czestochowa, Poland)

PROTECTOR

Most Reverend Eminence Stanisław Dziwisz

SUBJECT EDITORS

Yurii Domanskii (Russian State University for the Humanities, Russia), Maria Teresa Giusti (Università degli Studi "G. d'Annunzio" Chieti Pescara), Ewa Horyń (University of the National Education Commission, Poland), Wojciech Kęder (The Pontifical University of John Paul II in Krakow, Poland), Iryna Kryvosheia (Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine), Serhii Shumylo (National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine), Jana Raclavská (University of Ostrava, Czechia), Jakub Sadowski (Jagiellonian University, Poland), László Tapolcai (Eötvös Loránd University, Hungary), Oleksandr Trygub (Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine), Walentyna Łoś (Jagiellonian University, Poland), Matteo Piccin (University of Warsaw, Poland), Viacheslav Stanislavskyi (National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine), Samat Zhumatay (Institute of Kazakhstan and Central Asia History, Kazakhstan), Akmal S. Yakubov (Samarkand State University named after Sharof Rashidov, Uzbekistan)

PROOFREADING

Renata Komurka, Gabriela Sokołowska

TYPESETTING

Piotr Pielach

Copyright © 2026 by the Pontifical University of John Paul II in Krakow

ISSN 2300-3839

Publication financed by the Pontifical University of John Paul II in Krakow

Editorial address: 31-002 Kraków, ul. Kanonicza 25

Publisher: The Pontifical University of John Paul II in Krakow

E-mail: textusetstudia@upjp2.edu.pl

Online: <https://czasopisma.upjp2.edu.pl/textusetstudia>

Contents

- 5 Od redakcji
- 9 KS. JACEK URBAN
Adam Stefan Sapieha – pierwszy arcybiskup metropolita krakowski
- 33 KS. KAMIL KĘSIK
Relacje metropolitalne diecezji częstochowskiej z archidiecezją krakowską w latach 1925–1992
- 55 KS. CZESŁAW CHRZĄSZCZ
Relacje diecezji bielsko-żywieckiej z Kościołami partykularnymi metropolii krakowskiej w latach 1992–2025
- 73 KS. HENRYK OLSZAR
Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne w przestrzeni historycznej archidiecezji krakowskiej
- 113 MAREK HAŁABURDA
Seminarium Duchowne w Krakowie (1925–1939)
- 135 KS. MICHAŁ WIDERA
Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie (1926–1991)
- 161 BP JAN KOPIEC PRZYSZYŃSKI
Długa droga dziejowa do powołania arcybiskupstwa i metropolii krakowskiej

Od redakcji

 <https://doi.org/10.15633/tes.12200>

Diecezja krakowska należy do najstarszych struktur Kościoła katolickiego na ziemiach polskich. Przez swoją przeszło tysiącletnią działalność wpłynęła niezaprzeczalnie na historię polskiego Kościoła katolickiego i dzieje kultury religijnej.

Pomimo swego znaczenia zarówno w strukturach kościelnych, jak i roli historycznej, diecezja krakowska musiała czekać aż do początków XX wieku na podniesienie do rangi archidiecezji. Sprzyjające okoliczności pojawiły się po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Zgodnie z postanowieniami konkordatu zawartego pomiędzy rządem II Rzeczypospolitej Polskiej a Stolicą Apostolską w dniu 10 lutego 1925 roku, miała nastąpić reorganizacja struktury administracyjnej Kościoła katolickiego, dostosowująca ją do nowo ustalonych granic państwowych. Ponadto, wielowymiarowa działalność na rzecz narodu polskiego w czasie I wojny światowej biskupa krakowskiego Adama Stefana Sapiehy, w szczególności utworzenie Książęco-Biskupiego Komitetu Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny, obligowało do zwrócenia uwagi na Kraków.

W dniu 28 października 1925 roku papież Pius XI wydał bullę *Vixdum Poloniae unitas*, ustanawiając nowy podział administracyjny Kościoła katolickiego w Polsce. Diecezja krakowska została podniesiona do rangi arcybiskupstwa i metropolii, z przynależącymi do niej diecezjami tarnowską, kielecką oraz nowo erygowanymi częstochowską i śląską (katowicką). W grudniu tego samego roku, papież wydał dekret prekonizujący Adama Stefana Sapiehę na

pierwszego arcybiskupa krakowskiego. Ingres arcybiskupi odbył się w katedrze wawelskiej 17 stycznia 1926 roku.

Papieska bulla *Vixdum Poloniae unitas* nie tylko zmieniała dotychczasową administrację kościelną, lecz także umożliwiła bliższą, wielowymiarową współpracę pomiędzy Krakowem a przynależnymi mu diecezjami. Nowa stolica arcybiskupia stała się centrum formacji kandydatów do kapłaństwa dzięki umieszczeniu tu seminariów duchownych dla trzech diecezji (tj. krakowskiej, częstochowskiej, śląskiej), a także poprzez możliwości odbywania studiów na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Arcybiskupstwo stało się ośrodkiem umożliwiającą jednoczenie duchowieństwa i wiernych, pochodzących do niedawna z trzech różnych zaborów.

W związku z powyższym z wielką przyjemnością oddajemy do rąk czytelników drugi numer czasopisma „Textus et Studia” za rok 2026. W prezentowanym tomie znajdują się teksty dedykowane wybranym aspektom 100. rocznicy utworzenia metropolii krakowskiej. Wśród rozpraw znalazły się artykuły podejmujące szeroką problematykę dotyczącą relacji metropolii krakowskiej na przestrzeni minionych dziesięcioleci z diecezją częstochowską autorstwa księdza Kamila Kęsika (*Relacje metropolitalne diecezji częstochowskiej z archidiecezją krakowską w latach 1925–1992*) oraz relacji diecezji bielsko-żywieckiej z diecezjami tworzącymi metropolię pióra księdza Czesława Chrzęszcza (*Relacje diecezji bielsko-żywieckiej z kościołami partykularnymi metropolii krakowskiej w latach 1992–2025*). Bardzo wiele uwagi poświęcono dość istotnym kwestiom funkcjonowania w omawianym przedziale czasowym istniejących w Krakowie seminariów duchownych, którym uwagę w swoich opracowaniach naukowych poświęcili księża: Henryk Olszar – *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne w przestrzeni historycznej archidiecezji krakowskiej* i Michał Wiedera – *Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie (1926–1991)* oraz Marek Hałaburda – *Seminarium Duchowne w Krakowie (1925–1939)*. Stosowną uwagę działalności pierwszego metropolity krakowskiego, arcybiskupa Adama Stefana Sapiehy poświęcił ksiądz Jacek Urban w rozprawie zatytułowanej *Adam Stefan Sapieha – pierwszy arcybiskup metropolita krakowski*. Swoistym podsumowaniem tematyki dotyczącej omawianej 100. rocznicy utworzenia metropolii krakowskiej poruszanej w niniejszym tomie „Textus et Studia”, w ujęciu wielowiekowego wymiaru utworzenia i trwania tej prowincji kościelnej, powołanej w rzeczywistości już w roku 1000, jest niezwykle cenne opracowanie księdza biskupa Jana Kopca pt. *Długa droga dziejowa do powołania arcybiskupstwa i metropolii krakowskiej*.

Wyniki swoich badań naukowych przedstawili Autorzy reprezentujący różne ośrodki akademickie. W tym miejscu słowa wdzięczności kierujemy do Państwa Recenzentów, których cenne uwagi i wskazówki wpłynęły na ostateczny kształt tej publikacji.

Marlena Hajduk
Marek Hałaburda
Paweł Krokosz

ks. Jacek Urban

 <https://orcid.org/0000-0003-1790-2601>

 archiwariusz@gmail.com

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

Adam Stefan Sapieha –
pierwszy arcybiskup metropolita krakowski

 <https://doi.org/10.15633/tes.12201>

ABSTRAKT

Adam Stefan Sapieha – pierwszy arcybiskup metropolita krakowski

W 1995 roku ks. prof. Bolesław Kumor opublikował artykuł poświęcony abp. Adamowi Stefanowi Sapieże jako metropolicie krakowskiemu. Został on ogłoszony drukiem w książce pt. „Kardynał Adama Stefan Sapieha”, pod redakcją Stanisława Stępnia, która ukazała się w Przemyślu. Tekst liczy sobie 5 stron. W ciągu minionych 30 lat pojawiły się kolejne prace poświęcone Księciu Niezłomnemu, a przede wszystkim edycja jego tekstów w pomnikowej 5-tomowej kolekcji pt. „Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam S. Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych”, pod red. ks. prof. Józefa Mareckiego (Kraków 2020). Niniejszy artykuł składa się z trzech części. W pierwszej przedstawiono Adama S. Sapiechę w pierwszych latach pasterzowania w diecezji krakowskiej. Od 1912 do 1925 roku był księciem-biskupem krakowskim. W zasadniczej części artykułu zajęto się Adamem S. Sapiechą jako arcybiskupem krakowskim, a następnie jako metropolitą krakowskim. W trzeciej części ukazano jego aktywność w latach II wojny światowej i w pierwszych latach komunizmu (1939–1951). Nadal był arcybiskupem metropolitą krakowskim, ale jego działalność (podobnie jak w Książęco-Biskupim Komitecie Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny w latach 1914–1918) wykaczała poza teren metropolii krakowskiej. To wtedy współcześni nazwali go Księciem Niezłomnym. Rzeczywiście w tym okresie wielu zgodnie określało go jako reprezentanta narodu polskiego. Będąc metropolitą krakowskim, stał się nieformalnym metropolitą Polaków.

SŁOWA KLUCZOWE: Adam Stefan Sapieha, Kraków, archidiecezja, metropolia, międzywojnie

ABSTRACT

Adam Stefan Sapieha — the first metropolitan archbishop of Kraków

In 1995, Reverend Professor Bolesław Kumor published an article examining Archbishop Adam Stefan Sapieha's tenure as the Metropolitan of Kraków. This study was published in the collective volume entitled "Kardynał Adam Stefan Sapieha", edited by Stanisław Stępień (Przemyśl). The text spans five pages. Over the past thirty years, further works dedicated to the "The Indomitable Prince" have been published. Most notably, his writings were compiled in a monumental five-volume collection entitled "Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam S. Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych", edited by Reverend Professor Józef Marecki (Kraków 2020). Consequently, an opportunity has arisen to revisit this subject. The article is structured into three parts. In the first section, the author presents Adam S. Sapieha during his initial years of pastoral ministry in the Diocese of Kraków. From 1912 to 1925, he served as the Prince-Bishop of Kraków. The core of the article addresses Adam S. Sapieha's role first as the Archbishop of Kraków, and subsequently as the Metropolitan of Kraków. The final section examines his activities during World War II and the early years of communism (1939–1951). Although he remained the Archbishop Metropolitan of Kraków, his endeavors during this period—much like his earlier involvement with the Prince-Bishop's Relief Committee for War Victims between 1914 and 1918—extended far beyond the boundaries of the Kraków metropolis. It was during this time that his contemporaries bestowed upon him the moniker of the "The Indomitable Prince". Indeed, during this era, various factions widely recognized him as a primary representative of the Polish nation. While formally serving as the Metropolitan of Kraków, he effectively became the informal metropolitan of all Poles.

KEYWORDS: Adam Stefan Sapieha, Kraków, archdiocese, metropolis, interwar period

Dnia 3 marca 1912 roku w Krakowie odbył się uroczysty ingres nowego biskupa do katedry na Wawelu. Został nim ksiązę biskup Adam Stefan Sapieha¹. Nowy pasterz obejmował diecezję, która liczyła ok. 942 tysiące katolików w 184 parafiach i 28 ekspozyturach. W duszpasterstwie pracowało 345 księży diecezjalnych i 14 zakonnych. Katechetów stałych było 69. Seminarium duchowne liczyło 90 kleryków².

Młody biskup musiał się zmierzyć z trudnym środowiskiem inteligenckiego i ziemiańskiego Krakowa³. Innym poważnym problemem wobec którego stanął, był kierunek wychowania alumnów w Krakowskim Seminarium Duchownym⁴.

1 Relatio de ingressu seu de inthronisatione Celsissimi Principis Episcopi Adami Stephani Sapieha in sedem Sancti Stanislai Episcopi Martyris, Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Acta actorum capituli, sygn. Aa 36, s. 131–133; List ingresowy A. S. Sapiehy z 3 III 1912, „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis” 1912, nr 3–4, s. 23–31. Akcent położył na rodzinę: „rodzina to pierwszy święty związek, przybytek zaciszny wiary, dobrych obyczajów, tradycji świętych, twierdza [...]. W niej młode pokolenia, w atmosferze miłości wzajemnej, uczą się poświęcenia, wyrzeczenia własnej wygody, egoistycznych przyzwyczajęń”. Do duchowieństwa mówił, że „troska duszpasterska ma być współczująca, szukająca dusz, ale niezapominająca także o stronie ziemskiej człowieka, o jego niedostatkach i bólach”. Przestrzegał kapłanów przed pychą i przywiązaniem do dóbr doczesnych. Trzecim tematem swojego wystąpienia uczynił miłość Ojczyzny.

2 *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos Cracoviensis S. Sedi Apostolicae immediatae subjectae pro Anno Domini 1912*, Cracoviae 1912, s. 270–271.

3 J. Czajowski, *Kardynał Adam Stefan Sapieha*, Wrocław 1997, s. 34–36. O swych stosunkach z konserwatystami krakowskimi Sapieha napisał: „W stosunkach z świeckimi spotkałem się zawsze od początku z chęcią opanowania mnie przez partię polityczną, tak zwaną krakowską. Już w czasie konsekracji zaczęły się te starania, a po przyjeździe do Krakowa wystąpiły otwarcie. Zbyt jednak niezgrabnie postępowano, podchlebstwem działano, ale nie przekonywaniem, a gdy poznano, że nie idę na to, zaczęto się dąsać i krytykować, wreszcie utworzyło się zupełnie nienawistne grono zwalczające” (J. Urban, *Pierwsze lata posługi księcia-biskupa Adama Stefana Sapiehy w diecezji krakowskiej*, w: *Charisteria Tito Górski oblata. Studia i rozprawy ofiarowane profesorowi Tytusowi Górskiemu*, red. R. M. Zawadzki, S. Stabryła, Kraków 2003, s. 280).

4 Podejmując prace pasterskie w diecezji, najpierw zajął się Seminarium Duchownym w Krakowie. Ówczesny rektor seminarium, bp Anatol Nowak, sufragan krakowski, zajęty sprawami diecezji w okresie choroby kard. Jana Puzyny, nie był w stanie skutecznie prowadzić placówki. W tym zadaniu wyręczał go ojciec duchowny ks. Edward Komar, co nie służyło właściwemu rozwojowi kleryków. Zauważywszy

Od początku roku akademickiego 1912/1913 książe biskup Adam S. Sapieha polecił, by w krakowskim kościele akademickim św. Anny głoszone w każdą niedzielę specjalne kazania dla studentów i inteligencji. Inicjatywa ta została przyjęta z uznaniem. Wcześniej, bo już wiosną 1912 roku podjął trud wizytacji kanonicznych. Pierwszym wizytowanym przez niego był dekanat nowotarski. Właśnie wizytacje dały okazję poznania biskupa otwartego na sprawy i Boże, i ludzkie. Jako biskup krakowski przewodniczył wielu uroczystościom kościelnym i patriotycznym⁵. Wizyta księcia biskupa wśród robotników w kopalniach węgla kamiennego w Jaworznie w 1913 roku stała się wydarzeniem bez precedensu w kontaktach hierarchii kościelnej ze światem robotników⁶. Po dwu latach biskupstwa stanął wobec wyzwania rzuconego przez wybuch wojny światowej.

Na wieść o wybuchu I wojny światowej wydał wszystkim księżom proboszczom i wikariuszom nakaz pozostania na miejscu swego pasterzowania. Na zapowiedź wysiedlenia mieszkańców wsi wokół twierdzy Kraków wezwał księży, aby otoczyli opieką rodziny wysiedlonych, a diecezjan do przyjęcia tych, którzy musieli opuścić swoje domy. W miarę wzmagania się działań wojennych organizował doraźne wydawanie posiłków przy dworcach kolejowych dla uciekinierów, zabiegał o szpitale dla rannych żołnierzy i ludności cywilnej. W początku listopada 1914 roku z Krakowa i okolic wysiedlono ok. 100 tysięcy osób. Wysiedleńców umieszczono w obozach na terenie Czech, Moraw i Austrii. Z jego inicjatywy powstał memoriał o stanie sanitarnym w obozach przesiedleńców, który przekazał władzom wiedeńskim. Szczególną troską otoczył sieroty obozowe. Zaczęto je sprowadzać do Krakowa i umieszczać w domach i schroniskach⁷. Na Boże Narodzenie 1914 roku ogłosił słynną odezwę do rodaków i do innych narodów o ratunek dla cywilnych ofiar wojny na terenie Galicji, przez

to, nowy biskup krakowski zwolnił bp. Nowaka z obowiązków rektora, a następnie – wobec ciągłego wpływu ojca duchownego na sprawy zewnętrzne seminarium, 6 stycznia 1914 roku zwolnił wszystkich przełożonych seminarium.

5 W 1912 roku przewodniczył liturgii w 300-lecie śmierci ks. Piotra Skargi w uroczystości zorganizowanej przez Katolicki Zjazd Skargowski. W 1913 roku w 50. rocznicę wybuchu powstania styczniowego w Kościele Mariackim w Krakowie, w obecności weteranów powstania, a także młodzieży celebrował uroczystą mszę św.

6 J. Wolny, *Biogram kardynała Adama Stefana Sapiehy*, w: *Książe Niezlomny. Kardynał Adam Stefan Sapieha*, red. R. Bogacz, Kraków 2001, s. 18–19.

7 Zob. W. Wróbel, *Troska biskupa Adama Sapiehy o wysiedlonych i uchodźców w latach 1914–1916*, Kraków 1999.

którą przesuwiał się walec wojenny, niszcząc wszystko po drodze. Apel Sapiehy przedrukowały pisma nie tylko polskie, ale i wiele dzienników europejskich i amerykańskich. Następnie na początku 1915 roku zorganizował komitet ratunkowy. Komitet otrzymał statut i oficjalną nazwę: „Krakowski Biskupi Komitet Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny”, powszechnie odtąd znany jako KBK – Książęco-Biskupi Komitet. Według statutu Książęco-Biskupi Komitet był instytucją publicznego miłosierdzia, która nie kieruje się żadnymi celami politycznymi. Zadaniem KBK było niesienie trwałej lub doraźnej pomocy tym wszystkim mieszkańcom Galicji i Królestwa Polskiego, którzy utracili wszystko na skutek działań wojennych. Na czele Komitetu stanął Adam S. Sapieha. Jak napisał prof. Emil Godlewski „ksiądz biskup Sapieha był nie tylko przewodniczącym Komitetu, każdy, kto w tym zespole ludzi pracował, pamiętał i czuł przez cały czas tej pracy, że On był jej duszą, inicjatorem rozlicznych poczynań, a interesował się naprawdę nawet drobniejszymi szczegółami działalności”⁸. KBK podzielono na sekcje. Najbardziej wszechstronną działalność podjęła sekcja sanitarna. Powstały kolumny sanitarne. Były to ruchome punkty lekarskie docierające do grup ludności zagrożonych zwłaszcza epidemiami tyfusu, cholery, czerwonki czy ospy. Na terenie Galicji i Kongresówki przeciw ospie zaszczepiono prawie 2 mln ludzi. Troskliwie zajęto się dziećmi. Chore na gruźlicę leczono w nowo utworzonym sanatorium pod Nosalem w Zakopanem, a dzieci jagliczne leczono w Witkowicach nad Krakowem. Do szpitali przyjmowano ludzi bez względu na wiek, płeć, wyznanie, czy narodowość⁹. KBK najpierw przekroczył granice diecezji krakowskiej, następnie przekroczył granice Galicji, docierając do Królestwa Polskiego¹⁰. Sława Książęco-Biskupiego Komitetu w istotny sposób pozwoliła przekonać tę część kościelnego środowiska Krakowa, które dotąd bez entuzjazmu przyjmowało nowego biskupa.

8 E. Godlewski, *Działalność księcia metropolity Adama Stefana Sapiehy w okresie Wielkiej Wojny*, w: 25 lat pasterzowania Księcia Metropolity Adama Stefana Sapiehy, red. F. Machay, Kraków 1937, s. 36.

9 B. Przybyszewski, *Adam Stefan kardynał Sapieha. Pasterz dobry – Ksiądz niezłomny 1867–1951*, Łańcut 2002, s. 82–120 (kalendarium działalności społecznej księdza biskupa podczas I wojny światowej).

10 A. Szal, *Działalność delegacji przemyskiej Książęco-Biskupiego Komitetu w okresie pierwszej wojny światowej*, w: *Kardynał Adam Stefan Sapieha. Środowisko rodzinne, życie i dzieło*, red. S. Stępień, Przemysł 1995, s. 151–155.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, najpierw w warunkach kruche-
go pokoju, a następnie wobec wojny z bolszewikami w 1920 roku Adam S. Sa-
pieha kontynuował zadania pasterza Kościoła krakowskiego¹¹.

Model biskupa w organizmie diecezji jasno określił Sobór Trydencki. Biskup
w obrębie swej diecezji wykonywał wszelką władzę kościelną, a więc tak władzę
sakramentalną, jak też i władzę zarządzania. Z mocy swej władzy sakramental-
nej biskup wykonywał: (1) *iura ordinis communia* czyli prawa, które służą każ-
demu kapłanowi jak chrzest, spowiedź czy Eucharystia. Ale też: (2) *iura ordinis
reservata* czyli propria, to jest funkcje duchowne, wymagające nieodzownie
święceń biskupich, służące więc wyłącznie biskupowi, jak udzielanie święceń
kapłańskich, konsekracja kościołów, święcenia olejów itd.

Natomiast władza biskupiego zarządzania objęła wszystkie możliwe kie-
runki kościelnego urzędu: ustawodawstwo, nadawanie urzędów kościelnych,
udzielanie dyspens, sądownictwo kościelne, utrzymywanie karności między
duchowienstwem, ustanawianie, przemiana i znoszenie beneficjów, zwoływa-
nie synodów diecezjalnych, wychowanie kleryków, czuwanie nad zarządem
majątku kościelnego, troska o instytucje i stowarzyszenia kościelne¹².

Jako nauczyciel wiary Adam S. Sapieha ogłaszał listy pasterskie. Były to wiel-
kopostne listy do diecezjan, do młodzieży, a także listy rocznicowe i synodalne.
Uwagę zwraca jego list o wychowaniu chrześcijańskim, o Kościele z 1925 roku
i przeciw uleganiu propagandzie antykatolickiej. Jego listy pasterskie były sil-
nie pastoralne. Najpierw zamieszczał opis sytuacji społecznej, religijnej i mo-
ralnej, następnie ostrzegał przed niebezpieczeństwami, a w końcu wskazywał
niezbędne cele i środki do ich realizacji. W listach pasterskich wiele miejsca
poświęcał małżeństwu i rodzinie, mocno także podkreślał postawy patriotycz-
ne, wierny swoim listom programowym. Obdarzony darem dużej aktywności

11 J. Wolny, *Biogram Adama Stefana Sapiehy*, s. 36–37. Na wieść o rozbrojeniu wojsk austriackich 3 listopa-
da 1918 roku odprawił w katedrze na Wawelu dziękczynną mszę św. i zaintonował *Te Deum*. 11 listopada
błogosławił oddziałom idącym na odsiecz walczącego Lwowa. Rok później w obecności Józefa Piłsud-
skiego, gen. Józefa Hallera – dowódcy Błękitnej Armii i gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego – dowódcy
armii wielkopolskiej, odprawił mszę św. w intencji ojczyzny, mówiąc o odpowiedzialności przed Bo-
giem za dar wolnej Polski. W 1920 roku zaangażował się w plebiscyt na Górnym Śląsku, który miał się
odbyć w marcu następnego roku. W 1922 roku zdecydował się kandydować do senatu z listy Chrześci-
jańskiego Związku Jedności Narodowej. Program chrześcijańskiej demokracji był mu najbliższy i tej
orientacji pozostał wierny. Później sprzyjał Stronnictwu Pracy, jako kontynuatorowi chadecji. Jego
pobyt w senacie trwał jedynie rok. Papież Pius XI polecił bowiem biskupom i księżom zasiadającym
w sejmie i senacie rezygnację z piastowania tych funkcji.

12 E. Rittner, *Prawo kościelne katolickie*, t. 1, Lwów 1907, s. 167.

częściej niż do listów pasterskich, podobnie jak do kazań, sięgał po inne formy wypowiedzi, które lepiej wyrażały jego duszpasterski styl¹³.

Jako szafarz sakramentów stosunkowo rzadko udzielał sakramentu chrztu, podobnie było z błogosławieniem małżeństw. Między innymi w katedrze na Wawelu błogosławił ślub Gabriela Bourbona z księżną Cecylią Lubomirską¹⁴.

Arcybiskup krakowski

Datę 14 grudnia 1925 roku nosi bulla papieża Piusa XI, który ustanowił dotychczasowego księcia biskupa krakowskiego arcybiskupem metropolitą krakowskim. Jako arcybiskup nadal wykonywał swoje obowiązki pasterskie. Pośród nich m.in. prowadził pogrzeby sługi Bożego o. Pawła Smolikowskiego (1926), Juliusza Słowackiego (1927), Józefa Piłsudskiego (1935) i Wincentego Witosa (1945). Prowadził pogrzeby wielu kapłanów. Systematycznie odwiedzał katedrę na Wawelu, kościół Mariacki, kościoły Krakowa, diecezjalne i zakonne. Jego duszpasterski styl wyrażają wizytacje kanoniczne, jego kontakt zarówno z kapłanami, jak i ludźmi świeckimi. Dla wielu z nich były to niezapomniane przeżycia¹⁵.

Jednym z najważniejszych zadań stojących przed każdym biskupem jest troska o formację intelektualną i duchową kandydatów do kapłaństwa. Studia teologiczne alumni odbywali na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W latach jego rządów w krakowskim seminarium duchownym na pięciu rocznikach było 110–120 kleryków. Dotacja państwowa pokrywała połowę kosztów utrzymania. Najzdolniejszych kleryków posyłał na studia zagraniczne. Nakładów wymagał gmach seminarium duchownego pod Wawelem.

13 E. Florkowski, *Listy pasterskie Adama Stefana Sapiehy*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 179–196.

14 Z. Wilgusz, *Kronika życia i działalności Adama Stefana kardynała księcia Sapiehy*, w: *Kardynał Adam Stefan Sapieha. Środowisko rodzinne, życie i dzieło*, s. 203–242.

15 B. Przybyszewski, *Adam Stefan kardynał Sapieha*, s. 124–125. Jak o nim napisał abp Eugeniusz Baziak: „był najszczęśliwszy, gdy mógł bezpośrednio zetknąć się ze swym pobożnym ludem. Nie czuł nigdy zmęczenia przy udzielaniu Sakramentu Bierzmowania. Z miłością katechizował dzieci. Żywo interesował się każdym przejawem życia parafialnego. Przemówienia jego były krótkie, ale głęboko zapadały w dusze, rozpalały, porywały do czynu”.

W 1927 roku staraniem Adama S. Sapiehy rozbudowano seminarium o nowe skrzydło¹⁶.

W latach arcybiskupich rządów Adama S. Sapiehy diecezja krakowska powiększyła się o kilkadziesiąt parafii. W samym Krakowie o parafie w Borku Fałęckim, na Grzegórkach, w Olszanicy, w Płaszowie, na Azorach, Woli Duchackiej, w Bronowicach Małych, Przegorzałach i Czyżynach. Za każdą nową parafią, nowym kościołem, nowym zgromadzeniem zakonnym przyjętym do Archidiecezji Krakowskiej stoi biskup miejsca i jego troska o zapewnienie najlepszych warunków duszpasterstwa¹⁷.

Odkąd z woli Bożej objęliśmy rządy diecezji krakowskiej – pisał – jedną z trosk, która najżywiej przejmuję serce nasze, to pragnienie, aby wszystkim wiernym, pieczy naszej powierzonym, umożliwić i ułatwić słuchanie mszy św., uczęszczanie do sakramentów świętych i słuchania słowa Bożego. Żał mi tego ludu, który w rozległych parafiach, z dala od kościoła mieszkając, tylko z wielkim trudem i móżolem, często z narażeniem swego zdrowia musi znaczne przemierzać przestrzenie, by się dostać do świątyni Pańskiej [...]. Żał nam szczególnie ludzi podeszłego wieku, słabego zdrowia, dzieci [...]. Szczęśliwymi byśmy się czuli, gdyby w każdej wiosce Diecezji naszej stanąć mógł kościółek, a przy nim zamieszkać kapłan¹⁸.

Dla dzieła budowy nowych kościołów bp. Sapieha utworzył Diecezjalny Fundusz Mszalny. Książę biskup „zarządzał nadto składki w kościołach, pukał do kolatorów i bogatych przedsiębiorstw (kopalnie, huty), dawał ze swego, zachęcał samych zainteresowanych do hojności. Sam dokonywał lokalizacji kościołów. Wybierał przedsiębiorczych kapłanów i nieraz «rzucał ich na pełne wody» ze skromnymi środkami i swym błogosławieństwem, byle nadążyć z postępowaniem demograficznym i stworzyć możliwie gęstą sieć placówek duszpasterskich. Byłe na karcie diecezji nie było białych plam, bez domów Bożych”¹⁹. Zadbął także

16 J. Kracik, *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, s. 197–203.

17 J. Kracik, *Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej diecezji krakowskiej w latach 1912–1951*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, s. 409–436.

18 „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis” 1913 nr 2–3, s. 13.

19 *Przemówienie bp. Juliana Groblickiego na temat działalności kard. A. Sapiehy, wygłoszone w katedrze na Wawelu podczas nabożeństwa z okazji setnej rocznicy jego urodzin, Kraków 12 V 1967 r.*, w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 1: *Działalność duszpasterska*, red. M. Marosz, Kraków 2020, s. 452. Za jego rządów w diecezji krakowskiej zbudowano 65 nowych kościołów.

o kapłanów wysłużonych. W 1925 roku zbudował Dom Księży Emerytów przy Kościele św. Marka w Krakowie, naprzeciw Pałacu Książąt Lubomirskich.

Nieustannie towarzyszyła mu idea czynnego chrześcijańskiego miłosierdzia. W okresie międzywojennym kilka razy sięgał po wypróbowaną w latach 1915–1918 formę komitetu. W 1924 roku powołał Ratunkowy Komitet Biskupi dla Niesienia Pomocy Biednym, który następnie po 1925 roku, aż do wybuchu II wojny światowej, działał jako Arcybiskupi Komitet Ratunkowy. W 1926 roku powołał Księżęco-Metropolitalny Komitet Pomocy dla Dotkniętych Kłeską Bezrobocia. Komitet w roku założenia wydawał ćwierć miliona darmowych obiadów. Podczas mroźnej zimy 1929 roku powołał Komitet Pomocy dla Dotkniętych Kłeską Mrozów. Bieda i głód czasu wielkiego kryzysu gospodarczego skłoniły go do założenia w 1931 roku Komitetu Pomocy Głodnym. Reagował na kłęski żywiołowe. Dwukrotnie, najpierw w 1925, a następnie w 1934 roku południe Polski nawiedziła powódź. Natychmiast przystąpił do akcji pomocy powodzianom²⁰.

W tym czasie dojrzewała idea ogólnopolskiej organizacji „Caritas”. Inicjatywa wyszła z Poznania i sięga początku XX wieku. Istniejący tam „Związek Polskich Katolickich Towarzystw Dobroczynnych” w 1922 roku został przemianowany na Związek Caritas ze strukturą wzorowaną na Caritas niemieckiej. Gdy w latach dwudziestych Europa została dotknięta kryzysem ekonomicznym, prymas August Hlond zachęcał do powoływania diecezjalnych Związków Caritas w każdej diecezji. Diecezjalne Związki Caritas powstały najpierw w Katowicach (1929), a następnie w Warszawie (1930) i Kielcach (1931).

Do idei organizacji „Caritas” w Krakowie początkowo odnoszono się z dużą rezerwą. Zgadzano się, że jedna duża organizacja miłosierdzia będzie silniejsza od kilkunastu małych, ale żywiono obawę, że nie uniknie centralizacji i biurokratyzowania. Przeciwnicy przekonywali, że miłosierdzie nie może być administrowane. Adam S. Sapieha przez kilka lat czekał. Nie akceptował tego, że rząd dąży do rozciągnięcia kontroli nad działalnością kościelnych organizacji charytatywnych. Jako członek Komisji Prawnej Episkopatu brał udział w rozmowach z rządem, broniąc praw kościelnych instytucji charytatywnych.

20 Apele Arcybiskupiego Komitetu Ratunkowego dla Krakowa o pomoc dla potrzebujących z lat 1931–1938, w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 3: *Działalność charytatywna*, red. S. Furtak, J. Marecki, Kraków 2020, s. 224–226, 236–237, 241–242, 244–245, 252–255.

Przypominał, że pomoc potrzebującym jest nie tylko czynem społecznym, ale dla wielu także religijnym.

3 grudnia 1933 roku w sali krakowskiego Domu Katolickiego spotkały się zarządy krakowskich katolickich stowarzyszeń dobroczynnych i placówek opiekuńczo-wychowawczych. Przewodniczył abp Adam S. Sapieha, który wskazał na zasadność powołania Caritas Archidiecezji Krakowskiej. Przystąpiono do głosowania. Wszyscy jednomyślnie opowiedzieli się za przystąpieniem do związku dobroczynności Archidiecezji Krakowskiej „Caritas” z zachowaniem odrębności. 9 stycznia 1934 roku Związek Caritas Archidiecezji Krakowskiej uzyskał osobowość prawną. Adam S. Sapieha w „Notificationes” zamieścił odezwę, w której określił zadania „Caritas”. Związek Caritas miał łączyć wszystkie wysiłki dobroczynności katolickiej i być centralą dobroczynności diecezjalnej. To oznaczało, że wszystkie katolickie stowarzyszenia, instytucje i zakłady dobroczynne, wychowawcze i opiekuńcze winny przystąpić do tegoż związku w charakterze członka. Uznano, że tego domaga się interes chrześcijańskiej dobroczynności²¹.

W sprawozdaniu za rok 1935 napisano, że w opiece tzw. otwartej wydano w naturze i pieniądzach blisko 400 tysięcy złotych. Na domy noclegowe, kuchnie, opiekę nad chorymi, żłobki, ochronki, bursy, przytułki wydano ok. dwa miliony złotych. W 68 ochronkach było 4705 wychowanków, w 33 zakładach wychowawczych i bursach 1620, w 12 zakładach specjalnych 2770 osób, w 10 przytułkach 1070 starców, w 4 żłobkach 355 dzieci. Dalej sprawozdanie wymienia korzystających z kolonii i półkolonii. Jest to rzeczywiście imponujące zestawienie, zwłaszcza jeśli pamiętać, że niezbędne fundusze w ogromnej większości pochodziły z ofiar społeczeństwa, przecież nie bogatego. Krakowskie organizacje charytatywne zachowując odrębność swoich struktur, kontynuowały swoją działalność, odtąd bardziej zharmonizowaną, bardziej świadomą swoich potrzeb i zasięgu. Sprawozdawczość pozwalała stworzyć całościowy obraz dobroczynnych organizacji, ich poczyną, pozwalała też skuteczniej nimi kierować. Adam S. Sapieha mocno podkreślał, że Caritas to nie tylko

21 W odezwie zapisano, że celem Związku „Caritas” jest zrzeszenie katolickich stowarzyszeń i zakładów dobroczynnych, wychowawczych i opiekuńczych na obszarze Archidiecezji Krakowskiej, dla uzgodnienia, udoskonalania i popierania ich działalności, dla planowego rozwoju akcji dobroczynnej, dla porozumienia się i współdziałania o sprawach dobroczynności z władzami państwowymi i samorządowymi oraz z pokrewnymi organizacjami poza Archidiecezją i dla szerzenia i pogłębiania w społeczeństwie idei katolickiej dobroczynności.

pieniądze z ofiar, ale Caritas to przede wszystkim ludzie. Z czasem obok dotychczasowych form pojawiły się nowe. Troska o posiłek dla dzieci szkolnych, ale także o zapewnienie im prawidłowego rozwoju fizycznego, o sport, o wakacje. W Krakowie z inicjatywy Caritas powstały bursy dla młodzieży rzemieślniczej, powstał także pierwszy dom dla samotnych matek, a w miejsce baraków po ogrzewalni zorganizowano schronisko²².

Adam S. Sapieha rozumiał potrzeby nowoczesnego duszpasterstwa, a jego formy wytyczał na licznych zjazdach, kursach i konferencjach dla duchowieństwa. Mianował pierwszego duszpasterza akademickiego w Polsce. Dla pogłębienia życia religijnego, w myśl wskazań Piusa XI założył Akcję Katolicką, opartą najpierw na bractwach religijnych, zwłaszcza na Żywym Różańcu, a następnie na czterech kolumnach stanowych. Dla potrzeb Akcji Katolickiej wznosił pierwszy w Polsce Dom Katolicki w Krakowie (obecnie Filharmonia), materialnie i duchowo wspierał budowę kilkudziesięciu domów katolickich w parafiach Archidiecezji Krakowskiej²³. Dużą wagę przywiązywał do rozwoju prasy katolickiej. Na Boże Narodzenie 1924 roku ukazał się pierwszy numer nowego tygodnika diecezji krakowskiej, a niebawem archidiecezji, pt. „Dzwon Niedzielnny”, który ukazywał się do wybuchu II wojny światowej²⁴.

Metropolita krakowski

Kodeks prawa kanonicznego Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego promulgowany przez papieża Benedykta XV 27 maja 1917 roku wszedł w życie 19 maja 1918 roku. To oznaczało, że wszelkie kodyfikacje prawne około organizacji Kościoła katolickiego w Polsce po 11 listopada 1918 roku, były prowadzone zgodnie z jego literą i duchem. Diecezja krakowska od 1880 roku była diecezją wyjątą, bezpośrednio poddaną Stolicy Apostolskiej. Zgodnie z kanonem 285

22 B. Panek, *Krakowskie organizacje charytatywne w latach 1918–1939*, Kraków 1986, s. 133.

23 B. Przybyszewski, *Adam Stefan kardynał Sapieha*, s. 125–126.

24 Wezwanie bp. A. S. Sapiehy skierowane do kapłanów w sprawie poparcia i kolportażu tygodnika „Dzwon Niedzielnny”, zamieszczone w „Notificationes” listopad–grudzień 1924 r., w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 2: *Działalność organizacyjno-kościelna*, red. A. Czocher, Ł. Marek, Kraków 2020, s. 163–165. „Dzwon Niedzielnny” ukazywał się w latach 1925–1939 jako archidiecezjalny ilustrowany tygodnik. Jego redaktorem naczelnym został ks. dr Franciszek Mirek. Natomiast po zakończeniu II wojny światowej Adam S. Sapieha w istotny sposób przyczynił się do powstania „Tygodnika Powszechnego”.

i 1594 kodeksu prawa kanonicznego biskup diecezjalny powinien wybrać na drugą instancję dla spraw rozpatrywanych przez jego sąd biskupi trybunał metropolitalny. Tymczasem 27 listopada 1918 roku książę biskup Adam S. Sapieha zwrócił się do Stolicy Apostolskiej z prośbą, aby wobec trudności w kontakcie ze stolicami metropolitalnymi w Gnieźnie i Poznaniu, trybunałem II instancji dla sądu krakowskiego był sąd biskupi w Tarnowie. Dnia 13 stycznia 1919 roku Kongregacja Konsystorialna zgodziła się, dodając jednak „że jedynie do czasu aż znikną trudności natury politycznej, kiedy wybierze sobie sąd pobliskiego metropolity”²⁵. Kilka lat później, 16 marca 1924 roku, Adam S. Sapieha prosił Stolicę Apostolską, aby trybunałem II instancji dla sądu krakowskiego był sąd metropolitalny gnieźnieński i poznański. Trybunał poznański był dla sądu krakowskiego trybunałem II instancji aż do II wojny światowej. Był to czas procedowania zapisów konkordatowych. Sam Adam S. Sapieha nie był zwolennikiem utworzenia metropolii kościelnej w Krakowie²⁶.

Mimo jego obiekcji w 1925 roku Kraków stał się metropolią kościelną. Kodeks prawa kanonicznego w kanonie 274 określił prawa i obowiązki, jakie spoczywają na metropolicie. Najważniejsze z nich to:

1. Obowiązek zwołania synodu prowincji, przynajmniej co 20 lat i przewodniczenie mu.
2. Ustanowienie sądu biskupiego II instancji.
3. Budowanie jedności²⁷.

Adam S. Sapieha zdawał sobie sprawę, że po 1917 roku trudno było już mówić o ścisłej zależności metropolitalnej. Sam w liście do diecezjan po ustanowieniu metropolii krakowskiej napisał, że współczesne prawodawstwo kościelne pozostawia tylko resztki z dawnej organizacji metropolitalnej, dając arcybiskupowi prawo do jedynie pewnego przewodnictwa we wzajemnym porozumieniu się biskupów²⁸.

Ad 1. Adam S. Sapieha jako arcybiskup zwołał w 1938 roku synod diecezjalny, natomiast jako metropolita krakowski nie zdołał przeprowadzić synodu prowincji. Szukając odpowiedzi na pytanie, dlaczego tego nie uczynił, zwraca się

25 J. Pasierbek, *Organizacja sądownictwa kościelnego w metropolii krakowskiej (1925–1975)*, „*Analecta Cracoviensia*” 10 (1978), s. 387.

26 B. Kumor, *Stanowisko biskupa Adama Stefana Sapiehy wobec reorganizacji Kościoła w Polsce i powstania metropolii krakowskiej (1920–1925)*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1985, s. 27–42.

27 B. Kumor, *Arcybiskup Adam Stefan Sapieha jako metropolita krakowski (1925–1951)*, w: *Kardynał Adam Stefan Sapieha. Środowisko rodzinne, życie i dzieło*, s. 164.

28 List A. S. Sapiehy z 8 XII 1925, „*Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis*” 1925, nr 12, s. 1–2.

uwagę na to, że metropolia krakowska objęła tereny przynależne przed 1918 roku do trzech różnych zaborów, o różnym dziedzictwie ekonomicznym, kulturowym i prawnym, które dopiero się zrastały. Ponadto już w 1928 roku Episkopat Polski wystąpił z ideą synodu plenarnego jako integrującego życie kościelne Polski odrodzonej. Decyzja o przeprowadzeniu synodu plenarnego zwalniała metropolitów od obowiązku przeprowadzenia synodów prowincji. Do synodu plenarnego doszło w 1936 roku.

W doprowadzeniu do zwołania synodu prowincji zasadniczą przeszkodą stał się wybuch II wojny światowej, jej przebieg, a po jej zakończeniu rządy komunistyczne. Jedynym metropolitą (spośród siedmiu metropolitów trzech obrządków), który zdołał przeprowadzić synod metropolitalny, był abp wileński Romuald Jałbrzykowski w 1939 roku.

Ad. 2. Owszem, jedną z pierwszych decyzji nowego metropolity było utworzenie w Krakowie metropolitalnego trybunału sądowego II instancji dla biskupstw sufraganalnych, a więc dla biskupstw w Katowicach, Częstochowie, Kielcach i Tarnowie. Do 1925 roku II instancją dla sądu biskupiego w Kielcach był Sąd Metropolitalny w Warszawie, natomiast II instancją dla sądu kościelnego w Tarnowie był sąd metropolitalny we Lwowie. W Częstochowie od 1919 roku rezydował biskup pomocniczy wrocławski Władysław Krynicki, który był dla tej części diecezji wikariuszem generalnym i oficjałem sądu. W 1920 roku po przyznaniu Polsce Śląska Cieszyńskiego, w Cieszynie utworzono wikariat generalny i sąd duchowny, na czele których stanął ks. Jerzy Kwolek, wikariusz generalny biskupa wrocławskiego. Po III powstaniu śląskim w 1921 roku Górny Śląsk został podzielony na część polską i niemiecką. W 1922 roku powstała administracja apostolska w polskiej części Górnego Śląska, na czele której stanął ks. August Hlond. On też 28 lutego 1923 roku erygował trybunał I instancji, powołując oficjała, 6 sędziów prosynodalnych, obrońcę węzła małżeńskiego i notariusza.

Pierwszym oficjałem Sądu Metropolitalnego w Krakowie został ks. dr Marcelli Ślepicki. W jego skład wchodził między innymi kanonik tej miary co ks. dr Władysław Stawinoga, misjonarz św. Wincentego a Paulo, czy o. dr Wojciech Zmarz, franciszkanin. Od 1925 roku sąd metropolitalny w Krakowie był II instancją dla stolic sufraganalnych.

Ad. 3. W dziele budowania jedności zwraca uwagę kilka wątków. Pierwszy to konferencje episkopatu krakowskiej prowincji kościelnej. W źródłach

znajdujemy potwierdzenie, że pierwsza odbyła się 20 stycznia 1927 roku²⁹. Według relacji bp. Franciszka Lisowskiego z Tarnowa tego typu konferencja odbyła się także w 1935 roku w Częstochowie w związku z zapowiadającym synodem plenarnym. Znamy protokół posiedzenia biskupów metropolii krakowskiej z 23 lutego 1938 roku w sprawie taks za posługi religijne³⁰. O innych nie ma wiadomości, choć biskup częstochowski Teodor Kubina informował, że odbywały się regularnie. Dotąd jednak nie natrafiono na protokoły tych konferencji.

Drugi temat w dziele budowania jedności metropolitalnej to udział Adama S. Sapiehy w obsadzie stolic sufraganalnych. W diecezji tarnowskiej w omawianym czasie dwukrotnie doszło do obsady miejscowego biskupstwa. W 1932 roku biskup tarnowski Leon Wałęga zrezygnował. Papież Pius XI przyjął jego rezygnację, mianując go administratorem apostolskim diecezji tarnowskiej, a zarazem wyniósł go do godności arcybiskupa tytularnego. Arcybiskup Wałęga zmarł w roku następnym. W 1933 roku kolejnym biskupem tarnowskim został ks. bp Franciszek Lisowski, dotychczasowy biskup pomocniczy lwowski. Zmarł 4 czerwca 1939 roku. Kapituła wybrała wtedy wikariuszem kapitulnym ks. bp. Edwarda Komara, który wobec wybuchu II wojny światowej nadal sprawował swój urząd. Biskup Komar zmarł w 1943 roku jako administrator diecezji. Po nim wikariuszem kapitulnym został ks. Stanisław Bulanda. 4 marca 1946 roku nowym biskupem tarnowskim został ks. prof. Jan Stepa rektor lwowskiego Seminarium Duchownego. Zdaniem ks. prof. B. Kumora ci dwaj kapłani archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego, którzy zostali kolejnymi biskupami tarnowskimi, nie byli kandydatami krakowskiego metropolity.

Adam S. Sapieha w 1933 roku wziął udział w ingresie bp. Franciszka Lisowskiego do katedry tarnowskiej, a w 1946 roku konsekrował bp. Jana Stepę i uczestniczył w jego ingresie. Ponadto w katedrze tarnowskiej w 1947 roku udzielił święceń biskupich ks. Karolowi Pękali, nowemu biskupowi pomocniczemu diecezji tarnowskiej.

W omawianym okresie (1925–1951) trzykrotnie doszło do zmiany na urzędzie biskupa katowickiego. Pierwszy biskup katowicki ks. August Hlond został konsekrowany 3 stycznia 1926 roku przez metropolitę warszawskiego kard. Aleksandra Kakowskiego. Pół roku później bp Hlond został wyniesiony na stolicę prymasowską. Drugim biskupem katowickim został kapłan poznański

29 Z. Wilgusz, *Kronika życia i działalności Adama Stefana kardynała księcia Sapiehy*, s. 225.

30 *Protokół z posiedzenia biskupów metropolii krakowskiej w sprawie taks za posługi religijne z 23 II 1938 w Krakowie*, w: *Świadek dziejów narodu*, t. 2, s. 328–329.

ks. Arkadiusz Lisiecki. Jego na biskupa 24 października 1926 roku w Gnieźnie wyświęcił prymas Hlond. Biskup Lisiecki zmarł 13 maja 1930 roku. Trzecim biskupem katowickim został ks. Stanisław Adamski, 26 października 1930 roku wyświęcony na biskupa także przez prymasa Hlonda.

Jeśli chodzi o obsadę biskupstwa katowickiego, trudno mówić o wpływie metropolity krakowskiego na nominacje. Natomiast godny odnotowania jest fakt, że 31 grudnia 1925 roku Adam S. Sapieha przyjął wyznanie wiary i przysięgę od biskupa nominata diecezji katowickiej Augusta Hlonda³¹. Następnie 12 marca 1926 roku przyjął go u siebie, a 5 czerwca odwiedził go w Katowicach³². 1 października 1926 roku w Katowicach złożył wizytę drugiemu biskupowi katowickiemu Arkadiuszowi Lisieckiemu, a nazajutrz u siebie przyjął abp. Hlonda z wizytą pożegnalną. 10 października 1926 roku w Gnieźnie Adam S. Sapieha uczestniczył w ingresie abp. Augusta Hlonda na stolicę prymasów Polski, a 31 października w Katowicach brał udział w ingresie bp. Arkadiusza Lisieckiego³³. Wobec nieoczekiwanej śmierci bp. Lisieckiego w 50. roku życia, 7 grudnia 1930 roku przyjął trzeciego biskupa katowickiego ks. Stanisława Adamskiego³⁴. W 1937 roku konsekrował ks. Juliusza Bieńka na biskupa pomocniczego katowickiego.

W nowej diecezji częstochowskiej 2 lutego 1926 roku metropolita krakowski na Jasnej Górze konsekrował na pierwszego biskupa częstochowskiego ks. Teodora Kubinę. W jego sprawie, jako kandydata na biskupa częstochowskiego, zasięgano opinii abp Adama S. Sapiehy. Zdaniem ks. prof. Jerzego Wolnego ks. Kubina mógł być kandydatem arcybiskupa.

W diecezji kieleckiej od 1910 roku biskupem był Augustyn Łosiński. Zmarł w 1937 roku. Arcybiskup Adam S. Sapieha wziął udział w jego pogrzebie. Nowym biskupem kieleckim został ks. Czesław Kaczmarek, kapłan diecezji płockiej, na biskupa wyświęcony 4 września 1938 roku przez nuncjusza apostolskiego w Polsce, którym był Filippo Cortesi. Arcybiskup Sapieha nie przybył na jego ingres.

Udział metropolity mierzy się także jego obecnością w pogrzebach biskupów w obrębie metropolii kościelnej. Udział w pogrzebach nie wynikał z obowiązku, ale był wyrazem związku jedności. W 1930 roku był w Katowicach na pogrzebie

31 Z. Wilgusz, *Kronika życia i działalności Adama Stefana kardynała księcia Sapiehy*, s. 224.

32 Z. Wilgusz, *Kronika życia i działalności Adama Stefana kardynała księcia Sapiehy*, s. 224.

33 Z. Wilgusz, *Kronika życia i działalności Adama Stefana kardynała księcia Sapiehy*, s. 225.

34 Z. Wilgusz, *Kronika życia i działalności Adama Stefana kardynała księcia Sapiehy*, s. 230.

bp. Lisieckiego. Arcybiskup Adam S. Sapieha wziął udział w pogrzebie abp. Leona Wałęgi w Tuchowie w 1933 roku, bp. Franciszka Lisowskiego w Tarnowie w 1939 roku i bp. Edwarda Komara także w Tarnowie w 1943 roku.

Najczęściej odwiedzał diecezję tarnowską. W 1933 roku wziął udział w diecezjalnym Kongresie Eucharystycznym w Tarnowie. W 1936 roku przewodniczył uroczystościom 900-lecia urodzin św. Stanisława w Szczepanowie, a w 1943 roku wobec śmierci bp. Komara udzielił święceń kapłańskich neoprezbiterom diecezji tarnowskiej. Ponadto w latach wojny zabiegał o kapelana obozu w Pustkowie koło Dębicy. I wreszcie na uwagę zasługuje sprawa seminariów duchownych diecezji katowickiej i częstochowskiej. W 1925 roku pierwszy biskup częstochowski Teodor Kubina uzyskał zezwolenie na budowę seminarium częstochowskiego w Krakowie. Wtedy abp Adam S. Sapieha oświadczył, iż życzyłby sobie, by także śląskie seminarium duchowne zbudowało swój dom w Krakowie, tym więcej, że już od kilku lat klerycy górnośląscy, a przynajmniej znaczna ich część, nie udawała się do seminarium we Wrocławiu, ale szukała miejsca w Krakowie. 28 listopada 1926 roku abp Sapieha poświęcił kamień węgielny pod budynek Śląskiego Seminarium Duchownego naprzeciw Muzeum Narodowego w Krakowie. Rozmowy arcybiskupa z biskupem katowickim Arkadiuszem Lisieckim zakończyły się 12 czerwca 1928 roku podpisaniem umowy³⁵. Trzy lata później, 28 listopada 1931 roku, biskup katowicki Stanisław Adamski poświęcił nowy gmach seminarium śląskiego w Krakowie. Wcześniej, bo w 1930 roku abp Adam S. Sapieha poświęcił nowy gmach seminarium częstochowskiego w Krakowie.

W stosownych umowach metropolita krakowski udzielił seminarium śląskiemu i częstochowskiemu prawa egzempcji, które zapewniały biskupowi katowickiemu i częstochowskiemu pełną jurysdykcję w obrębie własnych gmachów seminaryjnych w Krakowie. Ale równocześnie biskupi Krakowa, Częstochowy i Katowic zachęcali rektorów wszystkich trzech seminariów duchownych mających swoją siedzibę w Krakowie do tego, by częściej spotykali się razem, w celu porozumienia się we wspólnej sprawie. Do członków Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego Adam S. Sapieha mówił w 1926 roku, iż jest przekonany, że uczęszczanie alumnów seminarium śląskiego i częstochowskiego razem z alumnami krakowskimi na wspólne wykłady podniesie żywotność

35 *Umowa pomiędzy JE Księciem Metropolitą Adamem Stefanem Sapiehą, Arcybiskupem Krakowskim, a JE Księdzem Biskupem Arkadiuszem Lisieckim, Biskupem Śląskim w sprawie Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie z 12 VI 1928 r.*, w: *Świadek dziejów narodu*, t. 2, s. 216–219.

i intensywność pracy młodzieży duchownej i wyrobi szlachetne współzawodnictwo. Decyzja o utworzeniu seminariów duchownych śląskiego i częstochowskiego w Krakowie umożliwiła studentom teologii zdobyć wykształcenie uniwersyteckie, mieć kontakt ze środowiskiem naukowym i bibliotekami Krakowa. Młodzi ludzie chłonili nie tylko wiedzę, ale i umacniali polskość, a jako kapłani szczepili ją wiernym na Górnym Śląsku i Zagłębiu Dąbrowskim.

„Metropolita Polaków”

W latach II wojny światowej Kraków stał się miejscem Konferencji Episkopatu, ale już nie tylko krakowskiej prowincji kościelnej, ale tych biskupów, którzy w warunkach wojennych mogli przybyć do Krakowa przede wszystkim z Generalnego Gubernatorstwa. Pierwsza z nich odbyła się 14 listopada 1940 roku. Przybyli na nią biskupi metropolii krakowskiej, ale także biskupi z Przemyśla z archidiecezji lwowskiej i z Sandomierza z metropolii warszawskiej. Przedmiotem obrad była sprawa seminariów duchownych, którym groziła likwidacja i komasacja do dwóch. Kolejne konferencje odbywały się w Krakowie w kolejnych latach wojny i okupacji (5 maja 1941, 23 sierpnia 1941, 4 maja 1942, 1 czerwca 1943). Przybywali na nie biskupi z Generalnego Gubernatorstwa³⁶.

Nawała II wojny światowej doprowadziła do zniszczenia wielu dzieł miłosierdzia. Adam S. Sapieha już na początku września 1939 roku zaprosił do siebie prof. Stanisława Kutrzebę, prof. Ludwika Piotrowicza, Rudolfa Jędrzejowskiego, ks. Jana Piwowarczyka i ks. Edwarda Lubowieckiego. Postanowili razem powołać Obywatelski Komitet Pomocy. Na potrzeby komitetu przekazał 100 tysięcy złotych. Komitet został uznany przez władze niemieckie i podjął pracę. Skoro jednak w 1940 roku władze okupacyjne zgodziły się na powstanie Rady Głównej Opiekuńczej abp Adam S. Sapieha, który był przy jej tworzeniu, włączył OKP do RGO³⁷. Działalność dobroczynna, zwłaszcza zawieszanej Caritas, dzięki staraniom abp. Sapiehy znalazła dla siebie przestrzeń i przyjęcie

36 Po zakończeniu wojny, a jeszcze przed przybyciem prymasa Augusta Hłonda, Adam S. Sapieha zwołał pierwszą konferencję Episkopatu Polski, która odbyła się w dniach 26–27 czerwca 1945 roku w Częstochowie.

37 J. Ronikier, *Rada Główna Opiekuńcza i jej współpraca z metropolitą krakowskim Adamem Sapiehą w ramach działalności pomocowej i charytatywnej w czasie okupacji niemieckiej (1939–1945)*, w: *Kardynał Adam Stefan Sapieha 1867–1951. Księżę Niezłomny*, red. J. Urban, Kraków 2014, s. 95–108.

w ramach Rady Głównej Opiekuńczej. Na gruncie krakowskim reprezentował ją ks. Edward Lubowiecki, a po jego aresztowaniu w 1942 roku ks. Stanisław Jasiński, ale odpowiedzialność spoczywała w rękach hr. Adama Ronikiera i abp. Adama S. Sapiehy³⁸.

W latach II wojny światowej Adamowi S. Sapieże wypadło organizować duszpasterstwo w podzielonej archidiecezji, której zachodnia część została włączona do Reichu. On także podjął wielkie dzieło duszpasterstwa polskich robotników przymusowych w III Rzeszy.

W tym czasie przez Kraków przeszło kilkuset księży pochodzących z kilku diecezji. Odkąd Katowice i Kraków dzieliła granica Reichu i Generalnej Guberni, śląscy klerycy szukali w Krakowie schronienia. W Krakowie zamieszkał biskup pomocniczy katowicki Juliusz Bieniek. Szereg księży katowickich wysiedlonych z macierzystej diecezji Adam S. Sapieha przyjął do diecezji krakowskiej i wyznaczył im obowiązki duszpasterskie. Pozostawił ich do końca wojny na stanowiskach zapewniających im utrzymanie. Kraków za swoją okupacyjną przystań wybrało Towarzystwo Chrystusowe. Jego księża i klerycy zamieszkali najpierw u kapucynów krakowskich, a następnie u franciszkanów. Siostry urszulanki kościelnyńskie zamieszkały w domu przy ul. Kanoniczej 14, wizytki warszawskie przy ul. Poselskiej 23, a wizytki jasielskie w klasztorze wizytek przy ul. Krowoderskiej³⁹.

Także po zakończeniu II wojny światowej 4 marca 1946 roku kard. Adam S. Sapieha otrzymał pełnomocnictwa nadzwyczajne dla załatwiania w imieniu Stolicy Apostolskiej ściśle określonych spraw kościelnych, na terytorium metropolii krakowskiej i lwowskiej. Niebawem wikariusz generalny diecezji kieleckiej poinformował kard. Sapiehę, że pismem z 22 marca 1946 roku kard. Hlond powiadomił go, że od 1 kwietnia kard. Sapieha wykonywać będzie w stosunku do diecezji należących do krakowskiej i lwowskiej prowincji kościelnej te prawa Stolicy Świętej, które dotychczas jemu służyły jako pełnomocnictwa Stolicy Apostolskiej nadane mu dekretem Kongregacji dla Spraw Nadzwyczajnych Kościoła z 8 lipca 1945 roku. Wikariusz generalny kielecki deklarował, że odtąd

38 *Sprawozdanie Delegatury Rządu Rzeczypospolitej na Kraj dot. spotkania abp. A. Sapiehy i hr. Adama Ronikiera z rządem Generalnego Gubernatorstwa 14 XII 1942 r.*, w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 5: *Działalność polityczna*, red. C. Kuta, R. Opulski, Kraków 2020, s. 358–363.

39 B. Przybyszewski, *Adam Stefan kardynał Sapieha*, s. 171. Podczas niemieckiej okupacji, ze względu na warunki wojenne, Kraków stał się miejscem III instancji sądowej dla biskupstw Generalnej Guberni.

na ręce ks. kard. Sapiehy będzie kierował wszystkie prośby o łaski i dyspensy, które służą Stolicy Świętej⁴⁰. 29 marca 1947 roku kard. Hlond i kard. Sapieha, upoważnieni przez Kongregację do spraw Nadzwyczajnych Kościoła do oznaczenia trybunałów III instancji, postanowili, że ich miejscem będą Gniezno i Kraków dla wszystkich sądów duchownych w Polsce⁴¹.

Z kolei po śmierci kard. Hlonda w październiku 1948 roku kard. Sapieha otrzymał z Rzymu telegram podpisany przez Mons. Tardiniego z wiadomością, że wobec wakatu na stolicy prymasowskiej on otrzymuje *facultates*, które dotąd służyły Kardynałowi Prymasowi. Wobec tego telegramu kard. Sapieha zwrócił się do ks. Antoniego Baraniaka, dotychczasowego kapelana i sekretarza prymasa Hlonda z pytaniem, czy kancelaria Prymasa otrzymała pismo w sprawie zakresu *facultates* (chodziło mu konkretnie o przyjmowanie księży obrządków wschodnich), a jeśli tak, to czy może mu je odesłać⁴².

W Krakowie uruchomiono kościelny trybunał trzeciej instancji wykraczający kompetencjami poza granice metropolii. Stanowiło go odrębne kolegium sędziów. Jego oficjałem był ks. prof. Jan Krzemieniecki, prof. prawa kanonicznego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Trybunał III instancji działał w Krakowie do 1956 roku⁴³.

Zaraz po wycofaniu się sił niemieckich z Krakowa w styczniu 1945 roku Konferencja Episkopatu Polski powołała abp. Adama S. Sapiehę na przewodniczącego Komisji ds. Charytatywnych. Na posiedzeniu Komisji odbytym w dniach 26–27 czerwca 1945 roku Komisja zleciła utworzenie krajowej Centrali Caritas z siedzibą w Krakowie. W skład Komisji weszli także bp Jan Lorek z Sandomierza, bp Teodor Kubina z Częstochowy i bp Czesław Kaczmarek z Kielc. Arcybiskup Sapieha zaproponował, aby pierwszym dyrektorem Centrali Caritas w powojennej Polsce został ks. Karol Pękała⁴⁴. 25 sierpnia 1945 roku Adam S. Sapieha jako przewodniczący ogłosił dokument, iż w myśl uchwały księży biskupów zebranych na konferencji w Częstochowie w dniach 26 i 27 czerwca 1945 roku została powołana centrala kościelnej akcji charytatywnej pod nazwą:

40 Pismo wikariusza generalnego diecezji kieleckiej do kard. A. Sapiehy z 2 IV 1946 r., w: Świadek dziejów narodu, t. 2, s. 467–468. Był nim ks. dr Kazimierz Dworak.

41 J. Pasierbek, Organizacja sądownictwa kościelnego, s. 409–410.

42 List kard. A. Sapiehy do ks. A. Baraniaka z 3 XI 1948 r., w: Świadek dziejów narodu, t. 2, s. 481.

43 J. Pasierbek, Organizacja sądownictwa kościelnego, s. 411.

44 Ks. Pękała został także redaktorem czasopisma „Caritas” wydawanego w Krakowie. W grudniu 1946 roku został biskupem pomocniczym diecezji tarnowskiej i jako biskup pełnił w Konferencji Episkopatu Polski ds. Duszpasterstwa Dobroczynnego.

Krajowa Centrala Caritas, która otrzymała osobowość prawną kościelną na mocy kanonów kodeksu prawa kanonicznego i artykułów 1, 16 i 24 konkordatu. Niedługo potem władze PRL wypowiedziały konkordat. Dla Caritas pozostał więc przede wszystkim autorytet jej przewodniczącego. Do kraju napływała pomoc z zagranicy. Charakterystyczny był adres przesyłanych darów: „Arcybiskup Sapieha – Kraków – Polska”. Poza UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*), która współpracowała z rządem, 37 organizacji charytatywnych podjęło współpracę z Caritas, przysyłając paczki o wartości 77 mln dolarów. Od żywności, przez odzież, lekarstwa, po ambulanse rentgenologiczne. Udział Caritas to ok. 20 mln zł pochodzących z ofiar. To także pomoc duchowa: rekolekcje, dni skupienia, katechezy. Ponadto podjęto opiekę zdrowotną w domach przez odwiedzanie chorych przez opiekunki rejonowe i fachowe pielęgniarki, a dalej leczenie sanatoryjne i szpitalne, przez opiekę nad mieszkańcami domów starców. Dalej troska o dziecko: żłóbki, domy dziecka, kolonie letnie, cykliczne badania dzieci, troska o dzieci z niepełnosprawnością, aż po wielki dom dla dzieci-kalek ofiar wojny zorganizowany w Świebodzinie. Kolejne to kuchnie ludowe nazywane kuchniami Caritas. Tylko w 1947 roku na kuchnie Caritasu wydano ćwierć miliarda złotych.

Nazwisko Adama Stefana Sapiehy było hasłem wywoławczym, jego nazwisko mobilizowało. Powoływanie się na jego osobę uruchamiało różne instancje, otwierało gabinety ministerialne, ułatwiał rozwiązywanie spraw. Jego apele otwierały serca i kieszenie.

Kard. A. Sapieha nie ograniczał się jedynie do protektoratu. Wieloma sprawami sam się zajmował, brał udział w posiedzeniach pracowników Centrali, uczestniczył w zjazdach dyrektorów diecezjalnych, spotykał się z personelem, kiedyś poleciał samolotem do Gdyni, by zobaczyć, jak jest organizowany odbiór darów. Zwiedzał magazyny. Starał się z każdym spotkać i dowiedzieć się o potrzebach, trudnościach, sposobach działania. Nie zaniedbywał własnej Caritas Archidiecezji Krakowskiej. Kraków jako miasto, które najmniej ucierpiało w czasie wojny, stał się miejscem, do którego udawali się ci, którzy nie mieli się gdzie udać. To ludność powstańczej Warszawy, to także ludność kresowa⁴⁵.

Działalność Caritas została brutalnie przerwana decyzją komunistycznych władz w styczniu 1950 roku. Majątek Krajowej Centrali Caritas został jednostronną decyzją odebrany Kościołowi i przekazany utworzonemu przez

45 J. Majka, *Działalność charytatywno-społeczna Adama Stefana Sapiehy po drugiej wojnie światowej (1945–1951)*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, s. 311–318.

komunistyczne władze Zrzeszeniu Katolików Caritas. Kardynał Sapieha 21 lutego 1950 roku wydał oświadczenie o nieangażowaniu się duchowieństwa w struktury organizacji zajętej przez państwo, które spotkało się z krytyką władz⁴⁶. Likwidacja Caritas podkopała jeszcze jego kruche zdrowie. Zmarł 23 lipca 1951 roku w Krakowie⁴⁷.

Zakończenie

W roku śmierci kard. Sapiehy Archidiecezja Krakowska liczyła 317 parafii i 780 księży⁴⁸. Oznacza to, że w latach jego biskupich rządów przybyło ponad 100 parafii, a liczba księży się podwoiła. Wyświęcił 558 kapłanów diecezjalnych krakowskich. Kilku z nich zostało wyniesionych na ołtarze. W 1946 roku w swojej kaplicy w pałacu biskupim w Krakowie przy ul. Franciszkańskiej 3 na kapłana wyświęcił późniejszego św. Jana Pawła II, a wcześniej, bo w 1931 roku wyświęcił aż trzech przyszłych błogosławionych kapłanów: ks. Piotra Dańkowskiego i ks. Michała Rapacza – męczenników oraz ks. Władysława Bukowińskiego, który stał się więźniem gułagów i apostołem Kazachstanu.

Do 1925 roku Adam S. Sapieha określany jako książę biskup, od tego roku jako książę metropolita, od 1946 roku jako kardynał, ostatecznie do historii przeszedł jako „Książę Niezłomny”. Na ten tytuł zasłużył postawą w latach II wojny światowej i pierwszych lat komunizmu. Jego postać należy do historii Krakowa i archidiecezji krakowskiej, ale jego aktywność znacznie wykroczyła poza terytorium krakowskiej metropolii kościelnej.

46 Oświadczenie kard. A. S. Sapiehy w sprawie zlikwidowanego Caritasu kościelnego wraz z wytycznymi nieangażowania się duchowieństwa na rzecz powołanej przez władze instytucji świeckiej z 21 II 1950 r., w: *Świadek dziejów narodu*, t. 2, s. 513–514. Później jednak, wobec podziału na tych, którzy bronili dotychczasowej organizacji kościelnej „Caritas”, i tych, którzy nadal chcieli pracować w tej organizacji już w strukturze państwowej, A. S. Sapieha miał powiedzieć do sekretarza Episkopatu Polski bp. Chormańskiego, że „błędem jest odrywać w obecnej sytuacji księży od Caritasu” (J. Żaryn, *Kościół i władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997, s. 294).

47 B. Przybyszewski, *Ostatnia choroba kardynała Sapiehy*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, s. 763–768.

48 „Notificationes” 1952 (maszynopis na prawach druku), s. 9.

Bibliografia

- Apele Arcybiskupiego Komitetu Ratunkowego dla Krakowa o pomoc dla potrzebujących z lat 1931–1938, w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 3: *Działalność charytatywna*, red. S. Furtak, J. Marecki, Kraków 2020, s. 224–226, 236–237, 241–242, 244–245, 252–255.
- Czajowski J., *Kardynał Adam Stefan Sapieha*, Wrocław 1997.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos Cracoviensis S. Sedi Apostolicae immediatae subjectae pro Anno Domini 1912*, Cracoviae 1912.
- Florkowski E., *Listy pasterskie Adama Stefana Sapiehy*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 179–196.
- Godlewski E., *Działalność księcia metropolity Adama Stefana Sapiehy w okresie Wielkiej Wojny*, w: *25 lat pasterzowania Księcia Metropolity Adama Stefana Sapiehy*, red. F. Machay, Kraków 1937, s. 31–46.
- Kracik J., *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 197–203.
- Kracik J., *Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej diecezji krakowskiej w latach 1912–1951*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 409–436.
- Kumor B., *Arcybiskup Adam Stefan Sapieha jako metropolita krakowski (1925–1951)*, w: *Kardynał Adama Stefan Sapieha*, red. S. Stępień, Przemyśl 1995, s. 163–167.
- Kumor B., *Stanowisko biskupa Adama Stefana Sapiehy wobec reorganizacji Kościoła w Polsce i powstania metropolii krakowskiej (1920–1925)*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1985, s. 27–42.
- List ingresowy A. S. Sapiehy z 3 III 1912, „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis” 1912, nr 3–4, s. 23–31.
- List A. S. Sapiehy z 8 XII 1925, „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis” 1925, nr 12, s. 1–2.
- List kard. A. Sapiehy do ks. A. Baraniaka z 3 XI 1948 r., w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 2: *Działalność organizacyjno-kościelna*, red. A. Czocher, Ł. Marek, Kraków 2020, s. 481.
- Majka J., *Działalność charytatywno-społeczna Adama Stefana Sapiehy po drugiej wojnie światowej (1945–1951)*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 309–324.

- Oświadczenie kard. A. S. Sapiehy w sprawie zlikwidowanego Caritasu kościelnego wraz z wytycznymi nieangażowania się duchowieństwa na rzecz powołanej przez władze instytucji świeckiej z 21 II 1950 r.*, w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 2: *Działalność organizacyjno-kościelna*, red. A. Czocher, Ł. Marek, Kraków 2020, s. 513–514.
- Panek B., *Krakowskie organizacje charytatywne w latach 1918–1939*, Kraków 1986.
- Pasierbek J., *Organizacja sądownictwa kościelnego w metropolii krakowskiej (1925–1975)*, „*Analecta Cracoviensia*” 10 (1978), s. 387–431.
- Pismo ks. dr. Kazimierza Dworaka wikariusza generalnego diecezji kieleckiej do kard. A. Sapiehy z 2 IV 1946 r.*, w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 2: *Działalność organizacyjno-kościelna*, red. A. Czocher, Ł. Marek, Kraków 2020, s. 467–468.
- Protokół z posiedzenia biskupów metropolii krakowskiej w sprawie taks za posługi religijne z 23 II 1938 r. w Krakowie*, w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 2: *Działalność organizacyjno-kościelna*, red. A. Czocher, Ł. Marek, Kraków 2020, s. 328–329.
- Przemówienie bp. Juliana Groblickiego na temat działalności kard. A. Sapiehy, wygłoszone w katedrze na Wawelu podczas nabożeństwa z okazji setnej rocznicy jego urodzin, Kraków 12 V 1967 r.*, w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 1: *Działalność duszpasterska*, red. M. Marosz, Kraków 2020, s. 452.
- Przybyszewski B., *Adam Stefan kardynał Sapieha. Pasterz Dobry – Księżę Niezłomny 1867–1951*, Łańcut 2002.
- Przybyszewski B., *Ostatnia choroba kardynała Sapiehy*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1986, s. 763–768.
- Relatio de ingressu seu de inthronisatione Celsissimi Principis Episcopi Adami Stephani Sapieha in sedem Sancti Stanislai Episcopi Martyris*, Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, *Acta actorum capituli*, sygn. Aa 36, s. 131–133.
- Rittner E., *Prawo kościelne katolickie*, t. 1, Lwów 1907.
- Ronikier J., *Rada Główna Opiekuńcza i jej współpraca z metropolitą krakowskim Adamem Sapiehą w ramach działalności pomocowej i charytatywnej*

- w czasie okupacji niemieckiej (1939–1945), w: *Kardynał Adam Stefan Sapieha 1867–1951. Księżę Niezłomny*, red. J. Urban, Kraków 2014, s. 95–108.
- Sprawozdanie Delegatury Rządu Rzeczypospolitej na Kraj dot. spotkania abp. A. Sapiehy i hr. Adama Ronikiera z rządem Generalnego Gubernatorstwa 14 XII 1942 r.*, w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 5: *Działalność polityczna*, red. C. Kuta, R. Opulski, Kraków 2020, s. 358–363.
- Szal A., *Działalność delegacji przemyskiej Księżęco-Biskupiego Komitetu w okresie pierwszej wojny światowej*, w: *Kardynał Adam Stefan Sapieha. Środowisko rodzinne, życie i dzieło*, red. S. Stępień, Przemyśl 1995, s. 151–155.
- Umowa pomiędzy JE Księciem Metropolitą Adamem Stefanem Sapiehą, Arcybiskupem Krakowskim, a JE Księdzem Biskupem Arkadiuszem Lisieckim, Biskupem Śląskim w sprawie Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie z 12 VI 1928 r.*, w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 2: *Działalność organizacyjno-kościelna*, red. A. Czocher, Ł. Marek, Kraków 2020, s. 216–219.
- Urban J., *Pierwsze lata posługi księcia-biskupa Adama Stefana Sapiehy w diecezji krakowskiej*, w: *Charisteria Tito Górski oblata. Studia i rozprawy ofiarowane profesorowi Tytusowi Górskiemu*, red. R. M. Zawadzki, S. Stabryła, Kraków 2003, s. 269–285.
- Wezwanie bp. A. S. Sapiehy skierowane do kapłanów w sprawie poparcia i kolportażu tygodnika „Dzwon Niedzielny”*, zamieszczone w „Notificationes” listopad–grudzień 1924 r., w: *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, red. J. Marecki, t. 2: *Działalność organizacyjno-kościelna*, red. A. Czocher, Ł. Marek, Kraków 2020, s. 163–165.
- Wilgusz Z., *Kronika życia i działalności Adama Stefana kardynała księcia Sapiehy*, w: *Kardynał Adam Stefan Sapieha. Środowisko rodzinne, życie i dzieło*, red. S. Stępień, Przemyśl 1995, s. 203–242.
- Wolny J., *Biogram kardynała Adama Stefana Sapiehy*, w: *Księżę Niezłomny. Kardynał Adam Stefan Sapieha*, red. R. Bogacz, Kraków 2001, s. 7–72.
- Wróbel W., *Troska biskupa Adama Sapiehy o wysiedlonych i uchodźców w latach 1914–1916*, Kraków 1999.
- Żaryn J., *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997.

ks. Kamil Kęsik

 <https://orcid.org/0000-0003-3824-1101>

 achimos@interia.pl

WIELUŃSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

Relacje metropolitalne diecezji częstochowskiej z archidiecezją krakowską w latach 1925–1992

 <https://doi.org/10.15633/tes.12202>

ABSTRAKT

Relacje metropolitalne diecezji częstochowskiej z archidiecezją krakowską w latach 1925–1992

Diecezja częstochowska w chwili powstania w 1925 roku została włączona do metropolii krakowskiej. Ten stan potrwał do 1992 roku, kiedy doszło do zmian w administracji terytorialnej Kościoła w Polsce. Wówczas diecezja częstochowska została stolicą nowo powstałej metropolii częstochowskiej i podniesiono ją do rangi archidiecezji. Na przestrzeni 67 lat symbiozy metropolitalnej kolejni biskupi częstochowscy podejmowali aktywną współpracę z każdorazowym metropolitą w sprawach wspólnych dla dobra Kościoła. Wzajemne relacje zarysowują się w trzech kręgach eklezjalnych: współpraca na poziomie episkopatu i prywatne kontakty biskupów, udział we wspólnych wydarzeniach religijnych i społecznych oraz wymiana myśli teologicznej ze szczególnym uwzględnieniem troski o formację do kapłaństwa.

SŁOWA KLUCZOWE: diecezja częstochowska, archidiecezja krakowska, metropolia krakowska, duchowieństwo, episkopat Polski

ABSTRACT

Metropolitan relations of the Diocese of Częstochowa with the Archdiocese of Kraków in the years 1925–1992

At the moment of its establishment in 1925, the Diocese of Częstochowa was incorporated into the Metropolitan Archdiocese of Kraków. This situation lasted until 1992, when changes in the territorial administration of the Church in Poland were introduced. At that time, the Diocese of Częstochowa became the seat of the newly created Metropolitan Archdiocese of Częstochowa and it was elevated to the rank of an archdiocese. Over the course of 67 years of metropolitan co-existence, successive bishops of the Diocese of Częstochowa engaged in active cooperation with the respective metropolitan archbishop in matters concerning the common good of the Church. These mutual relations can be observed in three ecclesial spheres: cooperation at the level of the episcopate and the private contacts of bishops, participation in shared religious and social events and the exchange of theological thought, with particular emphasis put on concern for priestly formation.

KEYWORDS: Diocese of Częstochowa, Archdiocese of Kraków, Metropolitan Archdiocese of Kraków, clergy, Polish Episcopate

Diecezja częstochowska, będąca w latach 1925–1992 częścią metropolii krakowskiej, nawiązała wielowątkową współpracę z archidiecezją krakowską i jej biskupami¹. Podejmując próbę wskazania tych relacji, należy zwrócić uwagę na wzajemne kontakty biskupów na forum Konferencji Episkopatu Polski oraz ich spotkania prywatne. W następnej kolejności symbioza przejawiała się we wspólnych wydarzeniach liturgicznych i społecznych. W okresie adaptacji wytycznych Soboru Watykańskiego II oba środowiska kościelne zintensyfikowały wymianę myśli teologicznej oraz zrewidowały podejście do troski o powołania kapłańskie. Powyższe zakresy wzajemnej łączności wytyczono na podstawie dostępnych materiałów źródłowych zdeponowanych w: Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach i skromnych opracowań tematycznych. Zarysowany problem artykułu ma na celu usystematyzowanie dotychczasowej wiedzy na temat współpracy eklezjalnej w okresie przynależności diecezji częstochowskiej do metropolii krakowskiej z ograniczeniem ich do archidiecezji krakowskiej².

Kontekst kościelnych związków Częstochowy z Krakowem

W historii Kościoła organizowanie struktur metropolitalnych zależało od wielu czynników³. W przypadku inkorporowania w 1925 roku diecezji

1 J. Związek, *Kościół częstochowski w aspekcie historycznym*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 8 (1980), s. 97–98.

2 Artykuł pomija dwie inne zależności metropolitalne – obecność w Krakowie Częstochowskiego Seminarium Duchownego (1926–1992) oraz obszar sądownictwa kościelnego (Sąd Metropolitalny w Krakowie jako druga instancja dla Sądu Diecezjalnego w Częstochowie). Oba tematy, z racji swej obszerności, wymagają odrębnych opracowań.

3 M. Żurowski, *O duchowieństwie w szczególności*, cz. 1, Warszawa 1970, s. 195; R. Sobański, *Kontakty diecezji katowickiej z archidiecezją krakowską (1926–1951)*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 481–482.

częstochowskiej do metropolii krakowskiej wysuwają się przede wszystkim dwa powiązania – historyczno-geograficzne i kulturowe⁴. Ponadczasową rzeczywistością ciążenia do Krakowa była wyższa uczelnia, która przyciągała ambitnych ludzi z terenu późniejszej diecezji częstochowskiej. Diecezja częstochowska w południowo-wschodniej stronie do 1800 roku była częścią historycznej Małopolski i rozległej archidiecezji krakowskiej. Papież Pius VII bullą *Ex imposita nobis* z 1818 roku dostosował granice metropolii i diecezji w Królestwie Polskim do nowej rzeczywistości zaprowadzonej po Kongresie Wiedeńskim. Powstała wówczas rozległa diecezja kujawsko-kaliska (zwana włocławską), która w swej części południowej objęła Częstochowę z okolicą⁵. Następne zmiany dokonały się dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości oraz po podpisaniu w 1925 roku konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. Projekt reorganizacji metropolii i diecezji znalazł wykonanie w bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 roku. Kreowana w tym dokumencie diecezja częstochowska przejęła z diecezji kujawsko-kaliskiej 556 310 wiernych, 169 kapłanów, 11 dekanatów i 126 parafii oraz z diecezji kieleckiej 320 727 wiernych, 88 kapłanów, 4 dekanaty i 48 parafii⁶.

Erygowanie w 1992 roku metropolii częstochowskiej z podniesieniem jej do rangi archidiecezji zakończyło 67-letni okres symbiozy kościelnej Częstochowy z Krakowem w wymiarze duszpasterskim i organizacyjnym. Współpracę koordynowało czterech biskupów w godnościach arcybiskupich i kardynalskich ze strony archidiecezji krakowskiej: kard. Adam Sapieha, abp Eugeniusz Baziak, kard. Karol Wojtyła i kard. Franciszek Macharski oraz czterech z diecezji częstochowskiej: bp Teodor Kubina, bp Zdzisław Goliński, bp Stefan Bareła

4 J. Wolny, *Więź metropolitalna archidiecezji krakowskiej z diecezją częstochowską w latach 1926–1951*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, s. 500–501; R. Nir, *Rękopisy w Bibliotece Diecezjalnej w Częstochowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 6 (1978), s. 303; J. Szczepaniak, *Katalog duchowieństwa diecezjalnego zestawiony na podstawie krakowskich ksiąg święceń (1646–1789)*, t. T-Z, Kraków 2009, s. 1187, 1258, 1301–1302.

5 J. Kracik, *Wobec wyzwań czasu niewoli, czasu wolności*, w: *Dziesięć wieków diecezji krakowskiej*, red. J. Kracik, G. Ryś, Kraków 1998, s. 177–180.

6 J. Związek, *Kościół częstochowski w aspekcie historycznym*, s. 95–96; S. Zabraniak, *Przeszłość kościelna terenów diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 52 (2025), s. 27–39; M. Widera, *Udział bpa Stanisława Zdzitowieckiego w powstaniu diecezji częstochowskiej*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 44 (2024) nr 2 s. 205–206; M. Widera, *„Kiedy stworzyło się tu źródło apostołskie...” Zarys dziejów (archi)diecezji częstochowskiej 1925–2025*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 45 (2025) nr 2, s. 190.

i bp Stanisław Nowak⁷. Prawo kościelne w kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku dawało metropolicie niewiele praw względem sufraganów. Z kolei obowiązkiem biskupów sufraganów było okazywanie metropolicie posłuszeństwa i szacunku. W diecezji częstochowskiej sprawa przynależności do metropolii krakowskiej nie była wyartykułowana w sposób wystarczający. Administrator apostolski bp Stanisław Zdzitowiecki w pierwszym liście do diecezjan z 27 stycznia 1926 roku nie zajął stanowiska w tej materii. Także bp Teodor Kubina w liście inauguracyjnym nie podjął tego tematu. Nie podano tej informacji również w urzędowym organie kurii częstochowskiej – „Wiadomościach Diecezjalnych” ani nie wspomniano o tym w tygodniku diecezjalnym „Niedziela”. Jedynie w katalogach duchowieństwa diecezji częstochowskiej metropolitę krakowskiego umieszczano jako trzeciego – po papieżu i nuncjuszu. W katalogach archidiecezji krakowskiej zamieszczano imienny wykaz sufraganów metropolii tylko do 1928 roku⁸.

Współpraca biskupów na poziomie Episkopatu Polski i prywatnym

Oficjalnym miejscem kontaktów biskupów były spotkania w strukturach Episkopatu Polski. W ramach metropolii częstotliwość zjazdów zależała od miejscowych warunków i potrzeb. Fundamentalnym wydarzeniem obrazującym jedność metropolii stała się konsekracja biskupa ks. Teodora Kubiny 2 lutego 1926 roku dokonana przez abp. Adama Sapiechę⁹. Biskupi metropolii pierwszy raz wspólnie zebrali się w Krakowie 20 stycznia 1927 roku, o czym lakonicznie wspomina notatka w dzienniku działań metropolity¹⁰. Z narracji

7 B. Przybyszewski, *Zarys dziejów diecezji krakowskiej (do roku 1994)*, Kraków 2000, s. 193–197; J. Wolny, *Więź metropolitalna archidiecezji krakowskiej z diecezją częstochowską...*, s. 499–500; Z. Zieliński, *Udział Adama Stefana Sapiehy w sprawie śląskiej podczas plebiscytu w roku 1921*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1986, s. 92; J. Związek, *Kościół częstochowski w aspekcie historycznym*, s. 96.

8 J. Wolny, *Więź metropolitalna archidiecezji krakowskiej z diecezją częstochowską...*, s. 501.

9 Biskup nominat ks. Kubina uczestniczył w ingresie abp. Sapiehy na Wawel 17 stycznia 1926 roku. Zob. S. Grzybek, *Śp. Biskup Teodor Kubina*, „Polonia Sacra” 4 (1951), s. 108–109, 113; M. Trąba, *Doświadczenia śląskie w działalności biskupa częstochowskiego Teodora Kubiny*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 35 (2002) z. 1, s. 115.

10 J. Wolny, *Więź metropolitalna archidiecezji krakowskiej z diecezją częstochowską...*, s. 500.

współpracowników księcia Sapiehy wynika, że ten w sposób szczególny darzył zaufaniem bp. Kubinę i konsultował z nim wiele spraw¹¹. Relacje te przybrały inne natężenie w latach drugiej wojny światowej. Spotkania odbywały się tylko w przypadku naglących spraw dotyczących praw Kościoła, osób wierzących i funkcjonowania seminariów duchownych¹². Biskup Teodor Kubina zabiegał o ciągłość biskupstwa na wypadek zaistnienia *sede vacante*, dlatego gdy 26 stycznia 1943 roku zmarł pierwszy biskup pomocniczy w Częstochowie Antoni Zimniak, sprawą szybkiego mianowania następcy kierował abp Adam Sapieha¹³.

Pierwsze po wojnie zebranie biskupów polskich odbyło się w dniach 26–27 czerwca 1945 roku na Jasnej Górze. W wymiarze lokalnym bp Kubina uczestniczył w maju 1948 roku w obchodach 50-lecia święceń kapłańskich metropolity, które połączono z uroczystościami ku czci św. Stanisława BM. Ostatnim wspólnym stanowiskiem obu hierarchów była deklaracja z 14 kwietnia 1950 roku po zawarciu tzw. porozumienia między rządem a Episkopatem Polski, zainicjowanego przez prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego¹⁴. Układ z państwem uznali oni za ruch zbyt zachowawczy, krępujący działalność Kościoła. Trudna sytuacja polityczna lat 50. XX wieku oraz odseparowanie bp. Eugeniusza Baziaka od Krakowa zadecydowały o ograniczeniu relacji metropolitalnych. Biskup Zdzisław Goliński przypominał księżom, aby 18 kwietnia 1955 roku w Krakowie wzięli udział w jubileuszu 40-lecia biskupstwa i 60-lecia pracy dydaktycznej swojego dawnego profesora abp. Michała Godlewskiego¹⁵. Wyrazem troski bp. Golińskiego o jedność metropolii był wystosowany przez niego

11 T. Kurowski, *Ze wspomnień księdza kapelana*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, s. 639–642.

12 6 sierpnia 1940 roku abp Sapieha w prywatnym liście do bp. Kubiny prosił, aby wszelkie wiążące decyzje w sprawach kościelnych podejmowali we wzajemnym porozumieniu. Zob. J. Wolny, *Arcybiskup Adam Stefan Sapieha w obronie narodu i Kościoła polskiego w czasie II wojny światowej*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, s. 227–228, 236–237, 253–255, 258–360, 275–277, 282–283, 290–291, 299–300, 381–383.

13 5 sierpnia 1945 roku biskupem pomocniczym w Częstochowie został mianowany ks. Stanisław Czajka. Zob. M. Jelonek, *Mihi vivere Christus. Życie i działalność biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Stanisława Czajki (1897–1965)*, Częstochowa 2017, s. 70, 83–89.

14 J. Durka, *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, Warszawa–Katowice 2021, s. 40, 62–63.

15 Komunikat Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 10.02.1956, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. Ks. W. Patykiewicza w Częstochowie [dalej: AACz], Księgi biskupie [dalej: KB], sygn. 3, k. 114; Komunikat Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 5.05.1956, AACz, KB, sygn. 3, k. 154.

apel do swoich diecezjan o pomoc dla mieszkańców archidiecezji krakowskiej, którzy latem 1958 roku doświadczyli skutków powodzi¹⁶.

Kolejny metropolita – bp Karol Wojtyła – poznał bp. Zdzisława Golińskiego podczas wspólnych prac episkopatu w Komisji Duszpasterstwa Ogólnego, w której zasiadali pod koniec lat 50. XX wieku¹⁷. Osobiście spotkali się 8 stycznia 1961 roku, kiedy biskup krakowski został współkonsekratorem ks. Stefana Bareły w Częstochowie. Po śmierci bp. Golińskiego bp Bareła przejął jego urząd, a 12 kwietnia 1964 roku abp Wojtyła „uczestniczył całym sercem wraz z księżmi biskupami” w jego ingresie. W liście gratulacyjnym napisał: „Pragnę przy tej sposobności wyrazić radość także i z tego faktu, że diecezja częstochowska, w której sercu znajduje się Jasna Góra, pozostaje w tak ścisłym związku z Krakowem i archidiecezją krakowską”. Arcybiskup Wojtyła ponownie był obecny w Częstochowie 5 lipca 1965 roku, przewodnicząc uroczystościom pogrzebowym bp. Stanisława Czajki. 5 kwietnia 1970 roku bp Stefan Bareła był współkonsekratorem biskupa pomocniczego w Krakowie ks. Stanisława Smoleńskiego, który później odwdzieczył się tą posługą ks. Miłosławowi Kołodziejczykowi w Częstochowie¹⁸. Zarówno bp Bareła, jak i abp Wojtyła zwykli przysyłać nawzajem telegramy z aktualnych wizyt *ad limina apostolorum*, z udziału w obradach *Vaticanum II* oraz okolicznościowe życzenia¹⁹. Istotnym wydarzeniem dla metropolii była nominacja kardynalska abp. Wojtyły 26 czerwca 1967 roku. W dniu uroczystego konsystorza 29 czerwca bp Bareła wysłał telegram do Rzymu, w którym zapewniał go o łączności diecezji częstochowskiej. Doniosłość tej nominacji podkreśliło pismo gratulacyjne od wszystkich dziekanów z diecezji częstochowskiej przesłane na ręce metropolity²⁰.

16 Komunikat Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 21.10.1958, AACz, KB, sygn. 3, k. 542; M. Żółkiewski, *Katastrofalne powódzie w dorzeczu górnej Wisły w latach 1958–1972*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Geograficzne” 6 (1974) z. 55, s. 64–65.

17 M. Białkowski, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, „Studia Salvatoriana Polonica” 12 (2018), s. 315.

18 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 16.04.1964; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 16.02.1970; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 1.03.1970, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie [dalej: AKMCz], sygn. 153/11, b.p.; M. Widera, *Życie i działalność biskupa Miłosława Kołodziejczyka (1928–1994)*, Częstochowa 2015, s. 151; M. Jelonek, *Mihi vivere Christus*, s. 120.

19 Telegram bp. S. Bareły do abp. K. Wojtyły z 8.02.1965; Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 29.12.1966; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 3.11.1967; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 8.04.1968, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

20 Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 2.06.1967; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 22.06.1967; Telegram bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 29.06.1967; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły

Arcybiskup Wojtyła wprowadził zwyczaj noworocznych spotkań z sufraganami w rezydencji arcybiskupów krakowskich przy ul. Franciszkańskiej ²¹. Kilukrotnie w tym miejscu odbyły się prywatne spotkania metropolity z bp. Barełą²². Kardynał, licząc się z autorytetem biskupa częstochowskiego – przewodniczącego Komisji Maryjnej Episkopatu Polski – prosił go o recenzję swoich tekstów, które wygłaszał na Jasnej Górze²³. W styczniu w 1971 roku bp Bareła zaprezentował metropolicie plan zwołania II Synodu Diecezji Częstochowskiej z prośbą o zaopiniowanie tego zamysłu²⁴. Kardynał Karol Wojtyła na bieżąco konsultował z nim aktualne materiały robocze powstałe w czasie obrad soborowych²⁵. Po intensywnym czasie prac synodalnych w lipcu 1970 roku kard. Wojtyła i bp Bareła wraz z prymasem kard. Wyszyńskim udali się na krótki urlop na Bachledówkę. W dokumentacji SB stanowili istotne trio, które podlegało inwigilacji wywiadowczej²⁶. Podczas osobistych spotkań nie brakowało tematów dotyczących trudnych relacji Kościoła z państwem w zakresie budownictwa sakralnego oraz przyjęcia wspólnego stanowiska w sprawie odmowy przyjmowania okolicznościowych medali od władz państwowych przez duchownych z racji 30-lecia PRL²⁷. Mimo konieczności podejmowania

z 23.11.1973, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

21 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 3.03.1965; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 11.01.1968, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

22 Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 22.01.1968, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

23 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 24.02.1970, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; K. Wojtyła, *Komentarz teologiczno-duszpasterski do Aktu dokonanego na Jasnej Górze dnia 3 maja 1966 roku*, „Ateneum Kapłańskie” 64 (1972) t. 79, s. 5–21.

24 Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 30.06.1971; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 21.12.1971, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; W. Góralski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Roczniki Nauk Prawnych” 8 (1998), s. 254–255; A. Sznajder, W. Włazlak, *Bp Franciszek Musiel. Kościół ma obowiązek mówienia prawdy...*, w: *Niezłomni. W obronie Ojczyzny i Kościoła*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2008, s. 352; J. Durka, *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, s. 346–347.

25 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 2.12.1967; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 12.11.1969; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 5.07.1972; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 12.11.1973; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 5.05.1976, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

26 J. Durka, *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, s. 351.

27 Doniesienie agenturalne z 10.12.1969, Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Katowicach [1945] 1983–1990, sygn. IPN Ka 056/55 t. 1, s. 30–31; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 31.12.1971; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 28.05.1973; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 16.06.1974; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 29.01.1975, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; J. Słomian, *Czas świadków*, Częstochowa 2005, s. 55–89.

licznych trudnych spraw obaj dostojnicy znajdowali czas, aby wspólnie świętować kolejne rocznice święceń biskupich²⁸.

Biskupi częstochowscy z optymizmem przyjęli informację o mianowaniu 6 stycznia 1979 roku metropolitą krakowskim bp. Franciszka Macharskiego. Bezzwłocznie po obrzędzie święceń biskupich i nałożeniu paliusza bp Stefan Bareła przesłał na jego ręce list gratulacyjny²⁹. Na początku swojej posługi kard. Macharski dokonał jubileuszowego bilansu 20 lat posługi pasterskiej bp. Bareły w Częstochowie, w którym podkreślił jego głęboką relację do Krakowa w wymiarze kościelnego powiązania *Communio et communicatio*³⁰. Kardynał Macharski podczas pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II zadbał, aby częstochowscy wykładowcy seminaryjni wraz z bp Barełą wzięli udział w prywatnym spotkaniu z papieżem w krakowskim Pałacu Arcybiskupów³¹. Metropolita przyjął prośbę bp. Bareły, by 26 sierpnia 1983 roku poświęcił plac pod budowę seminarium duchownego w Częstochowie³². Niedługo po tym wydarzeniu bp Bareła zmarł, a jego liturgii pogrzebowej 13 lutego 1984 roku przewodniczył kard. Macharski³³.

Wyraźnym znakiem symbiozy metropolitalnej stało się mianowanie biskupem częstochowskim 8 września 1984 roku dotychczasowego rektora krakowskiego seminarium duchownego ks. dr. Stanisława Nowaka. Jego współkonsekratorami byli kard. Franciszek Macharski i bp Julian Groblicki z Krakowa³⁴. Biskup Nowak w swoim orędziu do diecezjan z racji objęcia posługi pasterskiej podkreślił swoją łączność z Krakowem, wpierw jako kapłan należący i pracujący dla archidiecezji krakowskiej³⁵. Wydarzeniem podkreślającym jedność metropolii była wspólna wizyta *ad limina apostolorum* w Rzymie w dniach

28 Pismo biskupów pomocniczych archidiecezji krakowskiej do bp. S. Bareły z 24.09.1971; Program uroczystości jubileuszowych 25-lecia kapłaństwa Jego Eminencji ks. kard. Karola Wojtyły dn. 21.11.1971, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; G. Ślęzak, *Diecezja częstochowska w metropolii, metropolia krakowska w diecezji częstochowskiej w latach 1964–1978 (fakty i wydarzenia)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 23/34 (1995/1996), s. 23–24.

29 Pismo kard. F. Macharskiego do bp. S. Bareły z 6.07.1979, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

30 Słowo wstępne Metropolity Krakowskiego z 22.12.1983, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

31 K. Kęsik, M. Widera, Ks. Jan Związek. *Życie i dzieło*, Opole 2026, s. 349.

32 Słowo wstępne Metropolity Krakowskiego z 22.12.1983, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

33 *Ostatnia droga biskupa częstochowskiego*, „Niedziela” 27 (1984) nr 9, s. 4–5.

34 M. Mikołajczyk, *Droga do biskupstwa pierwszego metropolity częstochowskiego księdza abpa Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, red. S. Jasioneck, Częstochowa 2009, s. 17–24.

35 *Orędzie IV biskupa częstochowskiego na rozpoczęcie pasterskiej posługi w Kościele częstochowskim, 8 grudnia 1984 roku*, w: *Siewca słowa. Listy pasterskie (1984–2011)*, red. M. Duda, t. 1, Częstochowa 2014, s. 19–23.

9–15 listopada 1987 roku³⁶. Ostatnim bezpośrednim udziałem biskupa częstochowskiego w życiu Kościoła krakowskiego była współkonsekracja 4 czerwca 1988 roku biskupa pomocniczego dla tej diecezji – ks. Kazimierza Nycza oraz organizacja VI Światowych Dni Młodzieży w sierpniu 1991 roku, podczas których Jan Paweł II w obecności kard. Macharskiego poświęcił nowy budynek seminarium duchownego w Częstochowie³⁷.

Wspólny udział w wydarzeniach religijnych i społecznych

Biskup Teodor Kubina starał się corocznie uczestniczyć w krakowskich obchodach ku czci św. Stanisława BM oraz erygował w diecezji Stowarzyszenie Caritas Diecezji Częstochowskiej na wzór powołanego przez metropolitę stowarzyszenia w Krakowie³⁸. Znamiennym aktem religijnym w powojennej Polsce stały się obchody 15 sierpnia 1946 roku na Jasnej Górze. Przedłużeniem tego świętowania była msza w Uroczystość Narodzenia NMP, podczas której w obecności bp. Kubiny dokonano aktu zawierzenia narodu polskiego Niepokalanemu Sercu NMP pod przewodnictwem kard. Sapiehy³⁹.

Z racji politycznych abp Eugeniusz Baziak do 1956 roku borykał się z problemami utrzymywania relacji metropolitalnych w wymiarze liturgicznym⁴⁰. Dopiero po „odwilży październikowej” poparł inicjatywę ks. Karola Wojtyły – duszpasterza służby zdrowia archidiecezji krakowskiej – do udziału w pielgrzymce na Jasną Górę 2 grudnia 1956 roku, w której również uczestniczył⁴¹.

Wzajemne relacje nabrały rozmachu od momentu objęcia metropolii przez abp. Wojtyłę, który zwykł wydarzenia archidiecezjalne łączyć z obchodami

36 *List biskupa częstochowskiego do kapłanów diecezji częstochowskiej w związku z rozpoczęciem peregrynacji obrazu Matki Bożej w rodzinach z dnia 1 listopada 1987 roku*, w: Siewca słowa. Listy pasterskie (1984–2011), red. M. Duda, t. 2, Częstochowa 2014, s. 342.

37 K. Kęsik, M. Widera, *Ks. Jan Związek*, s. 315.

38 J. Związek, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990, s. 141.

39 J. Durka, *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, s. 42.

40 M. Leszczyński, *Przemowa arcybiskupa Eugeniusza Baziaka z okazji sakry biskupiej księdza Karola Wojtyły, Kraków, 28 września 1958 roku*, „Limes. Studia i Materiały z Dziejów Europy Środkowo-Wschodniej” 12 (2019), s. 405–406; M. Rechowicz, *Baziak Eugeniusz*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, t. 2, Lublin 1985, kol. 128.

41 J. Urban, *Teczka bp. Jana Pietraszki*, w: *Kościół katolicki w czasach komunistycznej bezpieki. Między bohaterstwem a agenturą*, t. 1, red. J. R. Terlecki, J. Szczepaniak, Kraków 2007, s. 55; J. Durka, *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, s. 105.

ku czci św. Stanisława BM⁴². Biskup Bareła z biskupami pomocniczymi pozytywnie odpowiadał na zaproszenia do udziału w świętowaniu. Kiedy 9 maja 1963 roku Kościół Mariacki w Krakowie podniesiono do godności bazyliki mniejszej, abp Wojtyła prosił go o wygłoszenie „słowa pozdrowienia” od diecezji częstochowskiej dla Kościoła krakowskiego⁴³. 8 maja 1965 roku bp Bareła uczestniczył w procesji, a w dniu następnym przewodził mszy pontyfikalnej podczas koronacji obrazu Matki Bożej Świętojańskiej w Kościele Sióstr Prezenteń w Krakowie. Metropolita pisał: „Ponieważ zaś wiadomo, jaką sympatią darzy On Kraków, św. Stanisława, metropolię – więc liczymy, że i te wszystkie elementy naszej uroczystości znajdą w Jego kazaniu właściwy i pełny wyraz”⁴⁴. Szczególny charakter miały obchody w Roku Jubileuszowym 1975, w którym metropolia krakowska i diecezja częstochowska przeżywały 50-lecie istnienia⁴⁵. 11 maja 1975 roku, na zaproszenie kardynała, bp Bareła wraz z członkami częstochowskiej i wieluńskiej kapituły wzięli udział w uroczystej procesji ku czci św. Stanisława BM⁴⁶. Częstochowskie obchody jubileuszowe odbyły się w dniach 3–4 maja, w których czynnie uczestniczył m.in. kard. Wojtyła⁴⁷.

Doniosłym wydarzeniem w wymiarze religijnym i narodowym było 1000-lecie chrztu Polski. Mając na uwadze wymiar metropolitalny, 31 stycznia 1966 roku abp Wojtyła zaprosił m.in. bp. Barełę w na naradę dotyczącą organizacji obchodów⁴⁸. Dostojnicy zgodnie ustalili swój wzajemny udział w wydarzeniach diecezjalnych. 3 maja 1966 roku abp Wojtyła uczestniczył w jasnogórskich

42 J. Szczepaniak, *Troska kardynała Karola Wojtyły o godne uczczenie jubileuszu św. Stanisława (1972–1979)*, „Folia Historica Cracoviensia” 9 (2003), s. 190.

43 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 12.04.1963, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

44 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 20.04.1965; Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 3.05.1965; Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 13.04.1968; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 17.02.1969, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

45 Telegram bp. S. Bareły do abp. K. Wojtyły z 8.02.1965; Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 4.03.1966, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

46 Zwieńczeniem obchodów półwiecza metropolii było wydanie *Katalogu kościołów i duchowieństwa archidiecezji krakowskiej rok 1977*, który metropolita przekazał bp. S. Barele. Zob. Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 28.01.1977; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 22.04.1975, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

47 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 19.05.1974; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 1.09.1975; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 28.08.1977, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

48 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 18.01.1966, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; J. Kapuściński, *Z dziejów obchodów jubileuszowych Kościoła częstochowskiego*, „Veritati et Caritati” 5 (2015), s. 434; G. Ślęzak, *Diecezja częstochowska w metropolii, metropolia krakowska w diecezji częstochowskiej w latach 1964–1978 (fakty i wydarzenia)*, s. 23.

obchodach oraz w wydarzeniach regionalnych w Radomsku i Sosnowcu⁴⁹. W ramach rewizyty bp Bareła 8 maja 1966 roku koncelebrował mszę milenijną w kościele na Skałce i w Starym Sączu⁵⁰.

Biskup Bareła pozytywnie odpowiadał również na zaproszenia metropolity dotyczące wydarzeń regionalnych. Do takich należy zaliczyć m.in. udział 4 listopada 1967 roku w Nowym Targu w rozpoczęciu peregrynacji kopii Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w archidiecezji krakowskiej, wygłoszenie kazania z racji dwusetnej rocznicy kanonizacji św. Jana Kantego w krakowskiej Bazylice Ojców Jezuitów oraz w Kościele pw. św. Anny⁵¹. Kardynał Wojtyła dążył, aby z ideą krakowskiego Apostolstwa Świeckich zapoznał się laikat z diecezji częstochowskiej, dlatego bp Stefan Bareła w kwietniu 1970 roku wydelegował na zjazd swoich przedstawicieli⁵². Metropolita zadbał, aby 15 października 1972 roku bp Bareła był obecny na obchodach pierwszej rocznicy beatyfikacji bł. Maksymiliana Kolbego w Oświęcimiu oraz podjął w swojej diecezji kwestę na budowę kościoła-pomnika ofiar niemieckiej zbrodni. W dniach 15–21 października 1978 roku odbywały się w tym miejscu nabożeństwa za poległych z terenu diecezji częstochowskiej⁵³. Natomiast 6 maja 1973 roku kard. Wojtyła swoją obecnością podniósł rangę obchodów trzechsetnej rocznicy śmierci

49 P. Raina, „*Te Deum*” narodu polskiego. Obchody tysiąclecia chrztu Polski w świetle dokumentów kościelnych, Olsztyn 1991, s. 481–509; G. Ślęzak, *Diecezja częstochowska w metropolii, metropolia krakowska w diecezji częstochowskiej w latach 1964–1978 (fakty i wydarzenia)*, s. 22; J. Kapuściński, *Obchody Milenium Chrztu Polski na Jasnej Górze (2–4 maja 1966 roku)*, w: *Rozbudzić pamięć chrztu. Chrzt w historii, teologii i katechezie*, red. R. Ceglarek, M. Borda, Częstochowa 2016, s. 76–83.

50 Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Starym Sączu, [Zbiór fotografii dotyczących obchodów kościelnych Tysiąclecia Chrztu Polski], Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/12, b.p.; Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 12.05.1966, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

51 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 8.09.1967; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 14.11.1967; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 17.10.1967; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 2.12.1967, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; M. Ibek, *Sprawozdanie Wydziału IV SB Komendy Wojewódzkiej MO w Krakowie za rok 1967*, w: *Kościół katolicki w czasach komunistycznej bezpieki. Między bohaterstwem a agenturą*, t. 3, red. J. Szczepaniak, M. Lasota, Kraków 2010, s. 378; J. Durka, *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, s. 247.

52 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 29.04.1970, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; A. Sznajder, W. Włazlak, *Bp Franciszek Musiel*, s. 379–381.

53 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 14.08.1972; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 21.09.1973; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 28.09.1978, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

o. Augustyna Kordeckiego w Wieruszowie⁵⁴. W sierpniu 1976 roku hierarchowie wspólnie udali się na Kongres Eucharystyczny do Filadelfii w USA⁵⁵.

Szczególne miejsce w metropolii zajmowała Jasna Góra. W 1978 roku do trzeciomajowych uroczystości chcieli dołączyć członkowie Komitetu Obrony Robotników. Biskup Stefan Bareła powiadomił o tym kard. Karola Wojtyłę, który odważnie poparł ten ruch. Prymas kard. Stefan Wyszyński, mimo iż popierał tzw. czynnik społeczny, był jednak przeciwnego zdania – upomniał obu hierarchów w przekonaniu, że oficjalna obecność opozycji politycznej na Jasnej Górze może mieć nieprzewidziane następstwa polityczne⁵⁶. Kult maryjny był szerzony w wielu lokalnych ośrodkach diecezji częstochowskiej. Po raz pierwszy metropolita przewodniczył uroczystości koronacji 13 sierpnia 1967 roku w Sanktuarium Ojców Paulinów w Leśniowie⁵⁷. Następnie 19 maja 1968 roku doszło do koronacji figury Matki Bożej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, której kard. Wyszyński dokonał wraz z kard. Wojtyłą. Na zakończenie uroczystości z przejęciem ogłosił, że z radością przyjmuje to miejsce do grona sanktuariów metropolii krakowskiej⁵⁸. Natomiast koronacja obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Wieluniu 5 września 1971 roku stała się szczególnym miejscem zainteresowania wywiadu SB z powodu obecności prymasa i metropolity⁵⁹.

Kardynał Karol Wojtyła w odpowiedzi na wytyczne *Vaticanum II* zainicjował Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej (1975–1983)⁶⁰. Z diecezji częstochowskiej do komisji ekspertów wybrano ks. Zdzisława Wajznera, ks. Jana

54 Biskup Bareła na prośbę kard. Wojtyły udzielał na Jasnej Górze święceń kapłańskich paulinom. Zob. Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 6.06.1970, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; G. Ślęzak, *Diecezja częstochowska w metropolii, metropolia krakowska w diecezji częstochowskiej w latach 1964–1978 (fakty i wydarzenia)*, s. 23.

55 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 27.09.1976, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; M. Jakubiec, *Kongres Eucharystyczny*, „Czuwajmy” 3 (1987) nr 5 (23), s. 5.

56 J. Durka, *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, s. 393, 485.

57 G. Ślęzak, *Diecezja częstochowska w metropolii, metropolia krakowska w diecezji częstochowskiej w latach 1964–1978 (fakty i wydarzenia)*, s. 22.

58 Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 4.06.1968, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; M. Trąba, *Koronacja figury Matki Bożej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej (19 maja 1968)*, Dąbrowa Górnicza 2008, s. 139–144.

59 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 27.09.1971, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; P. Kostrzewski, *Koronacja obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Wieluniu 5 września 1971 roku*, w: *Blisko i daleko VI. Sympozjum regionalistów – Praszka 2021*, red. Z. Włodarczyk, Wieluń–Praszka 2022, s. 129.

60 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 17.05.1972; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 5.12.1972 AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; J. Dyduch, *Synodalność w Kościele krakowskim za czasów kardynała Wojtyły*, „Polonia Sacra” 7 [25] (2003) nr 13, s. 29, 32–33.

Kowalskiego i ks. Władysława Sobczyka⁶¹. Biskup Bareła prosił metropolitę o jurysdykcję kanoniczną dla księży częstochowskich prowadzących rekolekcje dla zespołów synodalnych⁶².

W okresie zarządzania diecezją przez bp. Stanisława Nowaka tradycja wspólnego uczestnictwa w obrzędach kościelnych obu diecezji nie odbiegała od dotychczasowej praktyki. W diecezji częstochowskiej rozpoczął się lawinowy wzrost tworzenia nowych parafii, co w dużej mierze absorbowało bp. Nowaka. Sentymentalnym przejawem jego przywiązania do archidiecezji krakowskiej było erygowanie 28 czerwca 1988 roku w Praszce k. Wielunia nowej parafii, która w kolejnych latach przyjęła formę Kalwarii Praszkiowskiej, opartej na duchowości maryjno-pasyjnej znanej z bliskiej jego sercu Kalwarii Zebrzydowskiej⁶³.

Wymiana myśli teologicznej i formacja do kapłaństwa

W pierwszym okresie istnienia diecezji częstochowskiej bp Kubina kładł silny nacisk na wykształcenie duchownych pod okiem wykwalifikowanych wykładowców związanych z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego⁶⁴. Kształcenie poseminaryjne i przygotowanie katechetyczne księży znalazło miejsce w prerogatywach I Synodu Diecezji Częstochowskiej dzięki staraniom bp. Golińskiego. Mobilizował on księży do udziału w organizowanych w Krakowie kursach katechetycznych⁶⁵. Zachęcał kapłanów do corocznego uczestnictwa w rekolekcjach organizowanych w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie, zwłaszcza ze względu na zapraszanych tam wybitnych teologów-kaznodziejów⁶⁶.

61 G. Ślęzak, *Diecezja częstochowska w metropolii, metropolia krakowska w diecezji częstochowskiej w latach 1964–1978 (fakty i wydarzenia)*, s. 19–21; J. Dyduch, *Synodalność w Kościele krakowskim za czasów kardynała Wojtyły*, s. 33; W. Góralski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, s. 252.

62 Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 28.06.1977, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; W. Góralski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, s. 252; G. Ślęzak, *Diecezja częstochowska w metropolii, metropolia krakowska w diecezji częstochowskiej w latach 1964–1978 (fakty i wydarzenia)*, s. 21.

63 M. Duda, *Dynamizm misyjny Kościoła częstochowskiego urzeczywistniający się w powstawaniu nowych wspólnot parafialnych w czasie posługi (arcy)biskupa Stanisława Nowaka (1984–2009)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 26–33; S. Gasiński, *Kalwaria Praszkiowska – dzieło wyrosłe z pasyjnej duchowości arcybiskupa Stanisława Nowaka, metropolity częstochowskiego*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 158.

64 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 24.02.1966, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

65 Komunikat Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 05.1958, AACz, KB, sygn. 3, k. 475.

66 Komunikat Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 17.02.1955, AACz, KB, sygn. 3, k. 44.

W związku z palącą potrzebą ujednolicenia metod w pracy nad powołaniami zarówno w Krakowie, jak i Częstochowie powołano diecezjalne komisje ds. powołań. W Krakowie w dniach 29–30 marca 1967 roku bp Bareła z delegacją księży częstochowskich wziął udział w sympozjum dotyczącym dyrektywy soborowej *De instrumentis communicationis socialis*⁶⁷. Kiedy w czerwcu 1967 roku kard. Wojtyła został włączony do soborowej Kongregacji Duchowieństwa, wraz z biskupami metropolii zintensyfikował działania na rzecz odnowy teologii powołań. W tej materii miał sprzymierzeńca w osobie bp. Bareły, który w latach 1967–1970 był przewodniczącym Komisji Powołań KEP i był nazywany „jednym z inicjatorów teologii powołania”⁶⁸. Obaj prowadzili pielgrzymki kapłanów obu diecezji w Tygodniu Powołań na Jasnej Górze oraz dążyli do ujednolicenia zasad formacji permanentnej kapłanów w całej Polsce⁶⁹. Wymiernym owocem tych starań było powołanie przy poparciu bp. Bareły Jasnogórskiego Ośrodka Powołań, który został przedstawiony przez metropolitę prefektowi Kongregacji ds. Edukacji Katolickiej kard. Gabrielowi Garronowi⁷⁰.

Mimo braku państwowego zatwierdzenia Wydziału Teologicznego w Krakowie władze kościelne musiały oddolnie zadbać o należyty poziom wykształcenia kadr duchownych i świeckich⁷¹. Wyrazem wspólnej troski stało się zatrudnienie częstochowskich wykładowców posiadających odpowiednie stopnie naukowe oraz wzajemna obecność w inauguracjach roku akademickiego⁷². W połowie 1966 roku abp Wojtyła rozpoczął przygotowania do zorganizowania

67 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 6.03.1967; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 13.03.1967, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

68 Biskup S. Bareła przesłał kard. Wojtyłę list pasterski swojego autorstwa (odczytany 13 lutego 1972 roku) dotyczący istoty powołań jako sugestii dla jego listu pasterskiego. Zob. Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 22.03.1972; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 15.12.1973, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; M. Białkowski, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisjach specjalistycznych (1958–1978)*, s. 319; J. Dyduch, *Synodalność w Kościele krakowskim za czasów kardynała Wojtyły*, s. 24–26.

69 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 28.03.1967; Pismo kard. J. Villot do kard. K. Wojtyły z 27.03.1972; Pismo kard. K. Wojtyły do kard. G.M. Garrone z 25.03.1973; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 30.03.1973; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 26.06.1973; AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

70 Pismo kard. S. Wyszyńskiego do kard. K. Wojtyły z 22.03.1972; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 5.09.1973; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 22.10.1973, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

71 Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 19.10.1968, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

72 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 7.10.1967; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 17.10.1967, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; M. Widera, *Życie i działalność biskupa Miłósława Kołodziejczyka (1928–1994)*, s. 135.

jednorocznego studium liturgiczno-duszpasterskiego dotyczącego odnowy liturgicznej, na które zostało zgłoszonych kilku częstochowskich księży⁷³. Prerogatywy soborowe wymogły rewizję nauczanych treści i stworzenie nowego *ratio studiorum* w oparciu o dokument *Normae quaedam*, z którymi biskup częstochowski był obeznany dzięki życzliwości metropolity⁷⁴. Biskup Bareła na gruncie własnej diecezji organizował oddolne inicjatywy nawołujące do uprawomocnienia się Wydziału Teologicznego w Krakowie. 22 listopada 1972 roku dziekani diecezji częstochowskiej podpisali list poparcia w tej sprawie. Odnosnie do tej inicjatywy kardynał pisał: „jest to [...] dla mnie szczególnym znakiem jedności metropolitalnej i jej potwierdzeniem”⁷⁵. Podczas pierwszej Sesji Rady Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie 25 czerwca 1974 roku obecny był m.in. rektor oraz wykładowcy częstochowskiego seminarium i przedstawiciele Instytutu Teologicznego w Częstochowie⁷⁶. Konstruktywna współpraca nad wymianą myśli teologicznej była również kontynuowana w czasach kierowania metropolią przez kard. Franciszka Macharskiego⁷⁷.

Na gruncie diecezji częstochowskiej istotne miejsce w nurcie odnowy teologii zajmował powołany w 1966 roku Sekretariat Dokumentacji Soborowej, który na przełomie 1972 i 1973 roku nawiązał współpracę z Papieską Akademią Teologiczną w Krakowie. W 1981 roku przyjął nazwę Instytut Teologiczny w Częstochowie. Kardynał Wojtyła kilkukrotnie wziął udział w inauguracji roku akademickiego tej instytucji oraz pozytywnie recenzował „Częstochowskie Studia Teologiczne” wydawane przez pracowników Instytutu⁷⁸.

73 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 20.07.1966; Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 6.10.1966, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

74 Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 20.12.1967; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 1.10.1968; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 5.07.1969, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; M. Ibek, *Sprawozdanie Wydziału IV SB Komendy Wojewódzkiej MO w Krakowie za rok 1967*, s. 345.

75 Informacja, 15.10.1970, Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Katowicach [1945] 1983–1990, Meldunki z KMiPMO w Częstochowie dot. działalności kurii częstochowskiej i podległych jej księży oraz przebiegu uroczystości religijnych, sygn. IPN Ka 056/55 t. 3, s. 98; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 16.12.1972; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 13.05.1974, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 15.06.1974; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 21.06.1974, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

76 Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 8.06.1974, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

77 Pismo kard. F. Macharskiego do bp. S. Bareły z 15.10.1982, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

78 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 6.11.1975; Pismo kard. F. Macharskiego do bp. S. Bareły z 25.06.1979, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

Kardynał wielokrotnie zapraszał do Krakowa „drogich sąsiadów z metropolii” na spotkania w celu refleksji naukowej nad teologią soborową⁷⁹. W myśl tej zasady bp Bareła 29 sierpnia 1964 roku uczestniczył w krakowskiej konferencji z okazji dwusetnej rocznicy beatyfikacji Wincentego Kadłubka⁸⁰. We wspomnienie św. Tomasza z Akwinu praktykowano spotkania „tomistyczne” w seminariach duchownych Krakowa⁸¹. Kiedy na początku 1967 roku metropolita zorganizował w Krakowie sesję naukową dotyczącą katolickiej etyki małżeńskiej, bp Bareła uznał tę inicjatywę za wyjątkowo istotną sprawę dla Kościoła, uważając to: „za znak jedności i troski o wspólne dzieło”. W tym samym tonie dziękował za zaproszenie do uhonorowania pracy naukowej ks. prof. Władysława Wichra, znanego w metropolii specjalisty z teologii moralnej⁸².

Proroczym znakiem dla diecezji częstochowskiej była prośba bp. Bareły do kard. Wojtyły, wystosowana na cztery dni przed śmiercią ordynariusza. Dotyczyła ona zgody na wygłoszenie rekolekcji dla częstochowskiego duchowieństwa przez rektora krakowskiego seminarium – ks. dr. Stanisława Nowaka. Niedługo po tym znamienym wydarzeniu ks. Stanisław Nowak został mianowany biskupem częstochowskim⁸³.

Podsumowanie

67-letnia wspólna eklezjalna droga diecezji częstochowskiej z archidiecezją krakowską stanowi istotny okres w historii polskiego Kościoła. Spoglądając panoramicznie na wszystkich metropolitów i biskupów częstochowskich tego okresu, zauważa się wyraźnie, że wspólne budowanie Kościoła partykularnego w strukturze Kościoła polskiego uzależnione było od aktualnie panujących warunków politycznych. Optymistyczny czas międzywojnia pozwolił obu

79 Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 1.12.1969; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 12.05.1971; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 6.06.1973; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 5.09.1973; Pismo bp. S. Bareły do kard. K. Wojtyły z 18.09.1973, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.; S. Bista, *Kongres Teologów Polskich 21–23 IX 1971 roku: refleksje*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 5 (1972), s. 227–213.

80 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 11.07.1964; Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 4.08.1964, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

81 Pismo abp. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 7.03.1966, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

82 Pismo bp. S. Bareły do abp. K. Wojtyły z 4.01.1967; Pismo kard. K. Wojtyły do bp. S. Bareły z 11.12.1968, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

83 Pismo bp. S. Bareły do ks. S. Nowaka z 9.02.1984, AKMCz, sygn. 153/11, b.p.

diecezjom powrócić do świetności roli Kościoła w życiu społecznym. Tragizm II wojny światowej i stalinizm wyhamowały konstruktywną współpracę. Zdecydowane ożywienie relacji rozpoczęło się w chwili, kiedy w 1964 roku diecezję częstochowską objął bp Stefan Bareła i wraz z kard. Karolem Wojtyłą podjęli decyzję o odnowie refleksji teologicznej i liturgicznej poprzez systemowe wprowadzanie myśli soborowej *Vaticanum II*. Wydzielone na potrzeby artykułu trzy kręgi wzajemnej współpracy kościelnej Częstochowy i Krakowa ograniczone do zarysowania relacji oficjalnych i prywatnych między biskupami, wspólnego przeżywania wydarzeń religijno-społecznych i interpretacji nowych zjawisk teologicznych nie stanowią wyczerpującej formy opracowania tematu. Każde z powyższych zagadnień może stanowić kanwę do pogłębionej analizy danego zjawiska.

Bibliografia

- Białkowski M., *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, „*Studia Salvatoriana Polonica*” 12 (2018), s. 275–321.
- Bista S., *Kongres Teologów Polskich 21–23 IX 1971 roku: refleksje*, „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 5 (1972), s. 227–213.
- Doniesienie agenturalne z 10.12.1969, Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Katowicach [1945] 1983–1990, sygn. IPN Ka 056/55 t. 1, s. 30–31.
- Duda M., *Dynamizm misyjny Kościoła częstochowskiego urzeczywistniający się w powstawaniu nowych wspólnot parafialnych w czasie posługi (arcy)biskupa Stanisława Nowaka (1984–2009)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, red. S. Jasioneck, Częstochowa 2009, s. 25–49.
- Durka J., *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, Warszawa–Katowice 2021.
- Dyduch J., *Synodalność w Kościele krakowskim za czasów kardynała Wojtyły*, „*Polonia Sacra*” 7 [25] (2003) nr 13, s. 23–38.
- Gasiński S., *Kalwaria Praszowska – dzieło wyrosłe z pasyjnej duchowości arcybiskupa Stanisława Nowaka, metropolity częstochowskiego*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, red. S. Jasioneck, Częstochowa 2009, s. 155–174.
- Góralski W., *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „*Roczniki Nauk Prawnych*” 8 (1998), s. 239–262.

- Grzybek S., *Śp. Biskup Teodor Kubina*, „Polonia Sacra” 4 (1951), s. 106–116.
- Ibek M., *Sprawozdanie Wydziału IV SB Komendy Wojewódzkiej MO w Krakowie za rok 1967*, w: *Kościół katolicki w czasach komunistycznej bezpieki. Między bohaterstwem a agenturą*, t. 3, red. J. Szczepaniak, M. Lasota, Kraków 2010, s. 331–378.
- Informacja, 15.10.1970, Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Katowicach [1945] 1983–1990, sygn. IPN Ka 056/55 t. 3, s. 98.
- Jakubiec M., *Kongres Eucharystyczny*, „Czuwajmy” 3 (1987) nr 5 (23), s. 5.
- Jelonek M., *Mihi vivere Christus. Życie i działalność biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Stanisława Czajki (1897–1965)*, Częstochowa 2017.
- Kapuściński J., *Obchody Milenium Chrztu Polski na Jasnej Górze (2–4 maja 1966 roku)*, w: *Rozbudzić pamięć chrztu. Chrzest w historii, teologii i katechezie*, red. R. Ceglarek, M. Borda, Częstochowa 2016, s. 73–84.
- Kapuściński J., *Z dziejów obchodów jubileuszowych Kościoła częstochowskiego*, „Veritati et Caritati” 5 (2015), s. 429–436.
- Kęsik K., Widera M., *Ks. Jan Związek. Życie i dzieło*, Opole 2026.
- Komunikat Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 05.1958, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. Ks. W. Patykiewicza w Częstochowie, Księgi biskupie, sygn. 3, k. 475.
- Komunikat Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 10.02.1956, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. Ks. W. Patykiewicza w Częstochowie, Księgi biskupie, sygn. 3, k. 114.
- Komunikat Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 17.02.1955, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. Ks. W. Patykiewicza w Częstochowie, Księgi biskupie, sygn. 3, k. 44.
- Komunikat Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 21.10.1958, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. Ks. W. Patykiewicza w Częstochowie, Księgi biskupie, sygn. 3, k. 542.
- Komunikat Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 5.05.1956, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. Ks. W. Patykiewicza w Częstochowie, Księgi biskupie, sygn. 3, k. 154.
- Korespondencja dotycząca metropolity krakowskiego, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 153/11, b.p.
- Kostrzewski P., *Koronacja obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Wieluniu 5 września 1971 roku*, w: *Blisko i daleko VI. Sympozjum regionalistów – Praszka 2021*, red. Z. Włodarczyk, Wieluń–Praszka 2022, s. 121–134.

- Kracik J., *Wobec wyzwań czasu niewoli, czasu wolności*, w: *Dziesięć wieków diecezji krakowskiej*, red. J. Kracik, G. Ryś, Kraków 1998, s. 177–237.
- Kurowski T., *Ze wspomnień księdza kapelana*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1986, s. 639–642.
- Leszczyński M., *Przemowa arcybiskupa Eugeniusza Baziaka z okazji sakry biskupiej księdza Karola Wojtyły, Kraków, 28 września 1958 roku*, „Limes. Studia i Materiały z Dziejów Europy Środkowo-Wschodniej” 12 (2019), s. 405–411.
- List biskupa częstochowskiego do kapłanów diecezji częstochowskiej w związku z rozpoczęciem peregrynacji obrazu Matki Bożej w rodzinach z dnia 1 listopada 1987 roku*, w: *Siewca słowa. Listy pasterskie (1984–2011)*, t. 2, red. M. Duda, Częstochowa 2014, s. 340–342.
- Materiały Komisji ds. Katalogu Diecezji Częstochowskiej 1975 roku [w posiadaniu autora].
- Mikołajczyk M., *Droga do biskupstwa pierwszego metropolity częstochowskiego księdza abpa Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 17–24.
- Nir R., *Rękopisy w Bibliotece Diecezjalnej w Częstochowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 6 (1978), s. 301–311.
- Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Starym Sączu, [Zbiór fotografii dotyczących obchodów kościelnych Tysiąclecia Chrztu Polski], Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/12, b.p.
- Orędzie IV biskupa częstochowskiego na rozpoczęcie pasterskiej posługi w Kościele częstochowskim, 8 grudnia 1984 roku*, w: *Siewca słowa. Listy pasterskie (1984–2011)*, red. M. Duda, t. 1, Częstochowa 2014, s. 19–23.
- Ostatnia droga biskupa częstochowskiego*, „Niedziela” 27 (1984) nr 9, s. 4–5.
- Przybyszewski B., *Zarys dziejów diecezji krakowskiej (do roku 1994)*, Kraków 2000.
- Raina P., *„Te Deum” narodu polskiego. Obchody tysiąclecia chrztu Polski w świetle dokumentów kościelnych*, Olsztyn 1991.
- Rechowicz M., *Baziak Eugeniusz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, k. 128.
- Ślomian J., *Czas świadków*, Częstochowa 2005.
- Sobański R., *Kontakty diecezji katowickiej z archidiecezją krakowską (1926–1951)*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 481–490.
- Szczepaniak J., *Katalog duchowieństwa diecezjalnego zestawiony na podstawie krakowskich ksiąg święceń (1646–1789)*, t. T–Ż, Kraków 2009.

- Szczepaniak J., *Troska kardynała Karola Wojtyły o godne uczczenie jubileuszu św. Stanisława (1972–1979)*, „Folia Historica Cracoviensia” 9 (2003), s. 185–208.
- Sznajder A., Właźlak W., *Bp Franciszek Musiel. Kościół ma obowiązek mówienia prawdy...*, w: *Niezlomni. W obronie Ojczyzny i Kościoła*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2008, s. 314–476.
- Ślęzak G., *Diecezja częstochowska w metropolii, metropolia krakowska w diecezji częstochowskiej w latach 1964–1978 (fakty i wydarzenia)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 23/34 (1995/1996), s. 19–25.
- Trąba M., *Doświadczenia śląskie w działalności biskupa częstochowskiego Teodora Kubiny*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 35 (2002) z. 1, s. 104–136.
- Trąba M., *Koronacja figury Matki Bożej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej (19 maja 1968)*, Dąbrowa Górnicza 2008.
- Urban J., *Teczka bp. Jana Pietraszki*, w: *Kościół katolicki w czasach komunistycznej bezpieki. Między bohaterstwem a agenturą*, t. 1, red. J. R. Terlecki, J. Szczepaniak, Kraków 2007, s. 47–77.
- Widera M., „Kiedy stworzyło się tu źródło apostolskie...” *Zarys dziejów (archi) diecezji częstochowskiej 1925–2025*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 45 (2025) nr 2, s. 187–212.
- Widera M., *Udział bpa Stanisława Zdzitowieckiego w powstaniu diecezji częstochowskiej*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 44 (2024) nr 2, s. 197–218, <https://doi.org/10.25167/sth.5558>.
- Widera M., *Życie i działalność biskupa Miłostawa Kołodziejczyka (1928–1994)*, Częstochowa 2015.
- Wojtyła K., *Komentarz teologiczno-duszpasterski do Aktu dokonanego na Jasnej Górze dnia 3 maja 1966 roku*, „Ateneum Kapłańskie” 64 (1972) t. 79, s. 5–21.
- Wolny J., *Arcybiskup Adam Stefan Sapieha w obronie narodu i Kościoła polskiego w czasie II wojny światowej*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1986, s. 203–473.
- Wolny J., *Więź metropolitalna archidiecezji krakowskiej z diecezją częstochowską w latach 1926–1951*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 499–503.
- Zabraniak S., *Przeszłość kościelna terenów diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 52 (2025), s. 27–39.
- Zieliński Z., *Udział Adama Stefana Sapiehy w sprawie śląskiej podczas plebiscytu w roku 1921*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1986, s. 89–109.

Związek J., *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990.

Związek J., *Kościół częstochowski w aspekcie historycznym*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 8 (1980), s. 97–98.

Żółkiewski M., *Katastrofalne powodzie w dorzeczu górnej Wisły w latach 1958–1972*, „Rocznik Naukowo- Dydaktyczny. Prace Geograficzne” 6 (1974) z. 55, s. 61–76.

Żurowski M., *O duchowieństwie w szczególności*, cz. 1, Warszawa 1970.

ks. Czesław Chrząszcz

 <https://orcid.org/0000-0002-9836-021X>

 czeslawchrzaszcz4@gmail.com

BIBLIOTEKA I ARCHIWUM DIECEZJALNE W BIELSKU-BIAŁEJ

Relacje diecezji bielsko-żywieckiej z Kościołami partykularnymi metropolii krakowskiej w latach 1992–2025

 <https://doi.org/10.15633/tes.12203>

ABSTRAKT

Relacje diecezji bielsko-żywieckiej z Kościołami partykularnymi metropolii krakowskiej w latach 1992–2025

Według kodeksu prawa kanonicznego jednym z zadań każdej prowincji kościelnej jest skoordynowanie działań duszpasterskich w danym regionie. Od 1992 roku, na mocy bulli papieża Jana Pawła II „Totus Tuus Poloniae Populus”, metropolia krakowska składa się z czterech Kościołów partykularnych: z archidiecezji krakowskiej i jej trzech sufraganii, w tym utworzonej w tym samym roku diecezji bielsko-żywieckiej. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie związków tej diecezji z innymi diecezjami tworzącymi metropolię krakowską. Najpierw scharakteryzowano specyfikę dziejów społeczności zamieszkujących terytorium obecnej diecezji bielsko-żywieckiej: jej część zachodnią, od wieków należącą do Śląska Cieszyńskiego, oraz wschodnią, stanowiącą część Małopolski Zachodniej. Na poziomie instytucjonalnym zasygnalizowano takie kwestie, jak współpraca z seminarium duchownym w Krakowie, tamtejszym sądem metropolitalnym, archiwum kurii metropolitalnej, dzisiejszym Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie oraz Pracownią Inwentaryzacji i Digitalizacji Zabytków tej uczelni. Zwrócono też uwagę na istnienie nieformalnych więzi wśród osób duchownych i wiernych świeckich obu diecezji. Zasygnalizowano również przejawy więzi z diecezją tarnowską oraz skonstatowano niemal całkowity ich brak z diecezją kielecką.

SŁOWA KLUCZOWE: diecezja bielsko-żywiecka, metropolia krakowska, archidiecezja krakowska, diecezja tarnowska, diecezja kielecka, Małopolska, Śląsk Cieszyński, Bielsko-Biała, Kraków

ABSTRACT

Relations of the Bielsko-Żywiec Diocese with the particular Churches of the Kraków Metropolitanate in the years 1992–2025

According to the Code of Canon Law, one of the tasks of every ecclesiastical province is to coordinate pastoral activities in a given region. Since 1992, by virtue of the bull “Totus Tuus Poloniae Populus” issued by Pope John Paul II, the Metropolitan Province of Kraków has consisted of four particular Churches: the Archdiocese of Kraków and its three suffragan dioceses, including the Diocese of Bielsko-Żywiec, which was established in the same year. The aim of this article is to present the connections between this diocese and the other dioceses which form the Metropolitan Province of Kraków. First, the specific historical background of the communities which inhabit the territory of the present Diocese of Bielsko-Żywiec is characterised—its western part, which for centuries belonged to Cieszyn Silesia, and its eastern part, which constitutes a part of Western Lesser Poland. At the institutional level, issues such as cooperation with the seminary in Kraków, the metropolitan tribunal there, the archives of the metropolitan curia, today's Pontifical University of John Paul II in Kraków, and Monuments Inventory and Digitisation Workshop of this university are indicated. The existence of informal ties among the clergy and lay faithful of both dioceses is emphasised. Connections with the Diocese of Tarnów are also apparent, whereas such ties with the Diocese of Kielce are virtually nonexistent.

KEYWORDS: Diocese of Bielsko-Żywiec, Metropolitan Province of Kraków, Archdiocese of Kraków, Diocese of Tarnów, Diocese of Kielce, Lesser Poland, Cieszyn Silesia, Bielsko-Biała, Kraków

Miejsce diecezji bielsko-żywieckiej w metropolii krakowskiej definiuje kodeks prawa kanonicznego. Jednym z najważniejszych celów każdej prowincji kościelnej jest skuteczne podejmowanie wspólnych działań duszpasterskich na danym terytorium¹. W przypadku metropolii krakowskiej chodzi więc o podjęcie zsynchronizowanej pracy w południowej części Polski przez archidiecezję krakowską oraz diecezje: tarnowską, kielecką i bielsko-żywiecką. Prawodawca wychodzi z założenia, że z racji bliskości geograficznej mieszkańcy sąsiadujących ze sobą obszarów w mniejszym lub większym stopniu na siebie oddziałują.

Bardzo ciekawe byłoby ukazanie wzajemnego oddziaływania poszczególnych diecezji metropolii krakowskiej. Chodzi jednak nie tyle o prezentację problemu pod względem ściśle jurydycznym i administracyjnym, ile raczej o zarysowanie najważniejszych praktycznych kontekstów wzajemnych powiązań. Punktem wyjścia do takiej analizy będzie ukazanie związków diecezji bielsko-żywieckiej z pozostałymi Kościołami partykularnymi tworzącymi krakowską prowincję kościelną. Należy więc najpierw zarysować historyczną i kulturową specyfikę tej diecezji i opisać jej dzieje oraz strukturę organizacyjną, by następnie spróbować odpowiedzieć na główny problem sformułowany w temacie tego artykułu.

¹ „W celu wspólnego działania pasterskiego sąsiednich diecezji, zgodnie z okolicznościami osób i miejsc, jak również dla bardziej odpowiedniego ożywiania kontaktów między biskupami diecezjalnymi sąsiednie Kościoły partykularne powinny łączyć się w prowincje kościelne, obejmujące określone terytorium” (*Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, kan. 431 § 1). Zgodnie z kodeksem relacji sufraganii wobec metropolity nie można zdefiniować jako podległości hierarchicznej, gdyż metropolicie nie przysługuje w tych diecezjach władza rządzenia. Stolica Apostolska może jednak – na mocy kan. 436 § 2 – powierzyć mu szczególne zadania względem danego Kościoła partykularnego. Należy zaznaczyć, że dotychczas w stosunku do diecezji bielsko-żywieckiej Stolica Apostolska skorzystała z tego prawa tylko raz. Biskupi diecezjalni metropolii krakowskiej utrzymują regularne kontakty. Zwyczajowe spotkania odbywają się co roku w okresie bożonarodzeniowym. Obrady te są poufne, wiadomo jedynie, że za każdym razem na ręce metropolity składane są tzw. terna – nazwiska duchownych z danej diecezji, którzy zdaniem ich biskupów mogą być brani pod uwagę jako ewentualni kandydaci do święceń biskupich.

Rys historyczno-socjologiczny Podbeskidzia

Diecezja bielsko-żywiecka powstała 25 marca 1992 roku na mocy bulli Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae Populus* jako jedna z trzynastu nowych diecezji². Składa się ona z dwóch kulturowo odrębnych części. Jej wschodni rejon od wieków przynależał do Małopolski, zaś zachodni – do Śląska Cieszyńskiego. W XX wieku obszar ten przyjęło się określać mianem Podbeskidzia³.

Pod względem polityczno-administracyjnym dzieje obszaru dzisiejszej diecezji bielsko-żywieckiej są dosyć złożone. Po okresie rozbitcia dzielnicowego jej wschodnie ziemie stanowiły część Księstwa Oświęcimskiego i Zatorskiego. W XV i XVI wieku księstwa te zostały włączone do Pierwszej Rzeczypospolitej. Zachodnia część obecnej diecezji, należąca niegdyś do Księstwa Cieszyńskiego, przez wiele wieków nie należała do Polski i ostatecznie znalazła się pod panowaniem Habsburgów. W wyniku pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej Austriacy zajęli jej południowe ziemie. W ten sposób obie części obecnej diecezji znalazły się w monarchii naddunajskiej. Należały jednak do osobnych krajów koronnych: część krakowska do Galicji, a ziemia cieszyńska – do gubernium morawsko-śląskiego (od 1861 do Śląska Austriackiego)⁴.

W Polsce Odrodzonej terytoria te weszły w skład odpowiednio województw krakowskiego i katowickiego. Od 1975 roku większość tego rejonu Podbeskidzia znalazła się w województwie bielsko-bialskim. Wydaje się, że właśnie ta państwowa struktura administracyjna stała się inspiracją do połączenia tych ziem w jedną diecezję. Po reformie administracyjnej w 1997 roku większa część diecezji bielsko-żywieckiej znajduje się na terenie województwa śląskiego. Do tego województwa zostały przyłączone dawne ziemie małopolskie, m.in.

2 Nuncjatura Apostolska w Polsce, *Komunikat*, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensis” 130 (1992) nr 1–6, s. 5–11; Dekret o ustanowieniu i określeniu granic nowych diecezji i prowincji kościelnych w Polsce oraz przynależności metropolitalnej poszczególnych diecezji, Warszawa 25 marca 1992, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensis” 130 (1992) nr 1–6, s. 12–29.

3 Termin „Podbeskidzie” jako nazwa regionu skupionego wokół Bielska-Białej pojawił się w kilku publikacjach jeszcze przed II wojną światową. W 1968 roku w popularnym przewodniku turystycznym użyto sformułowania „region podbeskidzki”, ograniczając jednak jego zakres semantyczny do najbliższych okolic Bielska-Białej. Por. W. Czaja, A. Hajduk, A. Hałatek, B. Lubosz, B. Turno, *Przewodnik po ziemi bielsko-bialskiej*, wyd. 2. uzupełnione i poprawione, Bielsko-Biała 1968, s. 23. Termin „Podbeskidzie” upowszechnił się zwłaszcza po ustanowieniu województwa bielsko-bialskiego w 1975 roku.

4 H. Bogusz, *Dzieje i ustrój Wikariatu Generalnego w Cieszynie*, „Nasza Przyszłość” 52 (1987) nr 68, s. 143.

Żywiecczyzna oraz gminy leżące w pobliżu Wilamowic, natomiast do województwa małopolskiego należą dekanaty: oświęcimski, kęcki i andrychowski.

Pod względem organizacji kościelnej przez wiele wieków część małopolska terytorium obecnej diecezji bielsko-żywieckiej należała do diecezji krakowskiej, zaś śląska – do diecezji wrocławskiej (w 1770 utworzono w Cieszynie wikariat generalny)⁵. W 1925 roku cały wcześniej przyznany Polsce obszar Śląska Cieszyńskiego został włączony do diecezji katowickiej i wraz z nią znalazł się w granicach metropolii krakowskiej. Po I wojnie światowej postulowano utworzenie na obszarze dzisiejszej diecezji bielsko-żywieckiej biskupstw w Cieszynie i Oświęcimiu⁶. Pod koniec istnienia monarchii Habsburgów pojawił się także projekt włączenia Śląska Cieszyńskiego do diecezji krakowskiej⁷. Konceptje te ostatecznie nie zostały zrealizowane.

Dzieje polityczne przyczyniły się do ukształtowania oryginalnego bogactwa tradycji i kultury ludności tych ziem. Na Śląsku Cieszyńskim ugruntowała się bardzo silna wspólnota obyczajowa i dialektalna⁸. Po dziś dzień ma ona wyjątkowy endemiczny charakter. Ludność części krakowskiej rozwijała się pod wpływem kultury typowej dla zachodnich kresów Małopolski.

Mimo przynależności do różnych organizmów państwowych, między społeczeństwami obu części dzisiejszej diecezji bielsko-żywieckiej istniały pewne związki gospodarcze i kulturowe. Były to przecież ziemie pogranicza. W sposób najbardziej ewidentny powiązania te można opisać na przykładzie losów miasta Bielska-Białej. Jego kształt urbanistyczny jest pochodną naturalnego rozwoju dwóch odrębnych ośrodków miejskich – Bielska (przynależnego do Śląska Cieszyńskiego) i Białej (należącej do Małopolski)⁹. Do tych ośrodków

5 H. Bogusz, *Dzieje i ustrój Wikariatu*, s. 146.

6 B. Kumor, *Rozwój organizacji metropolitalnej i diecezjalnej na historycznych ziemiach polskich (1000–1992)*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 4 (1997), s. 219.

7 H. Bogusz, *Dzieje i ustrój Wikariatu*, s. 163–165.

8 Niezwykle cenną publikację dla badania dziejów Kościoła Rzymskokatolickiego na Śląsku Cieszyńskim stanowi edycja dotychczas niepublikowanych materiałów archiwalnych: *Źródła narracyjne do dziejów Kościoła katolickiego na Śląsku Cieszyńskim od XVI do połowy XIX wieku*, red. J. Spyra, wyd. D. Pindur, M. Morys-Twarowski, M. Bogus-Spyra, H. Grudniewska, Cieszyn 2025 (Bibliotheca Tessinensis, 11).

9 Skład etniczny Bielska i Białej różnił się znacznie od sytuacji w sąsiednich miejscowościach. Przez wieki, aż do II wojny światowej, w Bielsku przeważała ludność niemiecka i żydowska, a Polacy stanowili tam zdecydowaną mniejszość. Podobna sytuacja etniczna i socjologiczna panowała w Białej, chociaż w społeczności tego miasta udział ludności polskiej był nieco większy. W 1900 roku ludność posługująca się językiem niemieckim stanowiła około 84 procent populacji Bielska i 78 procent populacji

emigrowali mieszkańcy pobliskich miejscowości. Wśród nich był Maciej Wojtyła, dziadek Świętego Jana Pawła II, który w 1872 roku przybył z Czańca do Bielska, a potem przeniósł się do pobliskiego Lipnika, by ostatecznie osiąść w Białej. Formalnie Bielsko i Białą połączono w jedną strukturę dopiero w 1951 roku, nadając im współczesną nazwę¹⁰.

Kształtowanie struktur diecezji bielsko-żywieckiej

Wyżej wspomnianą różnorodność tradycji religijno-kulturowej wiernych diecezji bielsko-żywieckiej uwzględniono w wyborze jej świętych patronów. Głównym został św. Maksymilian Kolbe, męczennik niemieckiego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. Wraz z nim patronami ustanowiono związanego z Krakowem św. Jana z Kęt i ówczesnego błogosławionego (dziś świętego) Jana Sarkandra, urodzonego w Skoczowie.

Stolicą diecezji jest miasto Bielsko-Biała. Katedrą jest Kościół św. Mikołaja, główna świątynia historycznego Bielska, a konkatedrą – kościół farny w Żywcu. Pierwszym biskupem diecezjalnym został pochodzący z Gilowic na Żywiecczyźnie bp Tadeusz Rakoczy. Obecnie urząd ten sprawuje bp Roman Pindel. Obszar diecezji bielsko-żywieckiej wynosi 2750 km²¹¹. W 1992 roku mieszkało na nim 790 tys. katolików.

W momencie erygowania diecezję bielsko-żywiecką tworzyło 197 parafii. Większość z nich (111) przyłączono z archidiecezji krakowskiej. Należały one do sześciu dekanatów: andrychowskiego, bialskiego, kęckiego, oświęcimskiego i dwóch dekanatów żywieckich. Na ich terenie mieszkało 460 tys. osób.

Białej. Przy interpretacji tych danych należy jednak uwzględnić preferencje językowe osób wyznania mojżeszowego, a te przeważnie skłaniały się ku kulturze niemieckiej. Niemcy stanowili bardziej majątną część tamtejszego społeczeństwa i uchodzili za faworyzowanych przez władze austriackie. Por. G. Wnętrzak, *Stosunki polityczne i narodowościowe na pograniczu Śląska Cieszyńskiego i Galicji Zachodniej w latach 1897–1920*, Toruń 2014, s. 48 i 58. Po II wojnie światowej w obu miastach doszło do znacznych zmian w strukturze etnicznej ludności.

10 Stało się to na mocy ustawy z 30 grudnia 1950 roku. Por. R. Kaczmarek, *Administracja i samorząd miejski*, w: *Bielsko-Biała. Monografia miasta*, t. 4: *Bielsko-Biała w latach 1918–2009*, red. I. Panic, Bielsko-Biała 2011, s. 405–406.

11 T. Borutka, *Powołanie do życia Diecezji Bielsko-Żywieckiej i najważniejsze decyzje jej Biskupa*, w: *In aedificationem Corporis Christi. W 50-lecie święceń prezbiteratu Księdza Biskupa Tadeusza Rakoczego – pierwszego pasterza Diecezji Bielsko-Żywieckiej*, red. T. Borutka, Bielsko-Biała-Kraków 2013, s. 297.

Z diecezji katowickiej przyłączono osiem dekanatów liczących 350 tys. mieszkańców¹². W latach 1992–1993 zreorganizowano strukturę dekanatów, zwiększając ich liczbę do 22¹³. Obecnie w diecezji istnieje 210 parafii.

Porównanie danych zawartych w spisach kościołów i duchowieństwa archidiecezji krakowskiej¹⁴ i diecezji katowickiej¹⁵, opublikowanych niedługo przed ogłoszeniem papieskiej bulli, oraz informacji znajdujących się w pierwszym *Informatorze Diecezji Bielsko-Żywieckiej* z 1993 roku¹⁶ pozwala przyjąć, że w dniu erygowania nowej diecezji inkardynowano do niej około 340 kapłanów¹⁷. Z tej liczby 230 (około 67%) pochodziło z archidiecezji krakowskiej.

Niedługo po utworzeniu diecezji kilkunastu księży powróciło do archidiecezji krakowskiej. Wśród nich znaleźli się m.in. obecny rektor Uniwersytetu Jana Pawła II, ks. prof. Robert Tyrała, wykładowcy tutejszej uczelni – księża profesorowie Krzysztof Kościelniak, Andrzej Witko i Bogusław Mielec, wieloletni pracownik Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, ks. Jarosław Rażny, oraz ks. Kazimierz Sowa.

W latach 1992–2025 święcenia kapłańskie przyjęło 384 księży¹⁸. Oznacza to, że obecnie zdecydowana większość posługujących duchownych została wyświęcona już przez biskupów bielsko-żywieckich. W tym czasie z prezbiterium diecezji zmarło 142 księży. Do tej liczby trzeba doliczyć tych, którzy z własnej woli przestali pełnić posługę kapłańską. W rezultacie w 2026 roku prezbiterium diecezji liczy 545 kapłanów (stan na 1 stycznia 2026).

Związki diecezji bielsko-żywieckiej z archidiecezją krakowską

Spośród Kościołów partykularnych metropolii krakowskiej diecezja bielsko-żywiecka ma najściślejszy związek z archidiecezją krakowską. Więzy te są naturalne i zrozumiałe. Aby zrozumieć ich charakter, należy zwrócić uwagę na jedną bardzo istotną okoliczność. W momencie utworzenia metropolii

12 T. Borutka, *Powołanie do życia Diecezji Bielsko-Żywieckiej*, s. 300.

13 T. Borutka, *Powołanie do życia Diecezji Bielsko-Żywieckiej*, s. 299.

14 *Katalog kościołów i duchowieństwa Archidiecezji Krakowskiej*, Kraków 1989.

15 *Skrócony katalog Diecezji Katowickiej 1988*, Katowice 1988.

16 *Informator Diecezji Bielsko-Żywieckiej*, Bielsko-Biała 1993.

17 Wszystko wskazuje na to, że marcu 1992 roku nie sporządzono jednolitej listy wszystkich duchownych inkardynowanych do diecezji bielsko-żywieckiej.

18 *Księga święceń*, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.

krakowskiej w 1925 roku diecezje tarnowska i kielecka weszły w jej skład jako już ukształtowane biskupstwa, posiadające samodzielne i sprawnie działające instytucje, takie jak kurie diecezjalne, rady przewidziane w kodeksie prawa kanonicznego, seminaria duchowne, sądy biskupie, instytuty kształcenia czy archiwa. Natomiast w 1992 roku diecezja bielsko-żywiecka znajdowała się *in statu nascendi*. Fakt ten powodował konieczność współpracy z archidiecezją krakowską, a zarazem sprzyjał jej rozwojowi.

Od początku istnienia diecezji bielsko-żywieckiej jej współpraca z archidiecezją krakowską dotyczyła między innymi kwestii przygotowania kandydatów do kapłaństwa. 25 marca 1992 roku do diecezji przynależało 113 kleryków: 83 formowało się w Krakowskim Seminarium Duchownym, a 30 w Śląskim Seminarium Duchownym¹⁹. W roku następnym bp Tadeusz Rakoczy podjął decyzję o skierowaniu wszystkich kleryków do seminarium krakowskiego. W Bielsku-Białej nie powstało zatem osobne seminarium duchowne. Pod tym względem diecezja ta stanowiła wyjątek spośród 13 biskupstw utworzonych w 1992 roku w Polsce. Projekt powołania takiego seminarium został jednak odrzucony przez bp. Rakoczego. Klerycy bielsko-żywieccy zostali powierzeni Wyższemu Seminarium Duchownemu w Krakowie.

Obecnie do diecezji bielsko-żywieckiej należy 30 kleryków. Być może w przyszłości sytuacja powołaniowa, względy ekonomiczne oraz racje historyczne skłonią do stworzenia w Krakowie jednego seminarium duchownego dla wszystkich Kościołów partykularnych metropolii krakowskiej lub do przeniesienia seminariów pozostałych diecezji do gmachu seminarium krakowskiego. W podjęciu takiej decyzji może sprzyjać także centralne położenie Krakowa na mapie metropolii krakowskiej.

Do grona przełożonych krakowskiego seminarium dołączyli kapłani delegowani przez biskupa bielsko-żywieckiego. Byli to ks. Jan Jakubek, pełniący funkcję prefekta, następnie wicerektorzy: ks. Andrzej Mojżeszko i ks. Sławomir Kołata. Obecnie funkcję tę pełni ks. Jacek Moskal. Od 2008 roku do seminarium kierowani są z diecezji także ojcowie duchowni: ks. Grzegorz Gruszecki, ks. Jerzy Pytraczyk, ks. Bogusław Kastelik oraz ks. Sebastian Fajfer.

Warto też zasygnalizować związki diecezji bielsko-żywieckiej z Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie (UPJPII) i poprzedzającą go Papieską Akademią Teologiczną. Właśnie na tej uczelni kształcą się klerycy

19 S. Kołata, *Formacja kandydatów do kapłaństwa dla Diecezji Bielsko-Żywieckiej (1992–2012)*, w: *In aedificationem Corporis Christi*, s. 375.

bielsko-żywieccy, uzyskując stopień magistra teologii. Wielu duchownych zdobywa tam również inne stopnie i tytuły naukowe. Na uniwersytecie zatrudnionych jest w charakterze wykładowców siedmiu kapłanów bielsko-żywieckich: ks. Tadeusz Borutka, ks. Wojciech Zyzak, ks. Szymon Drzyżdżyk, ks. Piotr Kroczeł, ks. Damian Wąsek, ks. Wojciech Pał oraz ks. Adrian Mętel.

Do Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie został afiliowany istniejący od 1994 roku Instytut Teologiczny im. św. Jana Kantego w Bielsku-Białej. Jego twórcą i dyrektorem był ks. prof. Tadeusz Borutka. Studenci tego instytutu uzyskiwali stopień licencjata i magistra teologii jako absolwenci Wydziału Teologicznego tej uczelni. Obecnie instytut ten znajduje się w stanie wygaszenia.

W roku 2016 bp Roman Pindel i rektor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, ks. Wojciech Zyzak, podpisali dwie umowy, które określiły zasady współpracy przy ochronie dziedzictwa kulturowego diecezji bielsko-żywieckiej. W pierwszej umowie – o partnerstwie – obie strony zobowiązały się do realizacji projektów chroniących dziedzictwo diecezji. Współpraca miała objąć inwentaryzację i cyfryzację zabytków oraz badania nad ich historią. Wyniki tych prac postanowiono promować poprzez konferencje, wystawy, książki i edukację. Efektem miało być stworzenie bazy danych oraz strony internetowej na temat dziedzictwa sakralnego Małopolski²⁰. Aby zrealizować ten cel, podpisano drugą umowę – o udostępnieniu zasobów. Dzięki niej platforma Sakralne Dziedzictwo Małopolski, tworzona przez Pracownię Inwentaryzacji i Digitalizacji Zabytków UPJPII, została wzbogacona o cyfrowe wersje zabytków przechowywanych w parafiach diecezji bielsko-żywieckiej²¹.

Kolejnym wspólnym projektem, zrealizowanym w latach 2020–2022, była cyfryzacja staropolskich ksiąg metrykalnych. Podstawą tych działań stał się aneks do umowy o partnerstwie z 2019 roku²². Projekt miał chronić najstarsze i najcenniejsze księgi przechowywane w archiwach parafialnych oraz udostępnić je na otwartej platformie cyfrowej. Diecezja przekazała do cyfryzacji 270

20 Umowa o udostępnianie zasobów zawarta w dniu 13 kwietnia 2016 r. w Krakowie pomiędzy Diecezją Bielsko-Żywiecką a Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Umowy Diecezji Bielsko-Żywieckiej, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.

21 Umowa o partnerstwo zawarta w dniu 13 kwietnia 2016 r. w Krakowie pomiędzy Diecezją Bielsko-Żywiecką a Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, Umowy Diecezji Bielsko-Żywieckiej, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.

22 Aneks do Umowy o partnerstwo z dnia 13 kwietnia 2016 r., Kraków, 19 grudnia 2019 r., Umowy Diecezji Bielsko-Żywieckiej, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.

woluminów, które zawierały 346 ksiąg z czterdziestu parafii²³. Ich cyfrowe kopie trafiły na platformę Cyfrowe Archiwum Archidiecezji Krakowskiej²⁴.

Współpraca archidiecezji krakowskiej i diecezji bielsko-żywieckiej objęła również pomoc w opiece nad kapłanami emerytami. Nowa umowa pozwoliła seniorom na pobyt w placówkach w Makowie Podhalańskim, w Krakowie-Swoszowicach oraz w Bielsku-Białej i w Andrychowie. Wstęp do umowy podkreśla, że głównym powodem jej zawarcia są silne więzy kulturowe i rodzinne łączące duchownych obu diecezji²⁵.

Instytucją, która w latach 1992–2016 obsługiwała potrzeby diecezji bielsko-żywieckiej w zakresie spraw sądowych, był Sąd Metropolitalny w Krakowie. Pierwszą sprawą odnotowaną w dzienniku podawczym nowej diecezji była prośba bp. Rakoczego o prowadzenie przez ten trybunał spraw osób poddanych diecezji bielsko-żywieckiej²⁶. Przez 24 lata działało się to na podstawie cyklicznie ponawianych prośb. W 2016 roku bp Pindel utworzył Sąd Biskupi w Bielsku-Białej.

Tworzenie struktur nowej diecezji wiązało się z koniecznością dostarczenia do Bielska-Białej niektórych archiwaliów przechowywanych dotąd w Krakowie i Katowicach. Oznaczało to wyłączenie ich z poszczególnych zespołów zgodnie z zasadą pertynencji funkcjonalnej. Chodziło o teczki personalne księży inkardynowanych do nowej diecezji, odpowiednie kopie ksiąg metrykalnych (chrztów, ślubów i zmarłych) oraz akta poszczególnych parafii. Dokumenty te miały zostać złożone w archiwum bieżącym Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej.

Dnia 14 września 1992 roku kanclerz Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej, ks. Stanisław Dadak, zwrócił się z pisemną prośbą o przekazanie teczek personalnych księży i akt parafialnych, należących do nowo utworzonej diecezji.

23 [Protokoły przekazania ksiąg metrykalnych do digitalizacji], Biblioteka i Archiwum Diecezjalne w Bielsku-Białej, b. sygn.

24 J. Skrabski, *Pracownia Inwentaryzacji i Digitalizacji Zabytków Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie a ochrona zabytków sakralnych i archiwów kościelnych w Małopolsce*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 67 (2025) nr 125, s. 502–503.

25 Umowa o współpracy zawarta w Krakowie w dniu 30 czerwca 2021 pomiędzy Diecezją Bielsko-Żywiecką a Archidiecezją Krakowską, Umowy Diecezji Bielsko-Żywieckiej, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.

26 *Dziennik Podawczy. Rok 1992, sprawa 4*, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.

Do tej prośby dołączył odpowiednie wykazy. Kardynał Franciszek Macharski w odrębnej adnotacji polecił przygotowanie takiej translokacji²⁷.

Zasady wyłączenia z archiwum teczek personalnych księży inkardynowanych do nowej diecezji były jednoznaczne – każdą z nich wydzielono w całości z dotychczasowego zbioru. Zweryfikowano jednak wykaz dostarczony z Bielska-Białej, usuwając nazwiska księży rezydentów oraz osób duchownych należących do zgromadzeń zakonnych. Uzupełniono go także o nazwiska 14 księży, którzy inkardynowali się do nowej diecezji, a nie zostali umieszczeni w wykazie. Transfer tych dokumentów dokonał się na początku grudnia 1992 roku. Na protokole zdawczo-odbiorczym umieszczono nazwiska 255 księży²⁸. Zupełnie inaczej potraktowano kwestię materiałów dotyczących duchownych zamieszkających na terenie nowej diecezji, ale podlegających archidiecezjom krakowskiej i katowickiej. Teczki tych osób pozostawiono w archiwach bieżących ich macierzystych diecezji, natomiast w Bielsku-Białej utworzono dla nich nowe teczki, które systematycznie uzupełniano.

Znacznie poważniejszym problemem okazało się opracowanie zasad selekcji akt parafialnych. W niektórych teczkach znajdowały się bowiem bardzo stare dokumenty, pochodzące nawet z okresu staropolskiego. Przyjęcie pewnego *modus vivendi* było jednak konieczne i naglące. Jak się zdaje, kryteria wyodrębnienia tych materiałów zostały ustalone podczas ustnych negocjacji. Nie sporządzono w tej sprawie żadnego pisemnego porozumienia. Zdecydowano się więc na rozwiązanie doraźne, które wówczas wydało się najbardziej praktyczne.

Pod koniec 1992 roku przygotowano w Krakowie protokół zdawczo-odbiorczy akt parafialnych. Jego trzy wersje przechowywane są w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Datowano je na dzień 21 grudnia 1992 roku i oznaczono liczbą dziennika 3917/1992. Drugi z nich został podpisany przez kanclerzy obu kurii diecezjalnych: ks. Jana Dyducha i ks. Stanisława Dada-ka. Zawierają one wykaz 114 parafii, których teczki zostały przekazane do

27 [Kuria Diecezjalna Bielsku-Białej do Kurii Metropolitalnej w Krakowie], Bielsko-Biała, 14 września 1992, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie – Akta Kancelaryjne. 1992 Kancelaria 3001–4000, nlb.

28 [Protokół zdawczo-odbiorczy przekazania akt personalnych kapłanów należących do Diecezji Bielsko-Żywieckiej], Kraków 2 grudnia 1992, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie – Akta Kancelaryjne. 1992 Kancelaria 3001–4000, nlb. W maju 1993 przesłano do Bielska-Białej jeszcze nieokreśloną liczbę akt personalnych, które omyłkowo pozostawiono w Krakowie. [Kuria Metropolitalna w Krakowie do Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej], Kraków 6 maja 1993, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie – Akta Kancelaryjne. 1993 Kancelaria 1–13000, nlb.

Bielska-Białej. Trzecia kopia została uzupełniona o informację o sumarycznej liczbie dokumentów wytworzonych przed 1925 rokiem, które pozostawiono w archiwum w Krakowie²⁹. Kwerenda w diecezjalnych archiwach w Krakowie, Bielsku-Białej i Katowicach wskazuje jednak, że ostatecznie do Bielska-Białej przekazano materiały wytworzone mniej więcej po 1930 roku, a starsze dokumenty pozostawiono w dotychczasowych miejscach przechowywania, m.in. część materiałów, takich jak akta dekanalne, szkolne, ekonomiczne i seminaryjne, część akt ogólnych i materiałów dotyczących fundacji i translokacji duchowieństwa.

Bez większych kontrowersji rozwiązano kwestię przeniesienia do Bielska-Białej wtóropisów parafialnych ksiąg metrykalnych. Za *terminus post quem* przyjęto zasadniczo rok 1945, jedynie w kilku przypadkach przekazano starsze kopie. Trzeba zaznaczyć, że w 1949 roku księgi metrykalne prowadzone przez Kościół (duplikaty lub – w razie ich braku – oryginały) z lat 1890–1945 zostały przejęte przez państwo³⁰. W Krakowie pozostawiono natomiast arkusze duplikatów ksiąg metrykalnych wytworzone przed rokiem 1889.

Obecnie w Bibliotece i Archiwum Diecezjalnym w Bielsku-Białej przechowywane są wtóropisy ksiąg metrykalnych oraz akta parafialne wytworzone przed 1992 rokiem. Nowsze dokumenty znajdują się w archiwum bieżącym kancelarii Kurii Diecezjalnej.

Między diecezją bielsko-żywiecką a archidiecezją krakowską, poza związkami instytucjonalnymi, istnieją także więzi bardziej nieformalne, oparte na relacjach międzyludzkich, zwłaszcza między duchownymi obu Kościołów.

Ponad 200 księży bielsko-żywieckich przed 1992 rokiem pracowało w parafiach, które nadal należą do archidiecezji krakowskiej. Wielu duchownych pochodziło z parafii leżących na jej terenie. Jednym z nich jest bp Roman Pindel, pochodzący z Wadowic. Z kolei z parafii bielsko-żywieckich wywodzi się wielu księży należących obecnie do prezbiterium archidiecezji.

Trzeba też wspomnieć o księżach krakowskich, którzy posługiwali w parafiach należących obecnie do diecezji bielsko-żywieckiej. Wśród nich jest kard.

29 [Protokół zdawczo-odbiorczy przekazania akt parafii należących do Diecezji Bielsko-Żywieckiej], Kraków 21 grudnia 1992, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie – Akta Kancelaryjne. 1992 Kancelaria 3001–4000, nlb.

30 Dekret z dnia 25 września 1945 r. Przepisy wprowadzające prawo o aktach stanu cywilnego, Dz. U. z 1945 r. nr 48, poz. 273; Zarządzenie Ministra Administracji Publicznej z dnia 11 sierpnia 1949 r. o przekazaniu ksiąg metrykalnych urządowi stanu cywilnego, „Monitor Polski” 1949 nr A-57, poz. 756, s. 3.

Grzegorz Ryś, metropolita krakowski, który w latach 1988–1989 był wikariuszem Parafii Świętych Małgorzaty i Katarzyny w Kętach.

Kapłanem archidiecezji krakowskiej był Sługa Boży ks. prałat Jan Marszałek, proboszcz i rezydent w Łodygowicach w latach 1951–1989. Od kilku lat diecezja bielsko-żywiecka prowadzi jego proces beatyfikacyjny.

Wszyscy ci księża przygotowywali się do święceń w tym samym seminarium i przyjmowali je w katedrze na Wawelu. Oni oraz ich młodszy współbracia, tworzą poszczególne roczniki formacyjne. Z tego powodu biorą udział w tradycyjnych zjazdach rocznikowych oraz w pielgrzymkach organizowanych z okazji rocznic święceń. Bardzo interesują się również wydarzeniami dziejącymi się w archidiecezji.

Żywy związek diecezji bielsko-żywieckiej z archidiecezją krakowską wzmacniają także sanktuaria i inne miejsca kultu. Od dawna są one celem regularnych pielgrzymek wiernych, w których wzmacniają oni swoją wiarę. Taki jest też jeden z głównych celów idei peregrynowania do sanktuariów³¹. W 1968 roku na terenie archidiecezji krakowskiej istniało aż 56 miejsc szczególnego kultu (wśród nich 8 znajdowało się na terenie dzisiejszej diecezji bielsko-żywieckiej)³². W następnych latach dołączyły do nich nowe sanktuaria. Obecnie do najważniejszych należą centra kultu w Kalwarii Zebrzydowskiej, Wadowicach i Ludźmierzu, a także sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Łagiewnikach oraz Centrum Jana Pawła II w Krakowie. Należy do nich również katedra na Wawelu. Z kolei w Diecezji Bielsko-Żywieckiej znaczącym miejscem kultu jest Rychwałd. W 1965 roku tamtejszy obraz Najświętszej Maryi Panny został ukoronowany koronami papieskimi. Było to ważne wydarzenie religijne. Pomimo ulewnego deszczu uczestniczyło w nim około 80 tysięcy pielgrzymów, którzy trwali na modlitwie wraz z prymasem Polski, kard. Stefanem Wyszyńskim i ówczesnym metropolitą krakowskim, kard. Karolem Wojtyłą. Każdego roku do Rychwałdu przybywa wielu pielgrzymów z archidiecezji krakowskiej, głównie z okolic Suchej Beskidzkiej i Makowa Podhalańskiego.

Część małopolska diecezji bielsko-żywieckiej – z racji wielowiekowej przynależności do archidiecezji krakowskiej – była w przeszłości regularnie wizytowana przez biskupów krakowskich. Warto zaznaczyć, że to właśnie dekanat bialski był ostatnim wizytowanym przez kard. Karola Wojtyłę w 1978 roku, tuż

31 P. Góra, *Pastoralno-teologiczny status w przestrzeni życia religijnego diecezji*, Kraków 2025, s. 237–238.

32 J. Urban, *Archidiecezja krakowska w latach 1925–2025. Szkice historyczne*, Kraków 2026, s. 311–315.

przed udaniem się na konklawe do Rzymu. Ostatnią wizytowaną parafią była Parafia Świętego Józefa na Żółtych Łanach w Bielsku-Białej.

Relacje z diecezjami tarnowską i kielecką

Relacje diecezji bielsko-żywieckiej z pozostałymi dwoma Kościołami partykularnymi metropolii krakowskiej są znacznie mniej intensywne. O ograniczonej skali tych kontaktów decyduje m.in. brak bezpośredniej styczności granic.

Diecezja bielsko-żywiecka ma stosunkowo największe powiązania z diecezją tarnowską. W okresie zaborów, aż do odnowienia diecezji krakowskiej w 1880 roku, do diecezji tej należała jej małopolska część³³.

Ważne znaczenie mają powiązania duchowe. Na religijną wrażliwość wiernych z diecezji bielsko-żywieckiej wpływają święci pochodzący z ziemi tarnowskiej, m.in. bł. Karolina Kózkówna, bł. Zbigniew Strzałkowski czy spoczywająca w Starym Sączu św. Kinga. Niektóre sanktuaria tarnowskie są celem pielgrzymów z Podbeskidzia. Do najczęściej nawiedzanych należą Limanowa i Tuchów.

Trzeba także zaznaczyć, że z diecezji tarnowskiej pochodzi kilku księży bielsko-żywieckich, m.in. śp. ks. Emil Mroczek, budowniczy gmachu kurii diecezjalnej i Domu Księżych Emerytów w Bielsku-Białej, ks. Jan Goryl, były proboszcz z Pietrzykowic i ks. Bogdan Biel, emerytowany proboszcz z Markłowic k. Cieszyńska.

Związki diecezji bielsko-żywieckiej z diecezją kielecką wydają się najmniej intensywne. Na taki stan rzeczy wpłynęły obiektywne czynniki – zarówno geograficzna odległość między obu biskupstwami, jak i wyraźna odrębność losów mieszkańców obu terytoriów. W latach 1795–1918 roku ziemie należące do diecezji kieleckiej znajdowały się w państwie rosyjskim. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości granice dawnych zaborów nie zanikły całkowicie w świadomości mieszkańców. Trzeba również zauważyć, że duchowe powiązania między obiema diecezjami nie wyróżniają się dużą intensywnością.

33 B. Kumor, *Granice (archi)diecezji krakowskiej (1000–1939)*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 6 (1963), nr 1–4, s. 554.

Pielgrzymki wiernych diecezji bielsko-żywieckiej do znanych miejsc kultu tej diecezji należały raczej do rzadkości³⁴.

Zakończenie

Diecezje tworzące daną metropolię powinny podejmować wspólne działania na rzecz wiernych. Wśród Kościołów partykularnych metropolii krakowskiej diecezja bielsko-żywiecka ma najsilniejszy związek z archidiecezją krakowską, co jest całkowicie zrozumiałe. Intensywność tej więzi wynika przede wszystkim ze wspólnych doświadczeń mieszkańców obu diecezji i relacji międzyludzkich między duchownymi i świeckimi. Istotne okazują się także więzi duchowe, wzmacniane przez lokalne sanktuaria i centra religijne. Znaczenie mają również powiązania bardziej strukturalne: wspólne seminarium duchowne, działalność Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz wsparcie, jakie przez 24 lata diecezja bielsko-żywiecka otrzymywała od Sądu Metropolitalnego w Krakowie.

Relacje diecezji bielsko-żywieckiej z diecezjami tarnowską i kielecką są słabsze i mniej zróżnicowane. Obecnie ograniczają się głównie do ogólnej wspólnoty wiary i zwyczajów religijnych. Można jednak mieć nadzieję, że dla dobra duchowego wiernych w przyszłości powiązania duchowe i duszpasterskie będą się wzmacniały także z pozostałymi diecezjami tworzącymi krakowską prowincję kościelną.

Bibliografia

Aneks do Umowy o partnerstwo z dnia 13 kwietnia 2016 r., Kraków, 19 grudnia 2019 r., Umowy Diecezji Bielsko-Żywieckiej, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.

Bogusz H., *Dzieje i ustrój Wikariatu Generalnego w Cieszynie*, „Nasza Przyszłość” 52 (1987) nr 68, s. 123–167.

34 Do tych wyjątkowych peregrynacji należy nawiedzenie w październiku 2024 roku sanktuarium Bożego Grobu w Miechowie. Wyjazd ten zorganizowała Parafia Świętych Katarzyny i Małgorzaty w Kętach w ramach pielgrzymki śladami św. Jana Kantego.

- Borutka T., *Powołanie do życia Diecezji Bielsko-Żywieckiej i najważniejsze decyzje jej Biskupa*, w: *In aedificationem Corporis Christi. W 50-lecie święceń prezbiteratu Księdza Biskupa Tadeusza Rakoczego –pierwszego pasterza Diecezji Bielsko-Żywieckiej*, red. T. Borutka, Bielsko-Biała–Kraków 2013, s. 291–311.
- Czaja W., Hajduk A., Hałatek A., Lubosz B., Turno B., *Przewodnik po ziemi bielsko-bialskiej*, wyd. 2. uzupełnione i poprawione, Bielsko-Biała 1968.
- Dekret o ustanowieniu i określeniu granic nowych diecezji i prowincji kościelnych w Polsce oraz przynależności metropolitalnej poszczególnych diecezji, Warszawa 25 marca 1992, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensis” 130 (1992) nr 1–6, s. 12–29.
- Dekret z dnia 25 września 1945 r. Przepisy wprowadzające prawo o aktach stanu cywilnego, Dz. U. z 1945 r. nr 48, poz. 273.
- Dziennik Podawczy. Rok 1992*, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.
- Góra P., *Pastoralno-teologiczny status w przestrzeni życia religijnego diecezji*, Kraków 2025.
- Informator Diecezji Bielsko-Żywieckiej*, Bielsko-Biała 1993.
- Kaczmarek R., *Administracja i samorząd miejski*, w: *Bielsko-Biała. Monografia miasta*, t. 4: *Bielsko-Biała w latach 1918–2009*, red. I. Panic, Bielsko-Biała 2011, s. 404–411.
- Katalog kościołów i duchowieństwa Archidiecezji Krakowskiej*, Kraków 1989.
- Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Kołata S., *Formacja kandydatów do kapłaństwa dla Diecezji Bielsko-Żywieckiej (1992–2012)*, w: *In aedificationem Corporis Christi. W 50-lecie święceń prezbiteratu Księdza Biskupa Tadeusza Rakoczego –pierwszego pasterza Diecezji Bielsko-Żywieckiej*, red. T. Borutka, Bielsko-Biała–Kraków 2013, s. 375–389.
- Księga święceń*, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.
- Kumor B., *Granice (archi)diecezji krakowskiej (1000–1939)*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 6 (1963) nr 1–4, s. 535–556.
- Kumor B., *Rozwój organizacji metropolitalnej i diecezjalnej na historycznych ziemiach polskich (1000–1992)*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 4 (1997), s. 213–221.
- [Kurii Diecezjalna Bielsko-Białej do Kurii Metropolitalnej w Krakowie], *Bielsko-Biała*, 14 września 1992, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie – Akta Kancelaryjne. 1992 Kancelaria 3001–4000, nlb.

- [Kurja Metropolitalna w Krakowie do Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej], Kraków 6 maja 1993, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie – Akta Kancelaryjne. 1993 Kancelaria 1–13000, nlb.
- Nuncjatura Apostolska w Polsce, *Komunikat*, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensis” 130 (1992) nr 1–6, s. 5–11.
- [Protokoły przekazania ksiąg metrykalnych do digitalizacji], Biblioteka i Archiwum Diecezjalne w Bielsku-Białej, b. sygn.
- [Protokół zdawczo-odbiorczy przekazania akt personalnych kapłanów należących do Diecezji Bielsko-Żywieckiej], Kraków 2 grudnia 1992, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie – Akta Kancelaryjne. 1992 Kancelaria 3001–4000, nlb.
- [Protokół zdawczo-odbiorczy przekazania akt parafii należących do Diecezji Bielsko-Żywieckiej], Kraków 21 grudnia 1992, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie – Akta Kancelaryjne. 1992 Kancelaria 3001–4000, nlb.
- Skrabski J., *Pracownia Inwentaryzacji i Digitalizacji Zabytków Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie a ochrona zabytków sakralnych i archiwów kościelnych w Małopolsce*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 67 (2025) nr 125, s. 489–506.
- Skrócony katalog Diecezji Katowickiej 1988*, Katowice 1988.
- Umowa o partnerstwo zawarta w dniu 13 kwietnia 2016 r. w Krakowie pomiędzy Diecezją Bielsko-Żywiecką a Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, Umowy Diecezji Bielsko-Żywieckiej, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.
- Umowa o udostępnianie zasobów zawarta w dniu 13 kwietnia 2016 r. w Krakowie pomiędzy Diecezją Bielsko-Żywiecką a Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, Umowy Diecezji Bielsko-Żywieckiej, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.
- Umowa o współpracy zawarta w Krakowie w dniu 30 czerwca 2021 pomiędzy Diecezją Bielsko-Żywiecką a Archidiecezją Krakowską, Umowy Diecezji Bielsko-Żywieckiej, Kancelaria Kurii Diecezjalnej w Bielsku-Białej – archiwum bieżące, b. sygn.
- Urban J., *Archidiecezja Krakowska w latach 1925–2025. Szkice historyczne*, Kraków 2026.
- Wnętrzak G., *Stosunki polityczne i narodowościowe na pograniczu Śląska Cieszyńskiego i Galicji Zachodniej w latach 1897–1920*, Toruń 2014.

Zarządzenie Ministra Administracji Publicznej z dnia 11 sierpnia 1949 r. o przekazaniu ksiąg metrykalnych urzędom stanu cywilnego, „Monitor Polski” 1949 nr A-57, poz. 756.

Źródła narracyjne do dziejów Kościoła katolickiego na Śląsku Cieszyńskim od XVI do połowy XIX wieku, red. J. Spyra, wyd. D. Pindur, M. Morys-Twarowski, M. Bogus-Spyra, H. Grudniewska, Cieszyn 2025 (Bibliotheca Tessinensis, 11).

ks. Henryk Olszar

 <https://orcid.org/0000-0002-1585-4637>

 henryk.olszar@us.edu.pl

UNIwersytet śląski w Katowicach

 <https://ror.org/0104rcc94>

Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne w przestrzeni historycznej archidiecezji krakowskiej

 <https://doi.org/10.15633/tes.12204>

ABSTRAKT

Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne w przestrzeni historycznej archidiecezji krakowskiej

Artykuł przedstawia dzieje Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie od jego genezy w latach 1921–1922 do relokacji do Katowic w 1980 roku. Autor ukazuje okoliczności przejścia śląskich alumnów z Wrocławia do Krakowa, etapy poszukiwania tymczasowej siedziby oraz proces budowy gmachu przy Alei Mickiewicza, zaprojektowanego przez Z. Gawlika i F. Mączyńskiego. Omówiono powiązania seminarium z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, losy budynku podczas II wojny światowej i jego powojenną odbudowę. Przedstawiono specyfikę formacji duszpasterskiej (m.in. staże w kopalniach i hutach), opór wobec nacisków komunistycznych oraz sylwetki wybitnych absolwentów. W latach 1923–1980 uczelnia wykształciła w Krakowie 1863 kapłanów diecezji i archidiecezji katowickiej – na ogólną liczbę 2198 zapisanych w Księdze studentów teologii. Od 3 listopada 1980 roku Śląskie Seminarium Duchowne zaczęło funkcjonować w Katowicach. W 2000 roku zostało afiliowane do Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego.

SŁOWA KLUCZOWE: Śląskie Seminarium Duchowne, Górny Śląsk, Kraków, archidiecezja krakowska, jezuici

ABSTRACT

The Higher Silesian Seminary in the historical space of the Archdiocese of Kraków

Article traces the history of the Higher Silesian Seminary in Kraków from its origins in 1921–1922 until its relocation to Katowice in 1980. The author examines the circumstances surrounding the transfer of Silesian seminarians from Wrocław to Kraków, the search for temporary premises, and the construction of the main building on Mickiewicz Avenue, designed by Z. Gawlik and F. Mączyński. The paper discusses the institution's ties to the Faculty of Theology at the Jagiellonian University, the fate of the facility during World War II, and its post-war reconstruction. Furthermore, it details the specific nature of the pastoral formation (including practical training in coal mines and steelworks), the seminary's resistance to communist pressure, and profiles of its prominent alumni. Between 1923 and 1980, the seminary educated 1,863 priests for the Diocese (and later Archdiocese) of Katowice in Kraków, out of a total of 2,198 individuals recorded in the Register of Theology Students. On November 3, 1980, the Silesian Seminary began operating in Katowice, and in 2000, it became affiliated with the Faculty of Theology at the University of Silesia.

KEYWORDS: Silesian Seminary, Upper Silesia, Kraków, Archdiocese of Kraków, Jesuits

Kiedy powstało Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie? Na to pytanie nie sposób udzielić jednoznacznej odpowiedzi. Ksiądz Franciszek Żebrok w swojej monografii poświęconej jego dziejom twierdzi na przykład, że oficjalnie nastąpiło to już w styczniu 1923 roku, to jest od chwili zamieszkania górnośląskich kleryków w kolegium księży jezuitów¹ przy obecnej Bazylice pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, położonej przy ulicy Mikołaja Kopernika 26².

Według ustaleń górnośląskich księży: Jerzego Myszora³ i Michała Kłakusa⁴ oraz badań małopolskich historyków sztuki i kultury: Michała Szkoły⁵ i Romana Marcinka⁶, początki założenia w Krakowie odrębnego zakładu kleryckiego dla górnośląskiej młodzieży, niezależnego od władzy kard. Adolfa Bertrama, księcia biskupa wrocławskiego, sięgają przełomu 1921 i 1922 roku.

Exodus

Zdaniem autora tej wypowiedzi zabiegi związane z przeniesieniem się śląskich teologów z Wrocławia do Krakowa, z diecezji wrocławskiej do diecezji krakowskiej, rozpoczęły się znacznie wcześniej⁷. W początkach XIX wieku z powodu

¹ Oficjalna łacińska nazwa: Cracoviense Collegium Maximum Sanctissimus Cordis Iesu.

² F. Żebrok, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego*, „Nasza Przyszłość” 44 (1975), s. 91; Żebrok Franciszek, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej (1922–2008)*, red. J. Myszor, Katowice 2009, s. 471.

³ J. Myszor, *Historia diecezji katowickiej*, Katowice 1999, s. 117–119.

⁴ M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1924–1945)*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, red. J. Kupny, Katowice 2024, s. 18–19.

⁵ M. Szkoła, *Śląskie Seminarium Duchowne i Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie – dziedzictwo dwudziestolecia międzywojennego. Studium z dziejów zarządzania organizacją*, „Perspektywy Kultury” 27 (2019) nr 4 (I), s. 96–97.

⁶ R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 42 (2024), s. 85.

⁷ H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej) w Drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2000, s. 254; H. Olszar, *Seminarium diecezji śląskiej (katowickiej) przy kolegium jezuitów w Krakowie*

wojen napoleońskich i obawy przed wcieleniem do wojska pruskiego Jan Alojzy Ficek z Dobrzyń Wielkiego udał się do Krakowa i tam ukończył studia teologiczne. Jako ksiądz przez pierwsze trzy lata należał do diecezji krakowskiej, będąc proboszczem w Czeladzi⁸. Dziejopisarze nazwali go „Apostołem Śląska”⁹. Sto lat później – po zakończeniu Wielkiej Wojny – wyjazdy te przypominały już exodus, a niesubordynacja alumnów była manifestacją¹⁰. W okresie sporów o podział górnośląskiego obszaru plebiscytowego¹¹, pod koniec kwietnia 1921 roku, sześciu wrocławskich kleryków¹² wyruszyło transportem kolejowym ze stolicy Śląska do Pszczyny. W niedalekim Strumieniu na Śląsku Cieszyńskim dopuścili się nielegalnego przekroczenia granicy między Republiką Weimarską a Rzeczpospolitą Polską¹³. Ze stacji kolejowej w pobliskim Chybiu udali się w podróż pociągiem, przez Dziedzice – Brzeszcze – Oświęcim – Trzebińnię – Krzeszowice, do Krakowa. W okolicach Wawelu spotkali dwóch studentów teologii z Górnego Śląska¹⁴. W sumie pięciu z nich¹⁵, za zgodą ks. Teodora

wie w latach 1923–1927, w: *Z powrotem do Krakowa. 150 lat jezuitów przy ul. Kopernika (1868–2018)*, red. S. Cieślak, M. Stonkiewicz-Kopeć, M. Wenkler, Kraków 2022, s. 133.

- 8 K. Pressfreund, *Życiorys ś.p. księdza Jana Alojzego Fiecka* [...], Bytom 1864, s. 11–13; M. Fazan, *Związki Jana Alojzego Fiecka z Krakowem*, w: *Ks. Jan A. Ficek i Piekary Śląskie w XIX wieku*, red. J. Wycisło, Katowice 1992, s. 71–81; W. Ogrodziński, *Związki duchowieństwa śląskiego z Krakowem na przełomie XVIII i XIX wieku*, Katowice 1935, s. 21–39.
- 9 J. Wycisło, *Apostoł Śląska. W 200 rocznicę urodzin ks. Jana Alojzego Fiecka*, w: „Z tej ziemi”. *Śląski kalendarz katolicki na rok 1990*, Katowice 1989, s. 162–164.
- 10 R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, s. 85.
- 11 Plebiscyt na Górnym Śląsku odbył się w niedzielę, 30 marca 1921 roku, trzy dni po Wielkanocy. Zob. *Rok 1921 na Górnym Śląsku*, t. 1: *Wokół plebiscytu górnośląskiego*, red. S. Rosenbaum, D. Skrabania, M. Węcki, Warszawa–Katowice 2025.
- 12 Jan Nowok z Poznania, Henryk Joško z Witosławic, Alojzy Peikert z Rzuchowa, Józef Brzenska z Łomnicy, Jan Mateja z Radzionkowa i Maksymilian Marekwia z Pszczyny. Zob. *Księga alumnów Śląskiego Seminarium Duchownego*, nr 4, rkp., Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach [dalej: AWSSD]; H. Gwóźdź, *Udział duchowieństwa w akcji plebiscytowej i powstaniach (1919–1921)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 15 (1982), s. 210; H. Olszar, *Seminarium diecezji śląskiej (katowickiej) przy kolegium jezuitów w Krakowie*, s. 135; L. Smółka, *Peikert Alojzy*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 317–318; *Brzenska Józef*, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej*, s. 38; J. Żurek, *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa–Katowice 2009, s. 167.
- 13 A. Chmiel, *Czas próby. Autobiografia*, Brenna–Hołcyna 2003, s. 62–65.
- 14 Byli to Karol Kałuża z Załęża i Franciszek Klimza z Rożdżenia. Zob. *Kałuża Karol*, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej*, s. 145; *Klimza Franciszek*, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej*, s. 159.
- 15 Alojzy Peikert, Jan Mateja, Józef Brzenska, Franciszek Kuboszek i Maksymilian Marekwia.

Dębińskiego CR, działacza niepodległościowego z Siemianowic Śląskich¹⁶, zamieszkało w zarządzanym przez niego internacie księży zmartwychwstańców w krakowskim Łobzowie (na terenie dzielnicy Krowodrza), przy ulicy Łobzowskiej 10¹⁷.

W rozmowie z rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, profesorem Stanisławem Estreicherem¹⁸, młodzi wrocławscy teologowie nakreślili swoją sytuację w strukturach Kościoła. Ksiądz profesor Antoni Bystrzonowski¹⁹ ugościł ich u siebie bardzo życzliwie. Skierował ich do krakowskiej siedziby Związku Obrony Kresów Zachodnich²⁰, mającej ówczesnie siedzibę w gmachu Hotelu Krakowskiego przy zbiegu ulic: Juliana Dunajewskiego i Łobzowskiej (zburzonego w 1937). Ponadto Górnoślązacy odwiedzili ks. dr. Stanisława Rosponda²¹, rektora Krakowskiego Seminarium Duchownego w celu zbadania warunków mieszkaniowych w budynku przy ulicy Podzamcze 8 na Starym Mieście. Gościli w pałacu biskupim przy ulicy Franciszkańskiej 3, gdzie odbyło się ich oficjalne spotkanie z księciem biskupem Adamem Stefanem Sapiehą²². Przez kilka kolejnych dni oddawali się podziwianiu kunsztu dawnej architektury. Zdaniem Michała Szkoły „poczułi polską atmosferę miasta, wydobywającą się z kamieni, z domów, z wież, z których tchnęło starożytnością, i odrzucali wszystkie inne myśli, prócz przyjemności oddychania tym miastem ducha, tym ośrodkiem polskości”²³. Z ich punktu widzenia Kraków nie zmienił swego oblicza – nadal był „relikwiarzem na piersiach Polski”²⁴.

Alumni wrócili na Górny Śląsk po niezbędny ekwipunek. Wstępnie zaplanowali powrót do Krakowa na dzień 1 maja 1921 roku. Przed wyjazdem

16 Z. Janeczek, *Siemianowicki słownik biograficzny*, Katowice 1996, s. 34.

17 Internat był położony w sąsiedztwie Kościoła pw. Zmartwychwstania Pańskiego i domu macierzystego Zgromadzenia Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa.

18 *Encyklopedia Krakowa*, red. A. H. Stachowski, Warszawa–Kraków 2000, s. 193.

19 *Pro Memoria III. Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego spoczywający na cmentarzach Krakowa 1803–2017*, red. J. W. Tkaczyński, Kraków 2018, s. 43.

20 Związek Obrony Kresów Zachodnich powstał w 1921 roku z inicjatywy Komitetów Plebiscytowych, działających na rzecz plebiscytu i powstań górnośląskich. Zob. S. Kudlicki, *Nowe zadania i formy pracy Związku, „Front Zachodni”* 2 (1934) nr 11, s. 161. Por. M. Mroczo, *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921–1934. Powstanie i działalność*, Gdańsk 1977.

21 K. Krasowski, *Biskupi katolicki II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996, s. 210–211.

22 M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 16–17.

23 Por. M. Szkoła, *Śląskie Seminarium Duchowne i Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie*, s. 93–94.

24 M. Szkoła, *Śląskie Seminarium Duchowne i Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie*, s. 94.

zarejestrowali się w sekretariacie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Niestety, z powodu wybuchu trzeciego powstania śląskiego (z 2 na 3 maja), nie pojawili się na wykładach, bo zaangażowali się w walkę o polskość Górnego Śląska. Nie było ich w Krakowie od maja do września 1921 roku. Dwóch z nich pojawiło się w tym mieście we wrześniu 1921 roku²⁵, a ich głównym zadaniem było znalezienia taniego dachu nad głową²⁶. 29 września 1921 roku trzech innych studentów teologii²⁷, skierowało list do kard. Bertrama. Pismo stanowiło wniosek o skierowanie na studia z zakresu teologii do Krakowa. Alojzy Peikert, jeden z sygnatariuszy listu, został przez ks. Stanisława Rosponda powiadomiony o braku miejsca dla Górnoślązaków w Seminarium Diecezji Krakowskiej. Rektor polecił mu znaleźć lokum w krakowskich domach zakonnych. Podjęte kroki okazały się nieskuteczne. W październiku 1921 roku Peikert, który stał się kluczową postacią górnośląskich teologów, szukał protekcji w krakowskim Związku Obrony Kresów Zachodnich. Organizacja ta udzieliła wsparcia finansowego jemu oraz czwórce innych Górnoślązaków²⁸. Nauczyciel Henryk Pachoński, działacz niepodległościowy i prezes patriotycznego stowarzyszenia, wspomagał ich dążenia niepodległościowe²⁹. Pozwoliło to studentom teologii: Józefowi Brzense, Franciszkowi Kuboszkowi, Franciszkowi Klimzie, Maksymilianowi Marekwi i Alojzemu Peikertowi znaleźć zakwaterowanie w domu należącym do ojców karmelitów bosych „na Piasku”, przy ulicy Garbarskiej 13³⁰. Pierwsze piętro tego budynku służyło za mieszkanie rodzinie Pachońskich³¹. Alumni zajęli na przyziemiu obszerną izbę z kuchnią

25 Byli to Maksymilian Marekwa i Franciszek Kuboszek.

26 *Wycieczka teologów śląskich do Krakowa*, rkp., b.d., AWSSD, Dzieje Seminarium (1921–1933), b. sygn.

27 Chodziło o Alojzego Peikerta, Jana Mateję i Józefa Brzenskę.

28 Jan Teichman vel Tejchman, Józef Brzenska, Franciszek Kuboszek i Franciszek Klimza. Zob. J. Krętosz, *Duchowieństwo archidiecezji lwowskiej na terenie diecezji katowickiej po 1945 r.*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 37 (2004) z. 2, s. 212–213.

29 Henryk Pachoński – prezes Związku Uczestników Oswobodzenia Krakowa, Archiwum Narodowe w Krakowie, Varia publica – zbiór szczątków zespołów, sygn. 29/669/21, s. 1298; *Pachoński Henryk*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 24, z. 1, Wrocław–Warszawa 1979, s. 762–763; A. Chabrzyk, *Henryk Pachoński (1878–1957). Zapomniany skawiniak, który zrywał kajdany niewoli*, „Informator [Skawina]” 2001, nr 49 (XII), s. 5–7.

30 Klasztor ojców Karmelitów Bosych na Piasku sąsiadował z terenem nazywanym od średniowiecza Tassemberk. Obejmował on oba brzegi Młynówki płynącej wzdłuż dzisiejszej ulicy Garbarskiej. Zob. S. Sulecki, *Tassemberk (na przedmieściu Krakowa) w nowożytnych dokumentach klasztoru Karmelitów*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 39 (2021), s. 25–48.

31 Był on autorem książki poświęconej relacjom Małopolski ze Śląskiem. Zob. H. Pachoński, *Nasze zadania wobec Śląska*, Kraków 1922.

i spiżarnią. Jesienią 1921 roku zadeklarowali udział w realizowanych zajęciach wykładowców Wydziału Teologicznego Alma Mater Jagellonica³². Wówczas także jeden z nich, Franciszek Kuboszek z Wisły Małej, znany ze swej patriotycznej postawy³³, napisał kredą na drzwiach wejściowych tego lokum: „Śląskie Seminarium Duchowne”³⁴.

Na przełomie 1921 i 1922 roku mieszkańcy domu w Krakowie przy ulicy Garbarskiej 13 zainicjowali proces powołania do życia seminarium duchownego dla studentów z polskiej części Górnego Śląska³⁵. Alumni szukali przestrzeni, która łączyłaby naukę, wspólne życie oraz regularną modlitwę³⁶. 7 stycznia 1922 roku w tej sprawie wystosowali pismo do ks. Jana Kapicy z Tychów, górnos Śląskiego delegata biskupa wrocławskiego³⁷. W swej treści zawierało zapewnienia o wsparciu ze strony ks. Michała Lewka³⁸, kierownika Wydziału Kościelnego Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku³⁹ i sekretarza Sekcji Teologicznej Śląskiego Związku Akademickiego⁴⁰. Przedstawiało propozycje na rzecz uzyskania wiedzy teologicznej w Krakowie, zasad finansowania, pogłębienia erudycji na zagranicznych uniwersytetach i wyboru szafarza święceń kapłańskich. Z listem alumnów zapoznał się również kard. Bertram. Nakazał im opuszczenie Krakowa i powrót do Wrocławia⁴¹.

32 M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 17–18; S. Dziedzic, *Alma Mater Jagellonica*, Kraków 2005.

33 W. Lohn, *Informacje o poszczególnych seminarzystach*, (30 VI 1924), nr 14: Franciszek Kuboszek, rkp., Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach [dalej: AAKat], Akta Rzeczowe, Acta Seminarium Silesiae Superioris (1923–1926), sygn. 47/1194.

34 M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 18. Nazwę tę uwieczniono później na tablicy umieszczonej na oddanym do użytku 28 listopada 1929 roku budynku seminaryjnym przy krakowskiej Alei Adama Mickiewicza 3. Zob. *Księga pamiątkowa Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie* (28 XI 1929), rkp., AWSSD, b. sygn.

35 H. Olszar, *Seminarium diecezji śląskiej (katowickiej) przy kolegium jezuitów w Krakowie*, s. 135.

36 D. Jeżak, *Teologiczne treści błogosławieństwa nowego domu, nowego seminarium i nowego domu zakonnego na podstawie obrzędów błogosławieństw dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich*, Obra 2016, s. 59.

37 E. Szramek, Ks. Jan Kapica – życiorys, a zarazem fragment z historii Górnego Śląska, Katowice 1931, s. 75.

38 J. Bańka, Ks. infułat dr Michał Lewek (1878–1967), „*Nasza Przyszłość*” 44 (1975), s. 245–268.

39 Por. *Protokoły posiedzeń Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku. Teksty źródłowe (1921–1922)*, red. E. Długajczyk, Opole 1977, s. 5–20. Zob. J. Przewłocki, *Zarys działalności Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku (lipiec 1921 – czerwiec 1922)*, „*Zaranie Śląskie*” 32 (1969) z. 2, s. 169–190.

40 Śląski Związek Akademicki, w: *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1984, s. 550–551; *Z umysłowego życia Śląska*, „*Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*” 1 (1929), s. 275.

41 M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 19.

27 lutego 1922 roku w Hotelu „Deutsches Haus” w Katowicach przy Holteistraße 1⁴² podjęto debatę nad przyszłością akademicką studentów teologii o orientacji propolskiej z Górnego Śląska. Zebrani tam członkowie Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku⁴³ pod przewodnictwem Józefa Rymera⁴⁴ i z udziałem ks. Michała Lewka podjęli decyzję o wysłaniu ich do seminariów diecezjalnych w Krakowie, Poznaniu i we Lwowie. Po spotkaniu ks. Lewek skierował komunikat do górnośląskich alumnów w Krakowie o wsparciu ich materialnie i wyrażeniu zgody na przyjmowanie święceń kapłańskich również z rąk bp. Sapiehy. On też po raz pierwszy zasugerował deputowanym, że należy wybudować w Krakowie gmach Śląskiego Seminarium Duchownego dla osiemdziesięciu kleryków⁴⁵.

Górnośląscy alumni, którzy gościli już w Krakowie, spożywali posiłki w stołówce przy ulicy Świętego Tomasza, w samym sercu Starego Miasta⁴⁶, prowadzonej przez krakowskie Stowarzyszenie Sług Katolickich św. Zyty⁴⁷. Zimą 1922 roku uczestniczyli oni we mszy świętej we wspomnianym już Kościele pw. Zmartwychwstania Pańskiego „na Łobzowie”, a latem tego samego roku w barokowej Świątyni pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny Ojców Karmelitów „na Piasku” przy ulicy Karmelitańskiej 19. Za zgodą ks. rektora Rosponda brali udział w rekolekcjach seminaryjnych w Kaplicy pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w budynku Krakowskiego Seminarium Duchownego. Ksiądz Kapica o ich formacji duchowej i intelektualnej stale informował kard. Bertrama, przy okazji tłumacząc hierarsze powód ich nieobecności we Wrocławiu. Zrzucił winę na nieobecność języka polskiego w konwikcie ksiązęco-biskupim oraz droższe utrzymanie w powojennych realiach stolicy Śląska. Rządca diecezji wrocławskiej przyznał rację ks. Kapicy dopiero 15 października 1922 roku. Z tą

⁴² Obecnie jest to ulica Wojewódzka 1 w Katowicach.

⁴³ Oficjalna francuska nazwa: Commission Interalliée de Gouvernement et de Plébiscite de Haute Silésie. Była ona organem administracyjnym przedstawicielstwa ludności polskiej wobec Niemiec i Polski.

⁴⁴ Z. Hojka, *Józef Rymer. Biografia polityczna*, Katowice 2002.

⁴⁵ *Wycieczka teologów śląskich do Krakowa*, rkp., b.d., AWSSD, *Dzieje Seminarium (1921–1933)*, b. sygn.; M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 15–16.

⁴⁶ Ulica Świętego Tomasza w Krakowie biegnie od Akademii Muzycznej do Placu Szczepańskiego. Przy tej ulicy znajduje się Kościół pw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty, należący do Zgromadzenia Panien Ofiarowania NMP (sióstr prezentek), z szesnastowiecznym obrazem Matki Bożej od Wykupu Niewolników.

⁴⁷ B. Panek, *Krakowskie organizacje charytatywne w latach 1918–1939*, Kraków 1986, s. 53–54.

datą kandydaci do kapłaństwa z delegatury górnośląskiej posiadali ważny tytuł pobytowy w Krakowie⁴⁸.

Zgodnie z ustaleniami ks. Michała Kłakusa, górnośląscy alumni z wrocławskiej listy studentów teologii zostali formalnie skreśleni, zaś w stolicy Małopolski oficjalnie nie należeli jeszcze do Śląskiego Seminarium Duchownego. Na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego byli tylko „słuchaczami teologii”⁴⁹. Z tego powodu alumni: Maksymilian Marekwa i Karol Kałuża zdecydowali się na wstąpienie do Krakowskiego Seminarium Duchownego, gdzie zastali innych górnośląskich studentów teologii: Kazimierza Dzika, urodzonego w Załężu koło Jasła⁵⁰, Rudolfa Pixę z Szerokiej⁵¹, Franciszka Porosza z Puńcowa (Końska)⁵² i Faustyna Zbaniuszka z Krzyżowic⁵³. Zaopiekowali się nimi przełożeni seminaryjni: ks. dr Stanisław Rospond (rektor), ks. Józef Śliwa (zastępca rektora), ks. Czesław Lewandowski CM (ojciec duchowny) oraz ks. dr hab. Władysław Wicher i ks. Aleksander Obrubański (prefekci)⁵⁴.

W połowie marca 1922 roku Górnoślązacy ponowili interwencję w swojej sprawie. W liście do ks. Kapicy sprzeciwili się włączeniu ich do Krakowskiego Seminarium Duchownego, gdyż – jak uważali – system kształcenia był tam skostniały, wychowanie sztywne, a kontakt z kolegami z innych uniwersyteckich wydziałów zupełnie wykluczony. Ksiądz Kapica, na żądanie rodzących się na Górnym Śląsku polskich ośrodków władzy, był skłonny umieścić kleryków z terenu delegatury górnośląskiej w Seminarium Duchownym w Poznaniu, którym kierował rektor ks. dr Stanisław Janasik⁵⁵. Wsparcie dla górnośląskich kleryków w Kraków zadeklarowali również przedstawiciele Koła Polskich

48 M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 18.

49 M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 18.

50 *Kapłani zmarli*, „Kronika Diecezji Przemyskiej Obrządku Łacińskiego” 64 (1978) z. 3–4.

51 H. i L. Białeccc, *Tyś kapłanem na wieki. Księża szeroczenie*, Jastrzębie-Zdrój–Szeroka 2011, s. 29–32.

52 Porosz Franciszek, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej*, s. 321–322.

53 A. Kapuśniak, S. Szczepaniak, *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901–1938)*, Kraków 2004, s. 17–28; J. Grzegorzek, *Z kart historii wsi i parafii Krzyżowice. Zapiski z okazji 700-lecia*, Krzyżowice 2006, s. 148; S. Baldy, *Śp. ks. kanonik Faustyn Zbaniuszek, dziekan dekanatu strzeleckiego*, „Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej” 27 (1972) nr 1, s. 31–32.

54 *Książka meldunkowa domu przy ulicy Kopernika 26*, Archiwum Prowincji Polski Południowej Księży Jezuitów w Krakowie [dalej: APPPK], b. sygn., s. 35; *Wycieczka teologów śląskich do Krakowa*, rkp, b.d., AWSSD, *Dzieje Seminarium (1921–1933)*, b. sygn.; *Elenchus Venerabilis Cleri tam Saecularis quam Regularis Dioeceseos Cracoviensis pro Anno Domini S. Sedi Apostolicae immediate subjectae 1922*, Cracoviae 1922, s. 47–49.

55 J. Glempl, *Ks. Stanisław Janasik (1882–1942)*, „Prawo Kanoniczne” 15 (1975) nr 3–4, s. 297–299.

Księża na Górnym Śląsku w osobach duchownych: Pawła Brandysa, Augustyna Koźlika, Teodora Kubiny, Wiktora Otręby, Wawrzyńca Puchera, Franciszka Ścigały, Emila Szramka i Stefana Sz wajnocha. Wyłonili spośród siebie ks. Puchera z Dąbrowki Małej⁵⁶ i ks. Ścigałę z Bogucic⁵⁷. Im to powierzyli troskę o materialne i moralne wsparcie górnośląskich kandydatów do kapłaństwa⁵⁸. Szczególnie aktywny był ks. Pucher, który 18 września 1922 roku przybył do Krakowa. Na miejscu przeanalizował sytuację lokalową oraz możliwości finansowe wygospodarowane dla wsparcia śląskich studentów teologii. Warto w tym kontekście przywołać również inną inicjatywę, za którą stał Mieczysław Bilski. Wojewoda śląski domagał się wysłania górnośląskich kleryków na Wydziały Teologiczne polskich uczelni. Kierowany przez niego Śląski Urząd Wojewódzki w Katowicach w uchwale z 25 kwietnia 1922 roku przekazał bezzwrotną pomoc doraźną piętnastu alumnom z Górnego i Cieszyńskiego Śląska, przebywającym w Krakowie⁵⁹.

Locus temporarius

W dniu 7 listopada 1922 roku w przydzielonej Polsce części Górnego Śląska papież Pius XI ustanowił administrację apostolską, zależną bezpośrednio od Stolicy Apostolskiej⁶⁰. Administrator apostolski, ks. August Hlond SDB, w dniu 17 grudnia 1922 roku⁶¹ przybył do domu zakonnego św. Stanisława Kostki na Dębnikach w Krakowie przy ulicy Konfederackiej 6, należącego do Towarzystwa św. Franciszka Salezego, do którego zaprosił grupę górnośląskich studentów teologii. W trakcie spotkania zobowiązał się do sfinansowania ich potrzeb

56 E. Wyglenda, *Pucher Wawrzyńiec*, w: *Słownik biograficzny Ziemi Pszczyńskiej*, red. A. Lysko, Pszczyna 1994, s. 236–237.

57 J. Myszor, *Ścigała Franciszek*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, s. 428.

58 Obaj proboszczowie byli znani ze swej działalności społecznej. Pierwszy z nich pełnił funkcję prezesa Związku Młodzieży Polskiej i należał do założycieli Związku Obrony Kresów Zachodnich, zaś ks. Ścigała był uczestnikiem powstań śląskich i działaczem plebiscytowym na Górnym Śląsku.

59 M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 19–20.

60 *Sacra Congregatio pro Negotiis Ecclesiasticis Extraordinariis*, *Decretum Sanctissimus Dominus Noster*, „Acta Apostolicae Sedis” 14 (1922) nr 16 (15 XI), s. 598–599; Ustanowienie Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego, „Rozporządzenia Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego” 1 (1923) nr 1 (6 III), poz. 2, s. 1.

61 A. Hlond, *Na straży sumienia narodu*, New York 1951, s. 4–5.

oraz zapewnienia opieki prawnej. W jego zastępstwie organizował wsparcie ks. Pucher⁶². Przed nadchodzącymi świętami Bożego Narodzenia odwiedził górnośląskich kleryków w Krakowie oraz szukał nowej siedziby dla ośrodka formacji kapłańskiej. W czwartek, 28 grudnia 1922 roku, przekazał ks. Hlondowi SDB pozytywną wiadomość, że przełożeni Zakonu Księży Jezuitów wyrazili zgodę na pobyt górnośląskich kleryków w ich kolegium na Wesołej, znajdującym się przy ulicy Mikołaja Kopernika 26. Za zgodą administratora apostolskiego, przenieśli się do księży jezuitów w poniedziałek, 8 stycznia 1923 roku⁶³. Głosem Górnoślązaków był tutaj ks. Bruno Wolnik TJ, pochodzący z Bieńkowic koło Raciborza, który 13 sierpnia 1920 roku – na prośbę generała jezuitów, ks. Włodzimierza Ledóchowskiego TJ – przyjął urząd zastępcy rektora Collegium Maximum⁶⁴. To on zaopiekował się głównie alumnami z Górno Śląska podczas ich pierwszych dni w murach jezuickiej szkoły⁶⁵. Pod koniec 1923 roku przebywało w niej 26 alumnów⁶⁶, którymi zaopiekowali się jezuici: „regens” – ks. Józef Czudek TJ⁶⁷ oraz „ojciec duchowny” – sługa Boży ks. dr Marian Józef Morawski TJ⁶⁸. W latach 1923–1924 główną opiekę nad Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie oddano w ręce „prefekta kleryków śląskich”, ks. dr. Władysława Lohna TJ⁶⁹. W sprawach zewnętrznych służył

62 Wycieczka teologów śląskich do Krakowa, rkp., b.d., AWSSD, *Dzieje Seminarium (1921–1933)*, b. sygn.

63 *Książka meldunkowa domu przy ulicy Kopernika 26*, APPPKJ, b. sygn., s. 35–40. Działo się to w 55 roku od założenia krakowskiego kolegium jezuickiego przy ulicy Mikołaja Kopernika 26.

64 L. Grzebień, *Bruno Wolnik (1882–1960), jezuita, autor prac z religioznawstwa*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1818–1981*, t. 7: R–Z, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 428–429; R. Laksa, *Ojciec Brunon Wolnik prefektem apostolskim na misjach w Rodezji Północnej (1926–1960)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 17 (1984), s. 201–212; *Wolnik Bruno*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, opr. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 756–757.

65 H. Olszar, *Wielki misjonarz z Bieńkowic. Ojciec Brunon Wolnik SJ (1882–1960)*, „Nowiny Raciborskie” 21 (2012) nr 22, s. 23.

66 W. Lohn, *Informacje o poszczególnych seminarzystach (30 VI 1924)*, nr 14: *Franciszek Kuboszek*, rkp., AAKat, Akta Rzeczoze, *Acta Seminarium Silesiae Superioris (1923–1926)*, sygn. 47/1194; H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej)*, s. 259.

67 *Diariusz Kolegium Towarzystwa Jezusowego w Krakowie od 1 I 1922 do 30 VI 1923*, rkp., APPPKJ, sygn. 1173-II, s. 23; *Życiorys i historia aresztowania przez Niemców w 1940 r. o. Józefa Czudka TJ*, rkp., APPPKJ, sygn. 3171.

68 *Seminarium śląskie w kolegium krakowskim*, APPPKJ, b. sygn., s. 81.

69 Zob. *Seminarium śląskie w kolegium krakowskim*, APPPKJ, b. sygn., s. 82. Por. L. Grzebień, *Lohn Władysław*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 6: k–p, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 342–345.

mu pomocą ks. dr Eugeniusz Władysław Chomrański TJ⁷⁰, zaś „prowadzenie duchowe” było domeną ks. Stanisława Siarkowskiego TJ⁷¹. W latach 1924–1980 Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie – u księży jezuitów i we własnym budynku – kierowało siedmiu księży rektorów: Stanisław Maśliński (1924–1935), Wilhelm Szymbor CM (1935–1939/1945), Józef Baron CM (1945–1954/1955), Jerzy Stroba (1955–1958), Franciszek Jerominek (1958–1968), Stanisław Szymecki (1968–1978) i Stefan Cichy (od 1978)⁷².

Wiosną 1925 roku liczba kleryków zakwaterowanych na trzecim piętrze krakowskiego kolegium jezuitów wzrosła do pięćdziesięciu. W liście z 23 kwietnia 1925 roku ks. Maśliński przedstawił administratorowi apostolskiemu ks. Hlondowi SDB alarmujący raport o sytuacji bytowej śląskich alumnów studiujących w Krakowie. Istniała obawa ze strony rektora, iż nadchodzący rok akademicki 1925/1926 przyniesie deficyt miejsc w kolegium dla nowo przyjętych kandydatów do stanu duchownego. Jezuici odmówili udostępnienia dodatkowych sal, a przedłużający się pobyt kleryków w budynku zaczął budzić ich wyraźną niechęć⁷³.

Ksiądz Hlond SDB – na wniosek ks. rektora Maślińskiego – rozesłał prośby do władz innych zakonów w Krakowie, aby te przyjęły do siebie śląskich kleryków. Skoro nikt nie odpowiedział twierdząco, rządcą myślą o zmianie miejsca ich pobytu. Wybrał nawet miejsce ich relokacji – Dom Rekolekcyjny w Kokoszycach koło Wodzisławia Śląskiego. To miejsce okazało się – zdaniem ks. Maślińskiego – „złem koniecznym”, „tymczasowym rozwiązaniem”, bo w tej „zapadłej wiosce” alumni utraciliby „swobodę obracania się w świecie z uszczerbkiem dla swojej godności”, a wykładowcy mieliby kłopoty z dojazdem. Opiekun kleryków odrzucił również możliwość przesiedlenia ich z Krakowa do któregoś z miast Kongresówki, czy też do Przemyśla, Tarnowa, Poznania i Pelplina. Radził on swojemu biskupowi budowę własnego seminarium w Katowicach. Biskup Hlond SDB doceniał walory Krakowa, wskazując przede wszystkim na bezpośrednie sąsiedztwo Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz unikalną możliwość osobistego doświadczenia polskiego dziedzictwa

70 P. Maciak, *Ks. Eugeniusz Władysław Chomrański (1886–1958)*, „Prawo Kanoniczne” 21 (1978) nr 3–4, s. 237–245.

71 *Seminarium śląskie w kolegium krakowskim*, APPPKJ, b. sygn., s. 82; Siarkowski Stanisław, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, s. 613.

72 H. Olszar, *Rektorzy Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w latach 1924–2004*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, s. 87–131.

73 M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 28.

kulturowego⁷⁴. W lutym 1926 roku pojawił się nowy projekt umiejscowienia gmachu seminaryjnego w Krakowie. Ksiądz rektor poinformował swojego zwierzchnika o możliwości zakupu jednopiętrowego Pałacu Hieronima Tarnowskiego wraz z otaczającym go parkiem przy ulicy Szlak 71 w dzielnicy I Stare Miasto (stąd „Pałac na Szlaku” lub „Pałac Montelupich”) lub o perspektywie przeniesienia kleryków do Domu Katechetów i Emerytów Diecezji Krakowskiej przy ulicy św. Marka 10. Propozycje te nie doczekały się jednak realizacji⁷⁵.

Solutio causae

Uruchomienie projektu o nazwie „Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie” nastąpiło z chwilą uzyskania przez biskupa częstochowskiego Teodora Kubinę zezwolenia metropolity krakowskiego na zainicjowanie Częstochowskiego Seminarium Duchownego w tym mieście. Arcybiskup Sapieha sugerował również ks. Hlondowi SDB, wówczas jeszcze administratorowi apostolskiemu, aby zbudował własne seminarium w Krakowie. To ks. Maśliński, działając w jego imieniu, podjął się znalezienia na terenie miasta stosownej nieruchomości. Propozycje obejmowały Schronisko Fundacji ks. Aleksandra Lubomirskiego przy ulicy Rakowickiej 27 (w bliskiej odległości Cmentarza Rakowickiego), „Dom Śląski” przy ulicy Lea 1, budynek nr 8 (dawnego szpitala) na Wzgórzu Wawelskim, majątności klasztorne: Zakonu Braci Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel „Na Piasku” (przy ulicy Karmelickiej 19), Zgromadzenia Sióstr Kanoniczek Regularnych Zakonu Premonstratensów (norbertanek) na Salwatorze (przy ulicy Tadeusza Kościuszki 88) i Zakonu Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (wizytek) na Starym Mieście (przy ulicy Krowoderskiej 16)⁷⁶.

Ksiądz Hlond SDB zdecydował o nabyciu terenu i wzniesieniu od podstaw budynku Śląskiego Seminarium Duchownego „na Piasku Południowym” (w dzielnicy IV) przy Alei Adama Mickiewicza 3. Teren ten okazał się

⁷⁴ Pisma ks. S. Maślińskiego do ks. A. Hlonda z 16 X i 11 IX 1925, AAKat, Akta Rzeczwowe, Acta Seminarium Silesiae Superioris (1923–1926), sygn. 47/1194.

⁷⁵ Pismo ks. S. Maślińskiego do bp. A. Hlonda z 14 II 1926, AAKat, Akta Rzeczwowe, Acta Seminarium Silesiae Superioris (1923–1926), sygn. 47/1194.

⁷⁶ Zob. S. Maśliński, *Śląskie Seminarium Duchowne – historia...*, AAKat, Akta Rzeczwowe, Acta Seminarium Silesiae Superioris (1923–1926), sygn. 47/1194, s. 2. Por. M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 29–30.

wystarczająco rozległy i tani⁷⁷. Partnerem dla władz miasta Krakowa był nowy rektor seminarium – ks. Maśliński. 1 grudnia 1924 roku rządca administracji apostolskiej na Górnym Śląsku zawiadomił o swoich planach Świętą Kongregację Seminariów i Uniwersytetów w Rzymie⁷⁸. Prefekt Kongregacji, kard. Gaetano Bisleti, przekazał mu wskazania papieża Piusa XI, aby utworzyć Śląskie Seminarium Duchowne w Katowicach. W razie niepowodzenia misji doradzał mu, aby „umieścić alumnów najlepiej przy [Katolickim] Uniwersytecie Lubelskim”⁷⁹. Wdrożenie tej propozycji oznaczałoby dla kleryków ponad czterystukilometrową podróż z Katowic do Lublina. Administrator apostolski wprowadził dla księży specjalny pięcioprocentowy podatek od dochodów rocznych, nazwany przez niego *seminaristicum*, z przeznaczeniem na budowę gmachu seminarium⁸⁰. Śląski Urząd Wojewódzki w Katowicach, kierowany przez wojewodę Mieczysława Bilskiego, włączył się w 1925 roku do akcji tworzenia seminarium i wyznaczył dla kleryków zapomogę, zwaną *alumnaticum*⁸¹.

Umowę w sprawie odstąpienia odpowiedniego terenu i budowy gmachu seminaryjnego podpisał bp Hlond z Radą Miejską Krakowa 2 lipca 1926 roku. Budynek seminaryjny o powierzchni 1623 m² znalazł lokum na działce 582/1 oraz części działki 574/3 i 574/4 o długości 94 metrów i szerokości 60 metrów, między krakowskimi ulicami: Wolską i Wenecja oraz Aleją Mickiewicza, w sąsiedztwie gmachu Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” i gmachu Szkoły Przemysłowej⁸².

Budynek Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie został zaprojektowany przez znanych krakowskich architektów Zygmunta Gawlika⁸³ i Franciszka Mączyńskiego⁸⁴. Była to monumentalna, trójskrzydłowa konstrukcja, będąca spektakularnym efektem współpracy obu architektów, nawiązanej przy realizacji katedry i kurii biskupiej w Katowicach. Surowa bryła, symetryczne

77 R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, s. 86.

78 Zarządzenie Stolicy św. w sprawie Seminarium, „Rozporządzenia Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego” 3 (1925) nr 24 (21 II), poz. 375, s. 125.

79 Zarządzenie Stolicy św. w sprawie Seminarium, s. 125.

80 *Seminaristicum*, „Rozporządzenia Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego” 3 (1925) nr 24 (21 II), poz. 376, s. 125–126.

81 M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 25.

82 Zob. Plan sytuacyjny parcel: liczba katalogowa 582/1, 574/2 i 574/4, AAKat, Seminarium. Budowy, t. 1: 1924–1928, sygn. 47/1133.

83 J. Zawadzki, *Architekt Zygmunt Gawlik 1895–1961. Szkic biograficzny*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 10 (1994), s. 213–238.

84 R. Solewski, *Stary Kraków Franciszka Mączyńskiego*, „Rocznik Krakowski” 62 (1996), s. 117–138.

formy, proste okna nadały budynkowi nowoczesny charakter. Modernizm, ale z ukłonem w stronę tradycji, przyniósł detale: płaskorzeźby czterech ewangelistów autorstwa Xawerego Dunikowskiego, czy też kratę z motywem smoczych głów w drzwiach wejściowych. Budynek stał się jednym ze sztandarowych dzieł architektonicznych międzywojennego Krakowa i od razu zainteresował wielu historyków architektury i sztuki. Doceniano jego wartości stylowe oraz kontekst krajobrazowy, ze szczególnym uwzględnieniem roli dominanty w układzie urbanistycznym Alei Trzech Wieszców⁸⁵. Dunikowskiego i Mączyńskiego łączyła realizacja kościoła jezuitów pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ulicy Mikołaja Kopernika 26 w Krakowie, pomyślanego jako dzieło kompletne, synteza architektury i sztuki. Z kolei Gawlik w 1926 roku podjął u niego studia (Dunikowski wykładał w tym czasie rzeźbę dla architektów w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych). Kierownikiem budowy został inż. Erwin Bajer z Królewskiej Huty (obecnie Chorzów). Prace nadzorował – z upoważnienia kurii katowickiej – architekt Franciszek Rozkoszny⁸⁶, a od 30 kwietnia 1927 roku – ks. Maśliński⁸⁷.

Śląscy klerycy mogli przebywać w kolegium jezuitów tylko do końca roku akademickiego 1926/1927. Fundamenty gmachu seminarium zaczęły powstawać już 1 września 1926 roku⁸⁸. Jego kosztorys wyceniono na siedemset tysięcy złotych⁸⁹. Na sprawność budowniczych liczył też bp Kubina – w gmachu przez jakiś czas mogli mieszkać jego seminarzyści. 28 listopada 1926 roku, w pierwszą niedzielę Adwentu, gdy mury budynku sięgały aż po okna parteru, abp Sapieha – w obecności biskupa katowickiego Arkadiusza Mariana Lisieckiego i biskupa częstochowskiego Teodora Kubiny – o godzinie 13.30 poświęcił kamień węgielny pod budynek Śląskiego Seminarium Duchownego⁹⁰.

W czerwcu 1927 roku śląscy klerycy, po czterech latach i sześciu miesiącach, opuścili przyjazne im Kolegium Księży Jezuitów przy ulicy Mikołaja Kopernika 26. W liście z 31 października 1927 roku bp Lisiecki podziękował

85 R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, s. 84.

86 Prowadził firmę budowlaną w Katowicach przy ulicy Marszałka Piłsudskiego 38.

87 R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, s. 88.

88 Pismo bp. A. Lisieckiego do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie z 27 XI 1926, AAKat, Seminarium. Budowy, t. 1: 1924–1928, sygn. 47/1133.

89 Kosztorys – zestawienie z 16 VIII 1926, AAKat, Seminarium. Budowy, t. 1: 1924–1928, sygn. 47/1133.

90 Pismo ks. S. Maślińskiego do bp. A. Lisieckiego z 24 XI 1926, AAKat, Seminarium. Budowy, t. 1: 1924–1928, sygn. 47/1133.

ks. prowincjałowi Władysławowi Jankiewiczowi TJ⁹¹ za gościnę i udział w formacji śląskich kleryków⁹². Już 29 stycznia 1928 roku biskup katowicki „przy prowizorycznym ołtarzu” w kaplicy seminaryjnej pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa po raz pierwszy udzielił święceń diakonatu⁹³. 19 czerwca tego samego roku ks. Maśliński posłużył się w korespondencji papierem listowym z wydrukowanym adresem: „Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie, Aleja Mickiewicza 3”⁹⁴.

Na uroczystość poświęcenia gmachu seminaryjnego zaplanowaną na 28 listopada 1929 roku bp Lisiecki zaprosił między innymi hierarchów: abp. Sapiechę z Krakowa i bp. Kubinę z Częstochowy, a także ks. Edwarda Kosibowicza TJ – „znakomitego kaznodzieję, głośnego pisarza”, ponadto przedstawicieli Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w osobach księży profesorów: Józefa Archutowskiego, dziekana Antoniego Bystrzonowskiego, Władysława Grzelaka i Władysława Wichra, rektora Częstochowskiego Seminarium Duchownego – ks. Karola Makowskiego oraz przyszłych błogosławionych: Józefa Czempieła i Emila Szramka⁹⁵.

Imponujący gmach seminaryjny mógł bez trudu podjąć dostojnych gości. Wielu z nich pojawiło się 1 czerwca 1934 roku, gdy seminarium stało się zapleczem uroczystości wmurowania kamienia węgielnego pod pobliski gmach Muzeum Narodowego. Przybyły ze swiatą prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Ignacy Mościcki stąd po posiłku i odświeżeniu się przeszedł na miejsce uroczystości⁹⁶. W gmachu seminaryjnym znalazło gościnę w dniach 9–10 czerwca 1979 roku kilku hierarchów Kościoła, między innymi kardynałowie: Joseph Höffner z Kolonii, Joseph Ratzinger z Monachium i Hyacinthe Thiandoum z Dakaru, którzy przybyli do Krakowa, aby uczestniczyć we mszy świętej na Błoniach, podczas pierwszej pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Polski.

91 S. Augustynek, *Powstanie Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego w 1926 r.*, „Textus et Studia” 2 (2020), s. 45–59.

92 Zob. S. Maśliński, *Śląskie Seminarium Duchowne – historia...*, AAKat, Akta Rzeczowe: Seminarium. Interna, t. 1: 1922–1934, sygn. 47/1130, s. 4–5. Por. F. Żebrok, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego*, s. 94–98; M. Kłakus, *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 30.

93 Pismo ks. E. Brzuski do F. Mączyńskiego i Z. Gawlika z 12 I 1928, AAKat, Seminarium. Budowy, t. 1: 1924–1928, sygn. 47/1133.

94 H. Olszar, *Seminarium diecezji śląskiej (katowickiej) przy kolegium jezuitów w Krakowie*, s. 157.

95 *Księga pamiątkowa Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (28 XI 1929)*, rkp., AWSSD, b. sygn.

96 R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, s. 101–102.

Na ścianie budynku pojawił się duży baner z herbem papieskim, przygotowany przez alumnów⁹⁷.

Effectus belli

W czasie drugiej wojny światowej gmach – nazwany „Adolf Hitler Kaserne” – zajęły formacje okupacyjne. Stacjonowały tu pododdziały 8 Pułku SS-Totenkopf SS-Brigadeführera Franza Breithaupta oraz Pułku Policji Krakau (niem. Polizei-Regiment Krakau) ze składu Schutzpolizei. W maju 1940 roku SS-Totenkopf-Standarte przeniesiono do Radomia. Pomieszczenia seminaryjne wraz z pobliskimi kamienicami przy ulicy Wenecja oddano w użytkowanie niemieckiej Ordnungspolizei (ORPO). Jej dowódca kwaterował w gmachu seminarium. Znalazły tam też siedzibę biura Standort Krakau SS- und Polizei. W lipcu 1942 roku Heinrich Himmler powołał pułki policyjne o stałym składzie i numeracji od 1 do 28. Z Polizei-Regiment Krakau powstał 23 Pułk Policji SS, oddany pod rozkazy wyższym dowódcom SS i Policji (Höhere SS- und Polizeiführer). Wnętrza budynku seminaryjnego dostosowano do potrzeb policyjnych koszar, co polegało głównie na przesunięciach (i usunięciach) wewnętrznych ścian. Płaskorzeźby ewangelistów zamurowano na polecenie władz niemieckich (odsłonięto je dopiero w 1958). Stało się to po przekształceniu jednostek Ordnungspolizei w oddział SS-Polizei, którym narzucano bardziej rygorystyczny system „nazistowskich wartości”⁹⁸.

19 stycznia 1945 roku z gmachu seminarium, opuszczonego przez niemiecką policję, wyniesiono całe mienie ruchome. Budynek podpalono. Pożar zniszczył pierwsze piętro, wiele pokoiów na drugim i trzecim piętrze, drewniane schody, refektarz i znajdujące się pod refektarzem dawne mieszkania siostr. Przyszłość Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie wydawała się niepewna. Nikt nie wiedział, czy obiekt zostanie skonfiskowany, bo pomysłów na jego wykorzystanie było wiele – o gmach starała się Akademia Górnicza, a kuria katowicka nie miała pieniędzy na remont, bo jej konta zamrożono. Gmach był nieogrzewany, nie zdobyto się na zamknięcie wypalonych otworów okiennych, choć była propozycja ich prowizorycznego zamurowania lub zabicia deskami. Wyjątek uczyniono dla pomieszczeń parteru, tak aby złodziejom utrudnić

⁹⁷ Kronika Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego, rkp., AWSSD, b. sygn.

⁹⁸ R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, s. 103.

penetrację gmachu. Z prośbą o zarząd budynkiem, wystawionym na pastwę postępującej dewastacji, diecezja katowicka zwróciła się 22 lutego 1945 roku do krakowskich księży misjonarzy. Funkcję zarządcy powierzono ks. Józefowi Weissmannowi CM. Rok akademicki 1946/1947 klerycy śląscy rozpoczęli we własnym gmachu, choć dopiero w 1948 roku kierownictwo uporało się definitywnie z naprawieniem najpoważniejszych szkód. W 1948 roku uwolniono też budynek seminarium od ostatniego niechcianego użytkownika. Rozpoczęto zarazem jego kompleksową odbudowę⁹⁹.

W okresie rządów wikariusza kapitulnego ks. Jana Piskorza, po likwidacji Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, powstał plan przeniesienia Śląskiego Seminarium Duchownego z Krakowa do Katowic. Wikariusz kapitulny pertraktował z władzami w sprawie zwrotu gmachu Gimnazjum św. Jacka. Budynek seminaryjny w Krakowie miał być sprzedany na biura zarządu Nowej Huty, czyli jednostki pomocniczej Miasta Krakowa. Inni sądzili, że do budynku seminaryjnego planowano przenieść Wydział Medyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Członkowie Katowickiej Kapituły Katedralnej zaprotestowali nie tylko na forum diecezjalnym, ale także podczas rozmów z biskupem łódzkim Michałem Klepaczem, przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski¹⁰⁰.

W 1963 roku władze miejskie Krakowa podjęły próbę zajęcia części gmachu seminarium śląskiego przy Alei Mickiewicza 3. Zapadły nawet pierwsze decyzje, jednak dzięki zdecydowanej interwencji abp. Karola Wojtyły udało się uniknąć groźby zajęcia części gmachu seminaryjnego¹⁰¹.

Reditus

Biskup katowicki Herbert Bednorz niejednokrotnie podkreślał konieczność włączenia się Kościoła w diecezji katowickiej w nurt tworzącego się ośrodka naukowego w Katowicach. Stąd od dłuższego czasu rozważał możliwość przeniesienia Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego z Krakowa do

99 R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, s. 104–105.

100 J. Myszor, *Historia diecezji katowickiej*, s. 472.

101 *Kościół i państwo w świetle akt Wydziału do Spraw Wyznań 1967–1968*, red. P. Raina, Warszawa 1994, s. 123.

Katowic – Panewnik lub Wodzisławia Śląskiego – Kokoszyc. W czasie rozmowy z kard. Wojtyłą w dniu 12 września 1967 roku nadmienił, że seminarium zostanie przeniesione, gdy tylko nastaną odpowiednie warunki. „Mamy w Katowicach 10 wyższych szkół świeckich, trzeba pomyśleć o własnym zakładzie teologiczno-filozoficznym” – mówił bp Bednorz¹⁰². Trzy miesiące później, 12 grudnia 1967 roku, hierarcha katowicki przedłożył w warszawskim Urzędzie do Spraw Wyznań dokumentację projektową nowej siedziby seminarium w Katowicach¹⁰³.

W latach 1972–1975, czyli w trakcie obrad I Synodu Diecezji Katowickiej, kwestię przeniesienia Śląskiego Seminarium Duchownego z Krakowa do Katowic ks. rektor Stanisław Szymecki omawiał w ramach Podkomisji do Spraw Śląskiego Seminarium Duchownego. Jego zdaniem w sercu diecezji „mogli oni lepiej formować się z zakresu wiedzy naukowej i religijnej”¹⁰⁴ oraz wykorzystać „zdrową i świadomą” pobożność ludową, zakorzenioną w parafiach diecezji katowickiej¹⁰⁵.

Jednak proces relokacji seminarium na Górną Śląsk wszedł w fazę realizacji dopiero 19 grudnia 1975 roku. Biskup Bednorz spotkał się ze Zdzisławem Grudniem – przewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach i skłonił go do zaakceptowania wniosku w sprawie przemieszczenia studentów teologii z Krakowa do Katowic. Przewodniczący oświadczył wtedy, że „Śląskie Seminarium Duchowne zostanie przeniesione do gmachu przy ulicy Wita Stwosza 17–17a, w którym mieściło się przed laty Niższe Seminarium Duchowne imienia św. Jacka, a w którym obecnie znajdują się dwa wydziały Uniwersytetu Śląskiego. Budynek ten jest własnością Kurii Diecezjalnej w Katowicach”¹⁰⁶. W tej kwestii bp Bednorz uzyskał także aprobatę ministra Oświaty i Wychowania Jerzego Kuberskiego. 10 października 1978 roku kwestia przenosin seminarium wkroczyła w fazę finalną¹⁰⁷. Po niej nastąpiła adaptacja gmachu¹⁰⁸.

102 M. Zyzak, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego po II wojnie światowej*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, s. 72.

103 M. Zyzak, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego po II wojnie światowej*, s. 73–74.

104 M. Zyzak, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego po II wojnie światowej*, s. 73–74.

105 *Formacja pastoralna*, w: *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, red. K. Solecka, Katowice 2012, s. 142–144.

106 M. Zyzak, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego po II wojnie światowej*, s. 73–74.

107 M. Zyzak, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego po II wojnie światowej*, s. 73–74.

108 M. Zyzak, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego po II wojnie światowej*, s. 75–76.

Był to jeden z najważniejszych sukcesów bp. Bednorza w relacjach z ówczesnymi władzami PRL. Na łamach „Gościa Niedzielnego” podziękował on za wieloletnią gościnność Krakowa, pisząc: „Krakowowi wiele nie ubyło, gdyśmy odeszli, ale Katowice i Śląsk Górny i Cieszyński wiele na tym zyskały, gdyśmy tu przybyli. Będą bowiem u siebie miały wyższą szkołę teologiczną”¹⁰⁹.

Uterior fatum aedificii Cracoviae

Władze państwowe na podstawie umowy z 1 października 1979 roku przekazały kurii biskupiej gmach w Katowicach przy ulicy Wita Stwosza 17–17a. Zachowały możliwość wydzierżawienia obiektu budynku byłego Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie¹¹⁰. Przekazano go Wydziałowi Biologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pod auspicjami Uniwersytetu gmach nosił nazwę „Kolegium Śląskiego”. Ostatecznie umieszczono w nim Uniwersytet Trzeciego Wieku, Instytuty Językoznawstwa, Przekładoznawstwa, Psychologii i Hungaryistyki. Dzierżawa gmachu w Krakowie związana była także z przeróbkami wewnątrz, stawianiem ścianek działowych i zmianami funkcji pomieszczeń. Za każdym razem zwracano się o zgodę do kurii katowickiej. W Katowicach zdecydowano, aby zabrać ze sobą na Śląsk co się tylko da. Wikariusz generalny bp Czesław Domin zarządził – w „spiskowo-sensacyjnych okolicznościach” – wywiezienie rzeźb Dunikowskiego z fasady gmachu¹¹¹. Rektorat seminarium lojalnie uprzedzał, że Wojewódzki Konserwator Zabytków w Krakowie prawdopodobnie wydałby decyzję odmowną, uznając, że demontaż zaszkodzi integralności obiektu lub jego historycznemu otoczeniu. Ten pomysł zyskał rozgłos. 25 lutego 1980 roku konserwator mgr inż. arch. Bogdan Treter delegował do gmachu pracownice Wydziału Ochrony Zabytków Urzędu Miasta Krakowa. Ich uwadze nie umknęły rzeźby ewangelistów, kaplica i aula. W końcu stwierdziły w obecności ks. rektora Stefana Cichego, że „Kraków nie wyrazi zgody na zabranie płaskorzeźb do Katowic”¹¹².

109 H. Bednorz, *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne w Katowicach*, „Gość Niedzielný” 57 (1980) nr 48 (30 XI), s. 3, 7.

110 Porozumienie, b.d., AWSSD, *Dzieje Seminarium – Bobczonka* (1979–1990), sygn. A-20, b.p.

111 Pismo ks. S. Cichego do Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie z 14 VIII 1980, AWSSD, *Dzieje Seminarium – Bobczonka* (1979–1990), sygn. A-20, b.p.

112 R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, s. 107.

Zarząd uniwersytecki był dla gmachu seminaryjnego czasem bezruchu. Troška o gmachach nie wykraczała poza bieżące administrowanie i najpotrzebniejsze remonty. Po wygaśnięciu umowy dzierżawy, kuria katowicka sprzedała budynki. W 2017 roku pojawiły się informacje o planie przebudowy „Kolegium Śląskiego” na hotel. Dziś wiemy, że ma się tu wprowadzić niepubliczna szkoła wyższa – Uniwersytet SWPS z siedzibą w Warszawie. Uczelnia utworzona w 1996 roku jako Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej łączy się z Wyższą Szkołą Europejską im. ks. Józefa Tischnera. Uniwersytet SWPS nabył gmach przy Alei Mickiewicza 3. Pierwsze zajęcia odbyły się w październiku 2025 roku. Po raz kolejny wraca też pomysł rozbudowy, którą można podjąć jedynie z poszanowaniem zaleceń konserwatora zabytków. Na podstawie decyzji z 17 grudnia 2018 roku dr inż. arch. Dominika Długosz, zastępca Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wpisała do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego pod numerem A-1508/M budynek Śląskiego Seminarium Duchownego, usytuowany na działce ewidencyjnej numer 60/1 w obrębie 62 Śródmieście przy Alei Adama Mickiewicza 3–5 w Krakowie wraz z ogrodzeniem i otoczeniem w granicach działek ewidencyjnych numer 60/1 i 60/2167. Obie stanowią własność archidiecezji katowickiej, reprezentowanej przez kurię metropolitalną w Katowicach. Te nieruchomości są objęte liczbą (numerem) wykazu hipotecznego (lwh) 387 Piasek. I w tym rejestrze, pod opieką konserwatorską, powinien trwale pozostać¹¹³.

Gmach Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie jest nadal rozpoznawalną wizytówką Krakowa. Historia i architektura splatają się w nim szczególnie mocno. Stanowi materialne świadectwo jednego z ważniejszych etapów rozbudowy miasta, dalekosiężnych wizji urbanistycznych ówczesnych władz Krakowa, dynamizmu inwestorów oraz dobrej roboty grona wybitnych architektów oraz świetnych budowniczych i rzemieślników. Budynek jest obiektem charakterystycznym, zwracającym uwagę monumentalnością i nieco zachwianymi proporcjami. Stylistycznie jest krokiem ku modernizmowi. Przed nim kolejny rozdział¹¹⁴.

¹¹³ R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, s. 108.

¹¹⁴ R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, s. 109.

Educatio

Wyszktałenie teoretyczne śląscy klerycy – wraz z częstochowskimi i krakowskimi alumnami – zdobywali przez pięć lat na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie¹¹⁵, z przerwą na lata 1939–1945 oraz od 1952 roku, gdy pojawiły się pierwsze trudności: kleryków śląskich nie przyjęto na wydział, traktując ich jako wolnych słuchaczy¹¹⁶. Potem wykłady z teologii odbywały się na zasadzie „studium domesticum”¹¹⁷. Przez niemal 30 lat mieli oni kontakt z profesorami „szkoły krakowskiej”, przed którymi stawali do egzaminów. W przypadku ich niezaliczenia mogli zgłosić się do drugiego terminu. Konsekwencje za niedostateczne postępy w studiach wyciągał przede wszystkim rektor seminarium, który podejmował decyzję o skreśleniu z wykazu alumnów. Decyzja ta była równoznaczna z relegowaniem z listy studentów Wydziału Teologicznego¹¹⁸. W kolegium jezuitów i we własnym gmachu organizowano dla kleryków z diecezji śląskiej (katowickiej) stałe prelekcje i ćwiczenia, które miały przygotować przyszłych kapłanów do pracy duszpasterskiej w diecezji katowickiej. *Statut seminaryjny* wyraźnie podkreślał, że o programie tych wykładów i ćwiczeń uzupełniających decydował sam ordynariusz, który też dobierał odpowiednich prelegentów¹¹⁹. Wielu przygotowującym się do kapłaństwa przyświecała parafraza słów św. Augustyna, wpisana do *Księgi pamiątkowej Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*: „Ama et fac, quod vis” (Kochaj i rób, co chcesz)¹²⁰. Mieli oni na uwadze pamiętne słowa św. Ignacego Loyoli: „Operarii in vinea Domini unum tantum pedem in terra habere debent, alterum vero erectum et paratum ad iter faciendum”

115 *Statut tymczasowy Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, AAKat, Akta Rzeczowe: Seminarium. Interna, 1: 1922–1934, sygn. 47/1130, paragraf 1: *O celu seminarium*; J. Myszor, *Historia diecezji katowickiej*, s. 117–124, 471–482.

116 J. Urban, *Starania o powrót Wydziału Teologicznego na Uniwersytet Jagielloński w raportach członków Wydziału do prymasa Polski ks. kard. Stefana Wyszyńskiego (1956–1958)*, „Perspektywy Kultury” 43 (2023) nr 4 (VII), s. 193; J. Myszor, *Historia diecezji katowickiej*, s. 471–472.

117 W. Myszor, *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne i Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, s. 79.

118 F. Żebrok, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego*, s. 105.

119 *Statut tymczasowy Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, AWSSD, Statuty. Regulaminy. Sprawy Wychowawcze (1924–1982), sygn. A-3, b.p.

120 Z. Landowski, K. Woś, *Słownik cytatów łacińskich*, Kraków 2016, s. 39.

(Pracownicy w Winnicy Pańskiej jedną tylko nogą powinni stać na ziemi, drugą zaś winni trzymać podniesioną i gotową do wyruszenia w drogę)¹²¹.

Eventa notabilia

Przejawy życia seminaryjnego w okresie międzywojennym XX wieku nie były pozbawione również ciemnych stron, które w pewnym stopniu zaważyły na ogólnym porządku wewnętrznym i zaszkodziły reputacji Śląskiego Seminarium Duchownego w środowisku krakowskim i ogólnopolskim. Do nich należały wydarzenia z lipca 1934 roku. Zespół adeptów stanu duchownego podczas letniego odpoczynku w domu wypoczynkowo-rekolekcyjnym Zgromadzenia Zakonnego Sióstr św. Elżbiety (elżbietanek) w Zakopanem dopuścił się przekroczenia regulaminu seminaryjnego. Postępowanie seminarzystów, kultywujących „tradycję wrocławską”, wywołało skandal. Analizowała problem diecezjalna komisja dyscyplinarna, powołana przez bp. Stanisława Adamskiego. Dochodzenie skupiło się na alumnach czwartego i piątego roku studiów, a jednym z dowodów obciążających była fotografia dostarczona na biurko bp. Sapiehy. Wydalono z seminarium diakona, subdiakona i trzech alumnów; upomniانو dziesięciu diakonów i ośmiu alumnów. Z ustaleniami komisji dyscyplinarnej została zapoznana rzymska Kongregacja Seminariów i Studiów Uniwersyteckich¹²². W dniach od 22 do 30 maja 1935 roku w Krakowie przebywał jej delegat o. Anzelm (od św. Andrzeja Corsiniego) Gądek OCD¹²³. Wizytator apostolski przejrzał akta śledztwa z 1934 roku; rozmawiał z przełożonymi i alumnami, co „wprowadziło całe seminarium w wielkie podniecenie i stan oblężenia”¹²⁴. 22 sierpnia 1935 roku Kongregacja, na podstawie relacji powizytacyjnej o. Gądka, wydała dekret o usunięciu ze Śląskiego Seminarium Duchownego 13 diakonów, 17 alumnów IV roku i 6 alumnów III roku za rzekome uczęszczanie do kawiarni i opuszczanie wykładów. Swoje stanowisko w seminarium stracił

¹²¹ H. Olszar, *Seminarium diecezji śląskiej (katowickiej) przy kolegium jezuitów w Krakowie*, s. 159.

¹²² H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej)*, s. 275–277.

¹²³ K. Dubel, P. Sieradzki, *Ojciec Anzelm. Życie i dzieło Sługi Bożego o. Anzelma od św. Andrzeja Corsini (Maciej Józef Gądek 1884–1969)*, Sandomierz 2015, ss. 282.

¹²⁴ H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej)*, s. 278.

rektor, ks. Maśliński, którego zastąpił ks. Szymbor CM w celu „wyplenienia liberalnych zasad niezgodnych z obyczajami i duchem kościelnym”¹²⁵.

W Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie przed wybuchem II wojny światowej powstały wśród kleryków antagonizmy na tle narodowościowym. Spory między alumnami – Polakami i Niemcami – stały się tematem niewybrednych artykułów, zamieszczanych na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” i „Polski Zachodniej”¹²⁶.

W latach 1962–1978 znaczna część młodszych roczników alumnów Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego¹²⁷ służyła w wojsku. Podstawą prawną do interwencji, według władz państwowych, był prywatny status seminariów duchownych, który pozwalał na zastosowanie do nich ustawy o stowarzyszeniach z 1932 roku¹²⁸. Zgodnie z artykułem 10 rozporządzenia kwestia ta pozostała poza jego zakresem. Ponadto regulacje te naruszyły postanowienia porozumienia Episkopatu Polski z rządem Polski Ludowej z 14 kwietnia 1950 roku. Odstąpiono wtedy od natychmiastowego wcielenia do służby wojskowej alumnów seminariów duchownych. Mieli oni prawo do ukończenia studiów. Tymczasem była to kara „za nadużycie dotychczasowej swobody nauczania”, która – zdaniem władz – doprowadziła do tego, że w seminariach duchownych zapanowała „niewłaściwa atmosfera”. W dniu 14 maja 1959 roku seminarzyści z Katowic otrzymali 137 imiennych wezwań – kart poboru do wojska. Ostatecznie zostali oni zwolnieni ze służby wojskowej. Ten sam schemat powielał się w następnych latach. Od 1962 do 1978 roku z Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie do służby wojskowej powołano 348 kleryków; po interwencjach władz seminaryjnych i biskupa ordynariusza reklamowano 183. Pozostali odbyli służbę wojskową, głównie w Bartoszycach, Brzegu i Szczecinie-Podjuchach – przebywając wśród zadeklarowanych ateistów lub niepraktykujących, nierzadko moralnie zdeprawowanych¹²⁹.

¹²⁵ H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej)*, s. 279.

¹²⁶ H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej)*, s. 280.

¹²⁷ Nazwę wprowadzono po utworzeniu Niższego Seminarium Duchownego imienia św. Jacka w Katowicach.

¹²⁸ Zob. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach, Dz. U. z 1932 r. nr 94, poz. 808, s. 1947–1953. Por. J. Myszor, *Służba wojskowa alumnów Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w latach 1959–1979*, w: *Wojskowa służba śląskich duchownych w latach 1918–1980*, red. Z. Kapąła, J. Myszor, Katowice 1999, s. 168.

¹²⁹ J. Myszor, *Historia diecezji katowickiej*, s. 474–478.

W śląskim seminarium kładziono duży nacisk na praktyczne przygotowanie do kapłaństwa. Dyskusje o formach pracy duszpasterskiej alumnów były stałym elementem duszpasterstwa powołań i formacji. Od 1969 roku praktyka rocznego stażu pracy dla nich stała się faktem. Decyzję w tej kwestii podjął bp Bednorz. Stażem pracy w kopalniach i hutach zostali objęci alumni VI roku studiów. Pozwolił on sprawdzić siłę powołania, zgłębić życie wewnętrzne i wyciągnąć wartościowe wnioski. Niewątpliwie był to ruch bezprecedensowy – żaden inny polski hierarcha nie odważył się na tak nowatorskie rozwiązanie. Koncepcja tego stażu odbiegała od wzorców zachodnioeuropejskich, takich jak ruch „księży robotników”. Alumni potraktowali swoją pracę jako naturalne miejsce modlitwy i apostołstwa, a nie tylko jako formę „dodatku” do życia religijnego¹³⁰. W latach 1969–1983 praktykę zrealizowało 347 kandydatów do kapłaństwa w diecezji katowickiej¹³¹.

W latach 1975–1978 ks. Szymecki pełnił funkcję przewodniczącego Kolegium Rektorów Polskich Wyższych Seminariorów Duchownych. W tym okresie to gremium odgrywało istotną rolę w koordynowaniu działań formacyjnych seminariorów duchownych w Polsce. Spotkania rektorów odbywały się rok do roku, przed rozpoczęciem nowej formacji, i służyły wymianie doświadczeń oraz wspólnemu wypracowywaniu rozwiązań dotyczących kształcenia przyszłych kapłanów. W kontekście ówczesnych wyzwań społeczno-politycznych Kolegium podejmowało również kwestie związane z adaptacją programów formacyjnych do zmieniających się realiów. Zadaniem zespołu było stanie na straży obrony alumnów przed próbami ideologicznego terroru ze strony władz komunistycznych. Ksiądz Szymecki współpracował na tym polu z kard. Wojtyłą¹³². Metropolita krakowski był też stałym gościem w gmachu seminaryjnym podczas spotkań organizowanych dla podopiecznych seminaryjnego zespołu charytatywnego. Klerycy uczestniczyli w majowej procesji ku czci św. Stanisława Biskupa i Męczennika z Wawelu na Skałkę¹³³.

Z „czasów krakowskich”, z grona kleryków wyszli: błogosławiony ks. Jan Franciszek Macha¹³⁴ – męczennik za wiarę, słudzy Boży: ks. Franciszek

¹³⁰ R. Rak, *Koncepcja duszpasterstwa ludzi pracy w posługiwaniu ks. bp. Herberta Bednorza*, „Chrześcijanin w Świecie” 15 (1983) nr 122, s. 14.

¹³¹ Por. J. Myszor, *Historia diecezji katowickiej*, s. 474.

¹³² H. Olszar, *Rektorzy Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego*, s. 126.

¹³³ *Kronika Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego*, rkp., AWSSD, b. sygn.

¹³⁴ *Żyłem krótko, lecz cel swój osiągnąłem. Ks. Jan Macha (1914–1942)*, wpr. i red. D. Bednarski, Katowice 2014.

Blachnicki – twórca Ruchu Światło-Życie i Wilhelm Pluta – biskup gorzowski, kard. Bolesław Kominek – arcybiskup metropolita wrocławski, kardynał-elekt Ignacy Jeż – biskup koszalińsko-kołobrzeski oraz arcybiskupi i biskupi: Jerzy Stroba – arcybiskup metropolita poznański, Damian Zimoń – arcybiskup metropolita katowicki, Wiktor Skworc – arcybiskup metropolita katowicki, Józef Kupny – arcybiskup metropolita wrocławski, Herbert Bednorz – biskup katowicki, Czesław Domin – biskup koszalińsko-kołobrzeski, Piotr Libera – biskup płocki, Stefan Cichy – biskup legnicki, Paweł Latusek – sufragan wrocławski, Józef Kurpas – sufragan katowicki, Janusz Zimniak – sufragan bielsko-żywiecki i Gerard Bernacki – sufragan katowicki. Dodatkowo z urzędem rektora Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie był związany Stanisław Szymecki – arcybiskup metropolita białostocki¹³⁵.

Finis

28 października 1979 roku bp Bednorz w liście do wiernych „z wielką radością” poinformował o adaptacji gmachu byłego Gimnazjum imienia św. Jacka w Katowicach dla potrzeb „około 300 śląskich studentów teologii”¹³⁶. Po roku intensywnych prac remontowych budynek ten został przekazany alumnom w użytkowanie. W *Kronice seminaryjnej* ten fakt odnotowano w słowach:

Nowy rok akademicki 1980/1981 został rozpoczęty 3 listopada 1980 roku na nowym miejscu, w nowym gmachu¹³⁷. Rozpoczął się tym samym nowy etap działalności Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego. Odzyskany po latach i zaadaptowany do nowych potrzeb budynek przy ulicy Wita Stwosza 17–17a w Katowicach stał się naszym domem¹³⁸.

¹³⁵ J. Myśliwiec, *Biskupi – absolwenci i wychowawcy WŚSD*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, s. 517–524; K. Zaborowska, *Księża absolwenci WŚSD 1923–2004*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, s. 525–584.

¹³⁶ H. Bednorz, *List w sprawie gmachu Seminarium Duchownego w Katowicach*, „Wiadomości Diecezjalne” (Katowice) 47 (1979) nr 12, poz. 53, s. 262–263.

¹³⁷ Pismo ks. S. Cichego do M. Hessa z 8 III 1979, AWSSD, *Dzieje Seminarium – Bobczonka (1979–1990)*, sygn. A-20; Pismo bp. C. Domina do Działu Gospodarczego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie z 16 VIII 1980, AWSSD, *Dzieje Seminarium – Bobczonka (1979–1990)*, sygn. A-20, b.p.

¹³⁸ *Kronika Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego*, rkp., AWSSD, b. sygn.

Warto zauważyć, że Piotr Żabiński z Rudy Śląskiej był ostatnim kandydatem do seminarium przyjętym 30 czerwca 1979 roku w Krakowie, zaś diakon Eugeniusz Witak został odnotowany w *Księdze alumnów* jako ostatni kapłan, który przyjął święcenia 3 kwietnia 1980 roku jeszcze jako mieszkaniec gmachu seminaryjnego w Krakowie. W sumie wykształcenie i formację duchową otrzymało w tym mieście 1863 księży diecezji i archidiecezji katowickiej. Główną zaletą śląskich seminarzystów, mimo wszystko, była ich zdyscyplinowana postawa oraz sumienność w wypełnianiu obowiązków. Przy solidnej pracy własnej kleryków istniały wszelkie warunki ku temu, aby z Krakowa wychodzili dobrze przygotowani kapłani posługujący na Górnym i Cieszyńskim Śląsku¹³⁹.

Fotografie

Fotografia 1. Alumnat wrocławski

Źródło: E-ncyklopedia wiedzy o Kościele katolickim na Śląsku, https://silesia.edu.pl/index.php/Alumnat_wroc%C5%82awski, (domena publiczna).

¹³⁹ *Księga alumnów 1968–2025*, rkp., AWSSD, b. sygn.

Fotografia 2. Kościół pw. Zmartwychwstania Pańskiego, Kraków, ulica Łobzowska 10

Źródło: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Church_of_the_Resurrection_1,_10_Lobzowska_street,_Krakow,_Poland.jpg, (fot. Zygmunt Put, CC BY-SA 4.0).

Fotografia 3. Kraków — dom przy ulicy Garbarskiej 13

Źródło: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tenement_house,_1902_design._Bronis%C5%82aw_M%C3%BCller,_13_Garbarska_street,_Krak%C3%B3w,_Poland.jpg, (fot. Zygmunt Put, CC BY-SA 4.0).

Fotografia 4. Kolegium Jezuitów w Krakowie — obecnie Uniwersytet Ignatianum

Źródło: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:AkademiaIgnatianum-BudynekG%C5%82%C3%B3wny-POL,_Krak%C3%B3w.jpg, (fot. Piotr Cholewa, CC BY-SA 3.0).

Fotografia 5. Otwarcie gmachu Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie przy Alei Mickiewicza 3. Przed wejściem do gmachu: abp A.S. Sapieha (w pierwszym rzędzie w środku), biskup katowicki A. Lisiecki (obok po prawej), biskup częstochowski T. Kubina (obok po lewej), biskup sufragan T. Bromboszcz (powyżej abp. Sapiehy), bł. ks. J. Czempiel (piąty od lewej w drugim rzędzie), bł. ks. E. Szramek (siódmy od lewej w drugim rzędzie), ks. rektor S. Maśliński (pierwszy od lewej w pierwszym rzędzie), ks. A. Skowroński (w drugim rzędzie nad Grażyńskim), ks. J. Kubis (po prawej stronie ks. Skowrońskiego), ks. J. Kapica (trzeci od prawej w pierwszym rzędzie), ks. M. Lewek (siódmy od prawej w drugim rzędzie), ks. J. Gawlina (nad ks. Szramkiem), wojewoda śląski M. Grażyński (obok bp. Lisieckiego).

Źródło: *Z powrotem w Krakowie. 150 lat jezuitów przy ul. Kopernika (1868–2018)*, red. S. Cieślík, M. Staniewicz-Kopeć. M. Wenklar, Kraków 2022, s. 156.

Fotografia 6. Gmach Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1929)

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/5907782>, (sygn. 3/1/o/15/693, domena publiczna).

Fotografia 7. Gmach Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (2015)

Źródło: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Krakow_Institut_Psychologii_UJ.jpg, (fot. Andrzej Otrębski, CC BY-SA 4.0).

Fotografia 8. Wejście do budynku od strony alei Mickiewicza 3

Źródło: Krakowski Szlak Modernizmu, <https://szlakmodernizmu.pl/baza-obiektow/gmach-seminarium-slaskiego/>, (fot. Michał Wiśniewski)

Fotografia 9. Gmach Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach przed modernizacją

Źródło: E-ncyklopedia wiedzy o Kościele katolickim na Śląsku, https://silesia.edu.pl/index.php/Plik:Katowice_seminar11.jpg, (domena publiczna).

Fotografia 10. Gmach Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach po modernizacji

Źródło: Wikimedia Commons, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Katowice-%C5%9Ar%C3%B3dmie%C5%9Bcie_S_-_ul._Wita_Stwosza_\(3\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Katowice-%C5%9Ar%C3%B3dmie%C5%9Bcie_S_-_ul._Wita_Stwosza_(3).jpg), (fot. Marek Mróz, CC BY-SA 4.0).

Fotografia 11. Budynek Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w przestrzeni Placu Prymasa Hłonda

Źródło: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wydzia%C5%82_Teologiczny_Uniwersytetu_%C5%9Al%C4%85skiego_oraz_skwer_01.jpg, (fot. Krzysztof Popławski, CC BY-SA 4.0).

Bibliografia

- Augustynek S., *Powstanie Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego w 1926 r.*, „Textus et Studia” 6 (2020) nr 2, s. 45–59.
- Baldy S., *Śp. ks. kanonik Faustyn Zbaniuszek, dziekan dekanatu strzeleckiego*, „Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej” 27 (1972) nr 1, s. 31–32.
- Bańka J., *Ks. infułat dr Michał Lewek (1878–1967)*, „Nasza Przeszłość” 44 (1975), s. 245–268.
- Bednorz H., *List w sprawie gmachu Seminarium Duchownego w Katowicach*, „Wiadomości Diecezjalne” (Katowice) 47 (1979) nr 12, poz. 53, s. 262–263.
- Bednorz H., *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne w Katowicach*, „Gość Niedzielny” 57 (1980) nr 48 (30 XI), s. 3, 7.
- Białeccy H. i L., *Tyś kapłanem na wieki. Księża szeroczenie, Jastrzębie-Zdrój–Szeroka* 2011.
- Brzenska Józef, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej (1922–2008)*, red. J. Myszor, Katowice 2009, s. 38.
- Chabrzyk A., *Henryk Pachoński (1878–1957). Zapomniany skawiniak, który zrywał kajdany niewoli*, „Informator [Skawina]” 2001 nr 49 (XII), s. 5–7.
- Chmiel A., *Czas próby. Autobiografia*, Brenna–Hołcyna 2003.
- Diariusz Kolegium Towarzystwa Jezusowego w Krakowie od 1 I 1922 do 30 VI 1923*, rkp., Archiwum Prowincji Polski Południowej Księży Jezuitów w Krakowie, sygn. 1173-II.
- Dubel K., Sieradzki P., *Ojciec Anzelm. Życie i dzieło Sługi Bożego o. Anzelma od św. Andrzeja Corsini (Maciej Józef Gądek 1884–1969)*, Sandomierz 2015.
- Dziedzic S., *Alma Mater Jagiellonica*, Kraków 2005.
- Elenchus Venerabilis Cleri tam Saecularis quam Regularis Dioeceseos Cracoviensis pro Anno Domini S. Sedi Apostolicae immediate subjectae 1922*, Cracoviae 1922.
- Encyklopedia Krakowa*, red. A. H. Stachowski, Warszawa–Kraków 2000.
- Fazan M., *Zwiazki Jana Alojzego Ficka z Krakowem*, w: *Ks. Jan A. Ficek i Piekary Śląskie w XIX wieku*, red. J. Wycisło, Katowice 1992, s. 71–81.
- Formacja pastoralna*, w: *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, red. K. Solecka, Katowice 2012.
- Glemp J., *Ks. Stanisław Janasik (1882–1942)*, „Prawo Kanoniczne” 15 (1975) nr 3–4, s. 297–299.

- Grzebień L., *Bruno Wolnik (1882–1960), jezuita, autor prac z religioznawstwa*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1818–1981*, t. 7: R–Z, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 428–429.
- Grzebień L., *Lohn Władysław*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 6: k–p, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 342–345.
- Grzegorzek J., *Z kart historii wsi i parafii Krzyżowice. Zapiski z okazji 700-lecia*, Krzyżowice 2006.
- Gwóźdź H., *Udział duchowieństwa w akcji plebiscytowej i powstaniach (1919–1921)*, „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 15 (1982), s. 171–230.
- Henryk Pachonński – prezes Związku Uczestników Oswobodzenia Krakowa, *Varia publica* – zbiór szczątków zespołów, Archiwum Narodowe w Krakowie, sygn. 29/669/21, b.p.
- Hlond A., *Na straży sumienia narodu*, New York 1951.
- Hojka Z., *Józef Rymer. Biografia polityczna*, Katowice 2002.
- Janeczek Z., *Siemianowicki słownik biograficzny*, Katowice 1996.
- Jeżak D., *Teologiczne treści błogosławieństwa nowego domu, nowego seminarium i nowego domu zakonnego na podstawie obrzędów błogosławieństw dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich*, Obra 2016.
- Kaluża Karol, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej (1922–2008)*, red. J. Myszor, Katowice 2009, s. 145.
- Kapłani zmarli, „*Kronika Diecezji Przemyskiej Obrządku Łacińskiego*” 64 (1978) z. 3–4.
- Kapuśniak A., Szczepaniak S., *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901–1938)*, Kraków 2004.
- Klimza Franciszek, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej (1922–2008)*, red. J. Myszor, Katowice 2009, s. 159.
- Kłakus M., *Geneza i rozwój Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1924–1945)*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, red. J. Kupny, Katowice 2024, s. 15–50.
- Kosztorys – zestawienie z 16 VIII 1926, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Rzeczowe, Seminarium. Budowy, t. 1: 1924–1928, sygn. 47/1133, b.p.
- Kościół i państwo w świetle akt Wydziału do Spraw Wyznań 1967–1968, red. P. Raina, Warszawa 1994.
- Krasowski K., *Biskupi katoliccy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996.
- Krętosz J., *Duchowieństwo archidiecezji lwowskiej na terenie diecezji katowickiej po 1945 r.*, „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 37 (2004) z. 2, s. 212–213.

- Kronika Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego*, rkp., Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, b. sygn.
- Książka meldunkowa domu przy ulicy Kopernika 26*, rkp., Archiwum Prowincji Polski Południowej Księży Jezuitów w Krakowie, b. sygn.
- Księga alumnów 1968–2025*, rkp., Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, b. sygn.
- Księga alumnów Śląskiego Seminarium Duchownego*, rkp., Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, b. sygn.
- Księga pamiątkowa Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (28 XI 1929)*, rkp., Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, b. sygn.
- Kudlicki S., *Nowe zadania i formy pracy Związku*, „Front Zachodni” 2 (1934) nr 11, s. 161.
- Laksa R., *Ojciec Brunon Wolnik prefektem apostolskim na misjach w Rodezji Północnej (1926–1960)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 17 (1984), s. 201–212.
- Landowski Z., Woś K., *Słownik cytatów łacińskich*, Kraków 2016.
- Lohn W., *Informacje o poszczególnych seminarzystach* (30 VI 1924), nr 14: Franciszek Kuboszek, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Rzeczowe, Acta Seminarium Silesiae Superioris (1923–1926), sygn. 47/1194, b.p.
- Maciak P., *Ks. Eugeniusz Władysław Chomrański (1886–1958)*, „Prawo Kanoniczne” 21 (1978) nr 3–4, s. 237–245.
- Marcinek R., *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 42 (2024), s. 83–112.
- Mroczo M., *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921–1934. Powstanie i działalność*, Gdańsk 1977.
- Myszor J., *Historia diecezji katowickiej*, Katowice 1999.
- Myszor J., *Służba wojskowa alumnów Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w latach 1959–1979*, w: *Wojskowa służba śląskich duchownych w latach 1918–1980*, red. Z. Kapała, J. Myszor, Katowice 1999, s. 161–176.
- Myszor J., *Ścigała Franciszek*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 428.
- Myszor W., *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne i Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, s. 79–86.

- Myśliwiec J., *Biskupi – absolwenci i wychowawcy WŚSD*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, red. J. Kupny, Katowice 2004, s. 517–524.
- Ogrodziński W., *Związki duchowieństwa śląskiego z Krakowem na przełomie XVIII i XIX wieku*, Katowice 1935.
- Olszar H., *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej) w Drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2000.
- Olszar H., *Rektorzy Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w latach 1924–2004*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, red. J. Kupny, Katowice 2004, s. 87–138.
- Olszar H., *Seminarium diecezji śląskiej (katowickiej) przy kolegium jezuitów w Krakowie w latach 1923–1927*, w: *Z powrotem do Krakowa. 150 lat jezuitów przy ul. Kopernika (1868–2018)*, red. S. Cieślak, M. Stonkiewicz-Kopeć, M. Wenkler, Kraków 2022, s. 129–166.
- Olszar H., *Wielki misjonarz z Bieńkowic. Ojciec Brunon Wolnik SJ (1882–1960)*, „Nowiny Raciborskie” 21 (2012) nr 22, s. 23.
- Pachoński H., *Nasze zadania wobec Śląska*, Kraków 1922.
- Pachoński Henryk, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 24, z. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 762–763.
- Panek B., *Krakowskie organizacje charytatywne w latach 1918–1939*, Kraków 1986.
- Pisma ks. S. Maślińskiego do ks. A. Hlonda z 16 X i 11 IX 1925, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Rzeczowe, Acta Seminarium Silesiae Superioris (1923–1926), sygn. 47/1194, b.p.
- Pismo bp. A. Lisieckiego do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie z 27 XI 1926, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Rzeczowe, Seminarium. Budowy, t. 1: 1924–1928, sygn. 47/1133, b.p.
- Pismo bp. C. Domina do Działu Gospodarczego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie z 16 VIII 1980, Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, Dzieje Seminarium – Bobczonka (1979–1990), sygn. A-20, b.p.
- Pismo ks. E. Brzuski do F. Mączyńskiego i Z. Gawlika z 12 I 1928, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Rzeczowe, Seminarium. Budowy, t. 1: 1924–1928, sygn. 47/1133, b.p.
- Pismo ks. S. Cichego do M. Hessa z 8 III 1979, Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, Dzieje Seminarium – Bobczonka (1979–1990), sygn. A-20, b.p.

- Pismo ks. S. Cichego do Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie z 14 VIII 1980, Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, Dzieje Seminarium – Bobczonka (1979–1990), sygn. A-20, b.p.
- Pismo ks. S. Maślińskiego do bp. A. Hlonda z 14 II 1926, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Rzeczwowe, Acta Seminarium Silesiae Superioris (1923–1926), sygn. 47/1194, b.p.
- Pismo ks. S. Maślińskiego do bp. A. Lisieckiego z 24 XI 1926, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Rzeczwowe, Seminarium. Budowy, t. 1: 1924–1928, sygn. 47/1133, b.p.
- Plan sytuacyjny parcel: liczba katalogowa 582/1, 574/2 i 574/4, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Rzeczwowe, Seminarium. Budowy, t. 1: 1924–1928, sygn. 47/1133.
- Porosz Franciszek, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej (1922–2008)*, red. J. Myszor, Katowice 2009, s. 321–322.
- Porozumienie, b.d., Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, Dzieje Seminarium – Bobczonka (1979–1990), sygn. A-20, b.p.
- Pressfreund K., *Życiorys śp. księdza Jana Alojzego Fiecka [...]*, Bytom, 1864.
- Pro Memoria III. Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego spoczywający na cmentarzach Krakowa 1803–2017*, red. J. W. Tkaczyński, Kraków 2018.
- Protokoły posiedzeń Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku. Teksty źródłowe (1921–1922)*, red. E. Długajczyk, Opole 1977.
- Przewłocki J., *Zarys działalności Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku (lipiec 1921–czerwiec 1922)*, „Zaranie Śląskie” 32 (1969) z. 2, s. 169–190.
- Rak R., *Koncepcja duszpasterstwa ludzi pracy w posługiwaniu ks. bp. Herberta Bednorza*, „Chrześcijanin w Świecie” 15 (1983) nr 122, s. 14.
- Rok 1921 na Górnym Śląsku*, t. 1: *Wokół plebiscytu górnośląskiego*, red. S. Rosenbaum, D. Skrabania, M. Węcki, Warszawa–Katowice 2025.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach, Dz. U. z 1932 r. nr 94, poz. 808.
- Maśliński S., *Śląskie Seminarium Duchowne – historia...*, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Rzeczwowe: Seminarium. Interna, 1: 1922–1934, sygn. 47/1130, s. 1–7.
- Sacra Congregatio pro Negotiis Ecclesiasticis Extraordinariis, *Decretum Sanctissimus Dominus Noster*, „Acta Apostolicae Sedis” 14 (1922) nr 16, s. 598–599.
- Seminaristicum*, „Rozporządzenia Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego” 1925, nr 24 (21 II), poz. 376, s. 125–126.

- Seminarium śląskie w kolegium krakowskim*, Archiwum Prowincji Polski Południowej Księży Jezuitów w Krakowie, b. sygn.
- Siarkowski Stanisław, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 613.
- Smółka L., Peikert Alojzy, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 317–318.
- Solewski R., *Stary Kraków Franciszka Mączyńskiego*, „Rocznik Krakowski” 62 (1996), s. 117–138.
- Statut tymczasowy Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Rzeczowe: Seminarium. Interna, 1: 1922–1934, sygn. 47/1130, b.p.
- Statut tymczasowy Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, Statuty. Regulaminy. Sprawy Wychowawcze (1924–1982), sygn. A-3.
- Sulecki S., *Tassemblerk (na przedmieściu Krakowa) w nowożytnych dokumentach klasztoru Karmelitów*, „Krzysztofony. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 39 (2021), s. 25–48.
- Swastek J., *Formacja naukowa kandydatów do kapłaństwa we Wrocławiu w czasach nowożytnych i spór o pierwsze seminarium na ziemiach polskich*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 56 (2001) nr 4, s. 547–554.
- Szkoła M., *Śląskie Seminarium Duchowne i Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie – dziedzictwo dwudziestolecia międzywojennego. Studium z dziejów zarządzania organizacją*, „Perspektywy Kultury” 27 (2019) nr 4, s. 91–106.
- Szramek E., *Ks. Jan Kapica – życiorys, a zarazem fragment z historii Górnego Śląska*, Katowice 1931.
- Śląski Związek Akademicki*, w: *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1984, s. 550–551.
- Urban J., *Starania o powrót Wydziału Teologicznego na Uniwersytet Jagielloński w raportach członków Wydziału do prymasa Polski ks. kard. Stefana Wyszyńskiego (1956–1958)*, „Perspektywy Kultury” 43 (2023) nr 4, s. 191–214.
- Ustanowienie Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego, „Rozporządzenia Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego” 1 (1923) nr 1, poz. 2, s. 1.
- Wollnik Bruno, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opr. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 756–757.

- Wycieczka teologów śląskich do Krakowa*, rkp., b.d., Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, *Dzieje Seminarium (1921–1933)*, b. sygn.
- Wycisło J., *Apostoł Śląska. W 200 rocznicę urodzin ks. Jana Alojzego Ficka, „Z tej ziemi”*. Śląski kalendarz katolicki na rok 1990, Katowice 1989, s. 162–164.
- Wyglenda E., *Pucher Wawrzyniec*, w: *Słownik biograficzny Ziemi Pszczyńskiej*, red. A. Lysko, Pszczyna 1994, s. 236–237.
- Z umysłowego życia Śląska*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1 (1929), s. 275.
- Zaborowska K., *Księża absolwenci WŚSD 1923–2004*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, red. J. Kupny, Katowice 2004, s. 525–584.
- Zarządzenie Stolicy św. w sprawie Seminarium, „Rozporządzenia Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego” 1925, nr 24 (21 II), poz. 375, s. 125.
- Zawadzki J., *Architekt Zygmunt Gawlik 1895–1961. Szkic biograficzny*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 10 (1994), s. 213–238.
- Zyzak M., *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego po II wojnie światowej*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924–2004*, red. J. Kupny, Katowice 2004, s. 51–78.
- Żebrok F., *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego*, „Nasza Przeszłość” 44 (1975), s. 89–116.
- Żebrok Franciszek, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej (1922–2008)*, red. J. Myszor, Katowice 2009, s. 471.
- Żurek J., *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa–Katowice 2009.
- Życiorys i historia aresztowania przez Niemców w 1940 r. o. Józefa Czudka TJ*, rkp., Archiwum Prowincji Polski Południowej Księży Jezuitów w Krakowie, sygn. 3171.
- Żyłem krótko, lecz cel swój osiągnąłem. Ks. Jan Macha (1914–1942)*, wpr. i red. D. Bednarski, Katowice 2014.

Marek Hałaburda

 <https://orcid.org/0000-0002-3801-9378>

 marek.halaburda@ignatianum.edu.pl

UNIwersytet Ignatianum w Krakowie

 <https://ror.org/009j14p05>

Seminarium Duchowne w Krakowie (1925–1939)

 <https://doi.org/10.15633/tes.12205>

ABSTRAKT

Seminarium Duchowne w Krakowie (1925–1939)

Dwudziestolecie międzywojenne to dla Seminarium Duchownego w Krakowie czas dynamicznego rozwoju pod zarządem i wizją duszpasterską księcia metropolity Adama Stefana Sapiehy. Nieopodal Wawelu, w neogotyckim gmachu przy ul. Podzamcze, oddanym do użytku w 1901 roku, formowało się pokolenie kapłanów, które miało stawić czoła wyzwaniom niepodległego państwa, a później – tragedii II wojny światowej. Podniesienie Krakowa do rangi metropolii w 1925 roku uczyniło z miasta najważniejszy ośrodek formacji duchownej w II Rzeczypospolitej, skupiający kleryków nie tylko z diecezji krakowskiej, ale także z diecezji śląskiej (z siedzibą w Katowicach) i diecezji częstochowskiej. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie najważniejszych zagadnień dotyczących funkcjonowania seminarium, ze szczególnym uwzględnieniem jego dziejów, organizacji oraz obsady personalnej. Analizie poddano statystyki wychowanków, a także kluczowe problemy i wyzwania, z którymi palcówka musiała się mierzyć w latach 1925–1939.

SŁOWA KLUCZOWE: Adam Stefan Sapieha, Kraków, Podzamcze, seminarium duchowne, Stradom, Zgromadzenie św. Wincentego a Paulo

ABSTRACT

Seminary in Kraków (1925–1939)

The interwar period was a time of dynamic development for the Kraków Seminary under the leadership of Metropolitan Prince Adam Stefan Sapieha. Near Wawel, in a neo-Gothic building on Podzamcze Street, which opened in 1901, a generation of priests was being formed to face the challenges of an independent state and, later, the tragedy of the Second World War. The elevation of Kraków to the status of a metropolitan see in 1925 made the city the most important centre of clerical formation in the Second Polish Republic, bringing together seminarians not only from the Diocese of Kraków, but also from the Diocese of Silesia (based in Katowice) and the Diocese of Częstochowa. The aim of this study is to present the most important issues concerning the functioning of the institution, with particular emphasis on its history, organisation and staffing. The analysis covers statistics on the students, as well as the key problems and challenges the institution had to face between 1925 and 1939.

KEYWORDS: Adam Stefan Sapieha, Kraków, Podzamcze, seminary, Stradom, missionaries

Pierwsze seminarium duchowne w Krakowie zostało erygowane podczas synodu diecezjalnego dekretem z 22 maja 1601 roku. Inicjatorem i założycielem placówki był bp Bernard Maciejowski. Pierwsi uczniowie zamieszkali w Seminarium Zamkowym (*seminarium in arce*) w budynku na Wawelu w lipcu 1603 roku¹. Od 1682 roku na mocy decyzji kapituły krakowskiej seminarium pozostawało pod zarządem księży ze Zgromadzenia św. Wincentego a Paulo (misjonarze)². W latach 20. XVIII stulecia uczelnia przeszła gruntowną reformę za sprawą bp. Konstantego Felicjana Szaniawskiego. W efekcie decyzji podjętych przez ordynariusza przebudowano i powiększono gmach seminaryjny oraz uporządkowano finanse³. Ten sam biskup erygował 28 maja 1732 roku drugie seminarium duchowne w Krakowie. Było to seminarium externum – przygotowujące księży do pracy w diecezji i seminarium internum – dla kandydatów do zgromadzenia. Miało ono swoją siedzibę w domu na Stradomiu i było zarządzane również przez księży misjonarzy⁴. Trzecie seminarium duchowne w Krakowie założył bp Andrzej Stanisław Kostka Załuski. Dokument erekcyjny został podpisany 10 marca 1758 roku. Było ono przeznaczone dla młodzieży studiującej w Akademii Krakowskiej. Uczelnia mieściła się w bursie przy ul. Gołębiej i pozostawała pod opieką profesorów Wydziału Teologicznego wspomnianej

-
- 1 S. Wysocki, *Seminarium Zamkowe w Krakowie*, Lwów 1911, s. 1–11; J. Kracik, *Nielatwe początki seminarium duchowego w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 35 (1977), s. 232–236.
 - 2 B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3, Kraków 2000, s. 455–460; M. Hałaburda, *Krakowskie seminarium duchowne pod zarządem księży misjonarzy (1801–1901)*, „Instytut Księży Misjonarzy w Krakowie. Informator” 30 (2010/2011), s. 68.
 - 3 S. Wysocki, *Seminarium Zamkowe w Krakowie*, s. 31–34; F. Bączkiewicz, *Z dziejów Domu Stradomskiego*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo” 19 (1913) nr 3, s. 209–225; B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3, s. 469–474.
 - 4 *Initia progressus et status praesens Domus Stradomiensis...*, Archiwum Księży Misjonarzy na Stradomiu [dalej: AMS], *Historia Congregationis Missionis in Polonia*, b. sygn., s. 216; F. Bączkiewicz, *Z dziejów Domu Stradomskiego. Seminarium duchowne na Stradomiu*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo” 20 (1914) nr 1, s. 41.

Akademii⁵. Zmiana sytuacji politycznej oraz konfiskata dóbr kościelnych doprowadziły krakowskie zakłady duchowne do upadku. Już w 1797 roku rząd austriacki rozpoczął przygotowania do reorganizacji seminariów w Krakowie. Ostatecznie na podstawie dekretu gubernialnego z 24 czerwca 1801 roku nastąpiło połączenie Seminarium Akademickiego z Seminarium Stradomskim. Dwa miesiące później mocą dekretu z 28 sierpnia tego samego roku ten sam los spotkał Seminarium Zamkowe. Formalne połączeniu trzech seminariów krakowskich w jeden zakład nastąpiło na mocy postanowienia rządu austriackiego 11 grudnia 1801 roku. Decyzję zatwierdził dekret kancelarii nadwornej z 20 października 1802 roku oraz dekret gubernatora Johanna von Trautmanndorfa wydany w Krakowie 18 listopada 1802 roku⁶. Połączona uczelnia przez kolejne sto lat miała siedzibę w domu klasztorным misjonarzy na Stradomiu, pozostając pod zarządem księży tego zgromadzenia. U schyłku XIX wieku gmach klasztorny nie odpowiadał już wymogom nowoczesnego kształcenia i formacji duchowieństwa, stając się przede wszystkim zbyt ciasnym dla stale rosnącej liczby alumnów. W 1901 roku seminarium zostało przeniesione do nowego budynku przy ul. Podzamcze, wybudowanego w latach 1899–1901. Wraz ze zmianą siedziby seminarium, zmienił się również zarząd. Dotychczasowych opiekunów – misjonarzy – zastąpili księżą diecezjalni⁷.

Podniesienie Krakowa do rangi stolicy metropolii mocą bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 roku zbiegło się w czasie ze zbliżającym się jubileuszem 325-lecia erygowania seminarium duchownego w Krakowie. W sensie organizacyjnym promulgacja bulli nie wywarła istotnego wpływu na bieżące funkcjonowanie uczelni, ponieważ jej organizacja, struktura formacyjna oraz zaplecze instytucjonalne pozostawały ukształtowane już wcześniej i nie wymagały zasadniczych korekt w związku ze zmianami

5 J. Szczepaniak, *Zachowane spisy alumnów Seminarium Akademickiego w Krakowie*, w: *Materiały do dziejów nauczania i wychowania religijnego*, t. 2, Kraków 2001, s. 27; J. Szczepaniak, *Duchowieństwo diecezji krakowskiej w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2010, s. 189–190.

6 Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 11 XII 1801, AMS, Seminarium. Korespondencja 4 (XVIII-1899), b. sygn., k. 19–20; Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 18 XI 1802, AMS, Seminarium. Korespondencja 4 (XVIII-1899), b. sygn., k. 43–44; Nota do Konsystorza, 20 III 1800, AMS, Seminarium. Korespondencja 5 (XVIII-1899), b. sygn., k. 5–5v; Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 28 VIII 1801, AMS, Seminarium. Korespondencja 5 (XVIII-1899), b. sygn., k. 9–9v; Dekret hrabiego Trautmanndorfa, 18 XI 1802, AKMKr, Seminarium Duchowne 1799–1802, sygn. A. Sem. 2 (1799–1802), s. 321–327.

7 M. Hałaburda, *Krakowskie Seminarium Duchowne*, Kraków 2007, s. 55–58.

administracji kościelnej. Po wydarzeniach wojennych seminarium zdążyło powrócić do normalnego funkcjonowania, przywracając zarówno codzienną organizację zajęć, jak i regularny tryb formacji duchownej przyszłych kapłanów w gmachu przy ul. Podzamcze 8. Zanim to jednak nastąpiło budynek wymagał gruntownego remontu. W latach 1914–1921, z wyjątkiem biblioteki, kaplicy seminaryjnej i mieszkań braci służących, pozostawał w obcych rękach. Najpierw mieścił się w nim szpital rezerwowo wojsk austro-węgierskich (do 1918), później sztab gen. Hallera (do 1920), i w końcu, przez kilka następnych tygodni siedziba amerykańskiego Czerwonego Krzyża. Alumni w tym czasie mieszkali w pałacu biskupim (w skrzydle od ul. Wiślniej 12) i w domach przy ul. Kanoniczej 23 i 25⁸. Po przeniesieniu siedziby Czerwonego Krzyża na początku 1920 roku z Krakowa do Warszawy gmach został opuszczony. Odzyskany z przeznaczeniem na pierwotny cel budynek wymagał pilnych prac porządkowych i remontowych. Trzeba było oczyścić go z nagromadzonych w nim śmieci, naprawić zdewastowane wnętrza i wyposażyć w niezbędne sprzęty. Mimo że przeprowadzka na Podzamcze 8 nastąpiła 5 lutego 1921 roku, prace remontowe i porządkowe prowadzono jeszcze przez kilka następnych lat⁹. Przykładowo już w lipcu 1920 roku władze seminarium planowały wykonanie w całym gmachu seminaryjnym remontu instalacji grzewczej i wodociągowej¹⁰. W czasie wakacji 1924 roku przeprowadzono remont kaplicy seminaryjnej i zakrystii. W obydwóch pomieszczeniach wymieniono wówczas parkiety, „gdyż pod stare zakradł się grzyb, wydając w czasie słoty przykrą woń stęchlizny”¹¹. Jak czytamy w jednej z luźnych notatek z około połowy lat 20. XX stulecia, zdeponowanych w aktach seminaryjnych: „Nakładem wielkich trudności i znacznych kosztów, gmach Seminarium został odczyszczony i odmalowany w tej myśli, by Księżom było tu miło, zdrowo na duszy i na ciele”¹².

8 Kronika seminarium duchownego w Krakowie, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie [dalej: AWSDAK], sygn. XVII.6, s. 8, 17, 23; *Kronika Kaplicy Duchownego Seminarjum Metropolitalnego w Krakowie z r. z. 1900*, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie, sygn. XVII.1/5, s. 52–53; K. Bąkowski, *Kronika Krakowa z lat 1918–1923*, Kraków 1925, s. 45.

9 Kronika seminarium duchownego w Krakowie, AWSDAK, sygn. XVII.6, s. 23–24.

10 Inż. Leonard Nitsch i Ska. Biuro techniczne. Zakład Instalacyjny, Kraków, ul. Andrzeja Potockiego nr 18 do Szanownego Kierownictwa Okręgu Budowlanego w Krakowie, 7 VII 1920, AKMKr, Seminarium Duchowne 1915–1927, sygn. A. Sem. 15 (1915–1927), s. 839.

11 *Kronika Kaplicy Duchownego Seminarjum Metropolitalnego w Krakowie z r. z. 1900*, AWSDAK, sygn. XVII.1/5, s. 61.

12 Informacja w formie notatki o przeprowadzonych pracach remontowych w gmachu seminarium krakowskiego, ok. 1925, AKMKr, Seminarium Duchowne 1912–1938, sygn. A. Sem. 17 (1912–1938), s. 65.

W tym samym mniej więcej czasie trwały prace nad zapewnieniem zakładowi odpowiedniego uposażenia. Do 1917 roku seminarium było finansowane w dużej mierze z Funduszu Religijnego. Wysokość subwencji uzależniona była od limitu miejsc etatowych.

W 1910 roku dla diecezji krakowskiej Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Wiedniu ustaliło limit miejsc na 90 alumnów. W każdym roku państwo wypłacało na alumna 610 koron, które wystarczały na pokrycie kosztów wyżywienia, opłacenie służby i niewielkie remonty kaplicy. Dodatkowo do kasy seminaryjnej z funduszu religijnego wpływało 1200 koron tytułem pensji dla czterech przełożonych seminarium¹³. Zaraz po odzyskaniu niepodległości władze II Rzeczypospolitej utrzymały dotychczasowe zasady. W końcu stycznia 1919 roku Polska Komisja Likwidacyjna – Wydział Oświaty poleciła Filialnej Kasie Krajowej w Krakowie wypłacenie na rzecz seminarium duchownego w Krakowie następujących środków tytułem: (1) dotacji na utrzymanie 65 alumnów w I półroczu 1919 roku, po 305 zł koron na alumna, w kwocie 19825 koron; (2) wynagrodzenia dla przełożonych za I półrocze 1919 roku, w kwocie 1500 koron; (3) dodatku drożyznianego na utrzymanie 65 alumnów w I półroczu 1919 roku, po 305 koron, w kwocie 19 825 koron¹⁴.

Po 1925 roku, zgodnie z postanowieniami konkordatu, fundusze państwowe pokrywały około 60% wydatków zakładu¹⁵. Resztę pieniędzy pozyskiwano z ofiar wiernych, z dochodów z własnego majątku (ziemie, budynki) oraz z tzw. *seminaristicum*, podatku nałożonego na księży, na mocy postanowień

13 Reskrypt C.K. Namiestnictwa we Lwowie do C.K. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 3 I 1903, odpis, AKMKr, Seminarium Duchowne 1892–1908, sygn. A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2329; Reskrypt C.K. Namiestnictwa do C.K. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 17 VI 1903, odpis, AKMKr, Seminarium Duchowne 1891, 1901–1914, sygn. A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 109; Odpis pisma C.K. Namiestnictwa do Książęco-Biskupiego Konsystorza z dnia 21 VI 1904, L. 79850, AKMKr, Seminarium Duchowne 1891, 1901–1914, sygn. A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 183; E. Komar, *Kardynał Puzyna. Moje wspomnienia*, Kraków 1912, s. 33.

14 Polska Komisja Likwidacyjna, Wydział Oświatowy, Nakaz Wyplaty. Etat: Min. Wyznań i Oświaty do Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 31 I 1919, AKMKr, Seminarium Duchowne 1912–1938, sygn. A. Sem. 17 (1912–1938), s. 39–40.

15 Zob. Artykuł 14 i Załącznik A do art. 24 Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r., Dz. U. 1925 nr 72 poz. 501; Konkordat – wykonanie (t. 6) – Materiały do spraw wykonania załącznika „A” do Konkordatu – dotacja na rzecz Kościoła, 1925–1938, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Departament V Wyznań, sygn. 2/14/0/5/407, s. 1–203; S. Łukomski, *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską*, Łomża 1934, s. 217–239.

Synodu diecezji krakowskiej z 1923 roku, w celu utrzymania seminarium duchownego¹⁶.

O ile, tak jak zasygnalizowano już wyżej, wspomniana bulla w sensie organizacyjnym nie miała bezpośredniego wpływu na funkcjonowanie seminarium duchownego w Krakowie, o tyle w sensie prestiżowym już tak. Obok istniejącego od przeszło trzech stuleci krakowskiego seminarium duchownego, miasto w niedługim okresie stało się siedzibą dwóch kolejnych zakładów duchownych – Śląskiego Seminarium Duchownego oraz Częstochowskiego Seminarium Duchownego. W 1927 roku działalność zainaugurowało seminarium diecezji śląskiej (katowickiej). Funkcjonowało w budynku wybudowanym w latach 1926–1927, usytuowanym przy Alei Trzech Wieszców¹⁷. Drugie z wymienionych seminariów zainaugurowało swoją działalność w 1930 roku po zakończeniu budowy nowego gmachu, pod Wawelem, przy ul. Bernardyńskiej¹⁸.

W ten sposób Kraków stał się ważnym ośrodkiem formacji duchowieństwa nie tylko dla archidiecezji krakowskiej, ale także – tymczasowo – dla seminarzystów z innych diecezji – śląskiej i częstochowskiej, zanim ich seminaria nie zostały przeniesione do docelowych diecezji. Istotną rolę odgrywały również seminaria zakonne prowadzone przez zakony i zgromadzenia, w których realizowano studia filozoficzno-teologiczne. Kształciły one przyszłych kapłanów i zakonników w duchu własnych charyzmatów, wzbogacając tym samym religijne i intelektualne życie miasta.

Seminarium duchowne w Krakowie było przedmiotem szczególnej troski abp. Adama Stefana Sapiehy, który podejmował działania mające na celu zarówno rozwój organizacyjny placówki, zapewnienie wysokiego poziomu formacji duchowej przyszłych kapłanów jak również powiększenie ich liczby zgodnie z potrzebami pastoralnymi archidiecezji. Arcybiskup dobrze znał seminaryjne realia i posiadał własne spostrzeżenia, jeśli chodzi o model wychowawczy i rolę przełożonych. Przez cztery lata, od 1897 roku, pełnił obowiązki wicerektora w seminarium lwowskim. Mając zupełnie inne zapatrywania na formację seminaryjną niż władze tamtejszego zakładu duchownego, w 1901 roku złożył na ręce bp. Józefa Bilczewskiego rezygnację z zajmowanej

16 *Seminaristicum*, „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis” 1925, nr 10–11, s. 38.

17 R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 42 (2024), s. 88–90.

18 J. Związek, *Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1926–1991)*, „Veritati et Caritati” 6 (2016), s. 362–366.

funkcji¹⁹. W późniejszym czasie, nauczony doświadczeniami ze Lwowa, w Krakowie dbał o właściwy dobór przełożonych. Pamiętając o rozdźwiękach między seminarium a Wydziałem Teologicznym, do których dochodziło za czasów jego poprzednika, stanowiska na Podzamczu obsadzał przeważnie osobami po studiach, często pracownikami Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, co ułatwiało unikanie nieporozumień, nie wspominając już o wpływie na poziom kadry pedagogicznej²⁰.

Mając na uwadze powyższe uwarunkowania, książę-biskup nadał seminarium krakowskiemu nowoczesną strukturę organizacyjną, która opierała się na ścisłej współpracy z Wydziałem Teologicznym UJ i krakowską kapitułą katedralną. Z ramienia ordynariusza, jako władzy zwierzchniej, funkcję organu nadzorczego nad zakładem sprawowało dwóch delegatów do spraw dyscypliny i przeważnie dwóch lub jeden delegat do spraw zarządu dóbr seminaryjnych. Byli oni powoływani – z jednym wyjątkiem – spośród członków kapituły lub włączani do niej w późniejszym czasie. W omawianym okresie delegatami do spraw dyscypliny byli: Adam Podwin (1925–1939) (kanonik od 1913 roku), Maciej Sieniatycki (1925–1938) i Stanisław Rospond (1938–1939) (kanonik od 1927 roku). Jako delegaci do spraw zarządu dóbr seminaryjnych pracowali: Marce-li Ślepicki (1925–1936) (kanonik od 1908), (1929–1939) (kanonik od 1937 roku), i Stanisław Jasiński (1937–1939) (kanonik od 1938 roku). W latach 1925–1929 funkcja jednego z dwóch delegatów do spraw zarządu dóbr seminaryjnych pozostawała nieobsadzona²¹.

19 J. Wolny, *Sapieha Adam Stefan (1867–1951)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 34: 1992–1993, Wrocław 1993, s. 540.

20 Zob. S. Piech, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880–1939*, Kraków 1995, s. 41–52.

21 *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1926*, Cracoviae 1926, s. 221; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1928*, Cracoviae 1928, s. 133; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1929*, Cracoviae 1929, s. 156; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1930*, Cracoviae 1930, s. 155; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1931*, Cracoviae 1931, s. 158; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1933*, Cracoviae 1933, s. 153; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1934*, Cracoviae 1934, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1935*, Cracoviae 1935, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1936*, Cracoviae 1936, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1937*, Cracoviae 1937, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1938*, Cracoviae 1938, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1939*, Cracoviae 1939, s. 184.

Zarząd wewnętrzny seminarium tworzyli: rektor, wicerektor, prefekci (zazwyczaj dwóch, okresowo jeden), ojciec duchowny i prokurator²². Schemat organizacyjny pracowników zatrudnionych w krakowskim seminarium duchownym w interesującym nas okresie z podziałem na poszczególne funkcje i lata ich sprawowania obrazuje tabela 1.

Tabela 1. Pracownicy Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1925–1939

Lp.	Imię i Nazwisko	Funkcja	Lata urzędowania
1.	Stanisław Rospond	Rektor	1920–1927
2.	Zygmunt Kulig	Rektor	1927–1930
3.	Franciszek Barda	Rektor	1930–1931
4.	Szymon Hanuszek	Rektor	1931–1939
5.	Jan Piwowarczyk	Rektor	1939–1945
6.	Władysław Wicher	Wicerektor	1926–1929
7.	Karol Kozłowski	Wicerektor	1929–1931
8.	Stanisław Czartoryski	Wicerektor	1931–1939
9.	Stanisław Pankiewicz	Prefekt	1924–1926
10.	Władysław Wicher	Prefekt	1919–1926
11.	Marian Michalski	Prefekt	1925–1930
12.	Karol Kozłowski	Prefekt	1926–1929
13.	Stanisław Czartoryski	Prefekt	1930–1931
14.	Franciszek Gabryl	Prefekt	1935–1938
15.	Eugeniusz Florkowski	Prefekt	1931–1939
16.	Ignacy Różycki	Prefekt	1938–1939

²² Funkcja prokuratora w seminarium duchownym w Krakowie pojawia się po raz pierwszy w 1938 roku. We wcześniejszym okresie obowiązki prokuratorские wypełniał wicerektor, który de facto nie był jeszcze zastępcą rektora. Zob. *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1938*, Cracoviae 1938, s. 172.

Lp.	Imię i Nazwisko	Funkcja	Lata urzędowania
17.	Czesław Lewandowski CM	Ojciec duchowny	1914–1931
18.	Karol Kozłowski	Ojciec duchowny	1931–1939
19.	Konstanty Krzywanek	Prokurator	1938–1939

Źródło: Książęco Metropolitalna Kuria w Krakowie do ks. Dr Władysława Wichra, Wicerektora Seminarium w Krakowie, 17 X 1929, AKMKr, Seminarium Duchowne 1928–1941, sygn. A. Sem. 18 (1928–1941), k. 197; Kronika seminarium duchownego w Krakowie, AWSDAK, sygn. XVII.6, s. 8, 17, 23, 28, 31, 35, 39–40, 59, 67, 72, 76, 84, 91, 100, 128, 144, 174, 176, 178; Księga wydarzeń, AWSDAK, sygn. XVII. 7, nlb.; *Elenchus Venerabilis Cleri Dioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1925*, Cracoviae 1925, s. 202; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1926*, Cracoviae 1926, s. 221; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1928*, Cracoviae 1928, s. 133; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1929*, Cracoviae 1929, s. 156; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1930*, Cracoviae 1930, s. 155; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1931*, Cracoviae 1931, s. 158; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1933*, Cracoviae 1933, s. 153; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1934*, Cracoviae 1934, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1935*, Cracoviae 1935, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1936*, Cracoviae 1936, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1937*, Cracoviae 1937, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1938*, Cracoviae 1938, s. 172.

Biorąc pod uwagę dane zgromadzone w tabeli 1, należy podkreślić, że zmiany personelu w krakowskim alumnacie zdarzały się dość często. Częsta rotacja dotyczyła zwłaszcza stanowisk rektora i prefekta. W stosunkowo krótkim okresie czasu, bo niespełna 14 lat, na urząd rektora zostało powołanych pięciu przełożonych. Wszyscy rektorzy, za wyjątkiem ks. Szymona Hanuszka, otrzymali kanonie katedralne jako rektorzy seminarium w Krakowie. Średnia kadencja prefektów nie przekraczała trzech lat. Jak twierdził ks. Jan Kracik, częste zmiany miały chronić przed rutyną w nauczaniu i zapewnić jednolity program formacji²³.

Trzeba pamiętać, że książę-biskup od początku swoich rządów w Krakowie nie wahał się podejmować radykalnych kroków, jeśli wymagało tego dobro

²³ J. Kracik, *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 202.

instytucji kościelnych. Wyraźnym tego dowodem była sytuacja ze stycznia 1914 roku, kiedy hierarcha zdecydował o zwolnieniu wszystkich dotychczasowych przełożonych seminarium. Bezpośrednią przyczyną takiego drastycznego rozwiązania był impas decyzyjny i personalny wewnątrz władz uczelni. Zarzewiem konfliktu stał się brak porozumienia między nowym rektorem ks. Marcelim Ślepickim (mianowanym na urząd w 1912 roku) a wpływowym ojcem duchownym ks. Edwardem Komarem. Ich odmienne wizje prowadzenia seminarium oraz wzajemne animozje doprowadziły do powstania stronnictw wśród kleryków. Podjęta decyzja, choć odbierana wówczas jako surowa, pozwoliła na wyciszenie sytuacji i ostatecznie zamknięcie konfliktu²⁴. Nie była to ostatnia w dziejach seminarium na Podzamczu wymiana całego personelu zarządzającego. Na analogiczne rozstrzygnięcie zdecydował się metropolita zaraz po wybuchu II wojny światowej. Powody wrześniowej decyzji były jednak zupełnie inne. Chodziło tym razem przede wszystkim o dostosowanie struktury seminarium do funkcjonowania w warunkach wojennych. Do szczegółowej analizy tych zmian powrócimy jeszcze w końcowej części niniejszego tekstu.

Centralne miejsce w formacji kleryków zajmowała postać ojca duchownego. W przeciwieństwie do innych funkcji seminaryjnych, urząd ten w Krakowie na Podzamczu charakteryzował się dużą stabilnością personalną. W omawianym okresie w seminarium krakowskim urząd przewodnika duchowego kleryków sprawowało dwie osoby. Na kartach historii w sposób szczególny zapisała się postać ks. Czesława Lewandowskiego, kapłana Zgromadzenia Misji św. Wincentego a Paulo. Nominację na urząd ojca duchownego w krakowskim seminarium diecezjalnym otrzymał 6 stycznia 1914 roku²⁵. Współpraca ta miała swoje korzenie jeszcze w czasach seminarium we Lwowie, gdzie metropolita korzystał z kierownictwa duchowego ks. Lewandowskiego, co po latach zaowocowało wzajemnym zaufaniem na gruncie krakowskim²⁶. Powołanie na

24 J. Kracik, *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, s. 199–200.

25 Arcybiskupi Książęcy Konsystorz Diecezji Krakowskiej do ks. Czesława Lewandowskiego, Superiora Domu ks. Misjonarzy na Kleparzu, Kraków, 6 I 1914, AMS, Ks. Lewandowski Czesław I, b. sygn., s. 122.

26 Ks. C. Lewandowski sprawował urząd ojca duchownego w seminarium we Lwowie w latach 1892–1900. Zob. *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1893*, Leopoli 1893, s. 22; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1894*, Leopoli 1894, s. 22; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1895*, Leopoli 1895, s. 22; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1897*, Leopoli 1897, s. 23; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat.*

stanowisko ojca duchownego odwoływało się także do dawnych tradycji zgromadzenia, które od przeszło dwóch wieków przygotowywało do kapłaństwa przyszłe kadry duchowne na potrzeby diecezji krakowskiej²⁷. Swoją posługę ks. Lewandowski zakończył w 1931 roku. Podczas siedemnastu lat pracy wychował liczne grono kapłanów. Jego dobroć, serdeczność oraz sposób pracy wywierały zasadniczy wpływ na formacje duchową i sprawiały, że był powszechnie szanowany i cieszył się dużym autorytetem wśród alumnów. O tym, jakim był kapłanem i przewodnikiem duchowym, dowodzą pełne szacunku głosy wychowanków, zachowane we wspomnieniach, listach, a także bogatej korespondencji imieninowej, będące dowodem pamięci i wdzięczności kolejnych roczników alumnów²⁸. Ksiądz Kazimierz Figlewicz, jako jeden z wychowanków, wspominał: „Był to kapłan świętobliwy i dobry dla drugich, i dlatego powszechnie był ceniony i szanowany, zarówno przez przełożonych jak i przez alumnów, bo świętość jego nie odpychała, lecz przyciągała”²⁹. Podobnie oceniał ojca duchownego ksiądz metropolita Adam Sapieha: „Jest to rzadko spotykany typ mądrego i dobrego człowieka”³⁰. Po latach ks. bp Julian Groblicki, wychowanek ks. Czesława, powiedział krótko: „My nim żyjemy, On dla nas nie umarł, jest wśród nas”³¹.

Sporym problemem, z którym musiał się zmierzyć rządca archidiecezji, była rozbudowa pomieszczeń seminaryjnych. Zapotrzebowanie na księży wzrosło w tym czasie z trzech powodów: po pierwsze na skutek powiększenia diecezji, po drugie przez tworzenie nowych parafii i po trzecie utworzenie nowych etatów dla katechetów. Dlatego też gmach na Podzamczu wzniesiony w latach 1899–1901 staraniem kardynała Jana Puzyny okazał się już niewystarczający³². W 1921 roku arcybiskup powrócił do rozpoczętych jeszcze przed wojną starań

pro anno Domini 1898, Leopoli 1898, s. 24; Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidiecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1899, Leopoli 1899, s. 25; Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidiecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1900, s. 25; Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidiecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1901, Leopoli 1901, s. 25; B. Markowski, Ksiądz Czesław Lewandowski CM 1864–1934, Kraków 2022, s. 33–34.

27 Zob. M. Hałaburda, *Krakowskie seminarium*, s. 11–58.

28 Zob. Listy do Ks. Czesława Lewandowskiego, Archiwum „Naszej Przeszłości” w Krakowie, sygn. 43, s. 3–477.

29 [Brak autora, brak tytułu] „Z Życia Albertyńskiego” 11 (1984) nr 30, s. 5.

30 Tamże.

31 Tamże.

32 J. Urban, *Kilka kart z najnowszych dziejów krakowskiego seminarium duchownego (w stulecie poświęcenia gmachu seminaryjnego przy ul. Podzamcze 8)*, „Biuletyn Duszpasterski” 10 (2002), s. 26–36.

mających na celu rozbudowę budynku seminaryjnego³³. Brak dostatecznych środków finansowych oraz nieuporządkowane kwestie własnościowe działek uniemożliwiły rozpoczęcie inwestycji. Dopiero w 1926 roku arcybiskup zintensyfikował działania. Rok później podjął ostateczną decyzję o budowie nowego skrzydła. Miało ono zostać wzniesione na parceli położonej w ogrodzie posesji przy ul. Kanoniczej 19 i 21, od strony Wawelu. W lutym 1927 roku arcybiskup wezwał do składania ofiar na ten cel. W apelu do duchowieństwa pisał „Jest Nas za mało. Pan Bóg w swem miłosierdziu wzbudza coraz liczniejsze powołania u młodzieży, z których na nieszczęście tylko część mogliśmy do Seminarium przyjąć, bo zabudowanie Seminarium jest za mało. W pokojach obliczonych na jednego musi się gnieść nawet i trzech, a z obawą największą myślimy, co będzie na rok przyszły”³⁴. Już pod koniec tego samego roku odbyło się poświęcenie gotowej do użytku auli i nowych pokoi dla alumnów³⁵.

Dodatkowo, obok inwestycji budowlanej, w planach znajdowało się pozyskanie części ogrodu więziennego przy pokarmelitańskim Klasztorze św. Michała, z przeznaczeniem na cele rekreacyjne. W 1925 roku arcybiskup ubolewał: „Dzisiaj patrzymy na tę anomalię, że przestępcy kryminalni mogą przechadzać się w ogrodzie klasztornym, a obok zdrowie uczącej się młodzieży jest z powodu braku ogrodu bardzo narażone”³⁶. Kwestia pozyskania części ogrodu więziennego z przeznaczeniem na boisko sportowe i teren spacerowy przez długi czas pozostawała nierozstrzygnięta. Przełom nastąpił dopiero w 1938 roku, po przejściu skomplikowanej drogi administracyjnej. Dalsze przeciągające się procedury spowodowały, że klerycy seminarium mogli korzystać z nowej infrastruktury rekreacyjnej dopiero w 1939 roku³⁷.

33 Abp A. S. Sapieha do Ministerstwa WRiOP, 16 XI 1921, AKMKr, Teczka „Puzyna”, b. sygn.

34 Odezwa abp. S. Sapiehy do Duchowieństwa Archidiecezji Krakowskiej, 2 II 1927, AKMKr, Seminarium Duchowne 1915–1927, sygn. A. Sem. 15 (1915–1927), k. 1177.

35 *Seminarium duchowne w Krakowie: 400-lecie*, red. J. Guzdek, F. Ślusarczyk, Kraków 2001, s. 51.

36 Abp Sapieha do nieznanego adresata, 30 XI 1925, AKMKr, Teczka „Puzyna”, b. sygn.

37 Pod koniec 1938 roku rektor seminarium duchownego w Krakowie otrzymał odpis pisma z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [WRiOP] do Rektora UJ, następującej treści: „Ministerstwo zawiadamia pismem z dnia 13 IX 1938 r., że Ministerstwo Sprawiedliwości przychyli się do prośby Dziekana WT UJ i zgadza się na czasowe przekazanie części ogrodu wierzni św. Michała w Krakowie na urządzenie boiska sportowego dla studentów teologii UJ. Po zlikwidowaniu boiska plac ten będzie przekazany zarządowi więzienia w Krakowie. Ze względów bezpieczeństwa przekazana część winna być odgradzona od więzienia odpowiednim murem. Mur ten Dziekanat postawi na swój koszt. Jednocześnie Ministerstwo Sprawiedliwości upoważniło naczelnika więzienia w Krakowie do protokuralnego przekazania upoważnionemu przedstawicielowi Dziekanatu WT UJ wyżej

W okresie II Rzeczypospolitej po niezbędnej rozbudowie budynku zwiększono liczbę alumnów do około 120. Jak pisał ks. Jan Kracik w jednym ze swoich artykułów: „Tej liczebności alumnów okresu międzywojennego nie dyktował oczywiście metraż seminarium, ani nawet liczba powołań, lecz ocena potrzeb diecezji”³⁸. Chętnych było zdecydowanie więcej. Każdego roku liczba zgłoszeń przewyższała limity przyjęć. Przykładowo w roku akademickim 1932/1933 do seminarium częstochowskiego, krakowskiego i śląskiego zgłosiło się łącznie 250 kandydatów. Z tej liczby przyjęto tylko 101³⁹. Jak już wcześniej wspomniano, dotacja z funduszy państwowych pokrywała około 60% wydatków zakładu, resztę uzupełniano z ofiar wiernych. Bezpłatne studia otwierały przed synami chłopskimi oraz uboższą młodzieżą drzwiami do stanu kapłańskiego, oferując im rzadką możliwość awansu społecznego. Tak więc nadmiara kandydatów i wpływ do kapłaństwa przedstawicieli warstw niższych, proces zapoczątkowany w pierwszej połowie XIX wieku, trwał nadal i dotyczył nie tylko Krakowa, ale prawie wszystkich polskich seminariów duchownych działających w dwudziestoleciu międzywojennym. Statystykę alumnów krakowskich w interesującym nas okresie prezentuje poniższe zestawienie.

Tabela 2. Liczba alumnów Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1925–1939

Rok akademicki	1	2	3	4	5	Razem
1925/1926	23	16	14	20	16	89
1926/1927	25	22	14	13	19	93
1927/1928	38	21	17	12	11	100
1928/1929	35	38	18	14	12	117
1929/1930	23	32	34	18	14	121
1930/1931	27	22	23	31	17	120

wymienionej części ogrodu według kopii mapy katastralnej. Protokół dotyczący czasowego przekazania części ogrodu więziennego Dziekanowi Wydziału Teologicznego UJ sporządzono 19 listopada 1938 r. w kancelarii naczelnika krakowskiego więzienia, w obecności zainteresowanych stron” (Odpis pisma WRiOP do Rektora UJ, 11 x 1938, AKMKr, Seminarium Duchowne 1928–1941, sygn. A. Sem. 18 (1928–1941), k. 845).

38 J. Kracik, *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, s. 201.

39 J. Kracik, *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, s. 201.

Rok akademicki	1	2	3	4	5	Razem
1931/1932	28	24	19	20	30	121
1932/1933	27	25	22	18	20	112
1933/1934	33	31	16	17	15	102
1934/1935	35	29	24	11	17	116
1935/1936	31	30	25	23	10	119
1936/1937	25	27	28	25	23	128
1937/1938	29	21	23	23	25	121
1938/1939	20	20	18	20	27	105

Źródło: Kronika seminarium duchownego w Krakowie, AWSDAK, sygn. XVII.6, s. 8, 17, 23, 31, 35–37, 41–44, 61–64, 68–70, 73–75, 77–80, 85–88, 92–96, 101–103, 129–131, 145–147, 174–175, 176–177; Księga wydarzeń, AWSDAK, sygn. XVII. 7, nlb.; *Elenchus Venerebilis Cleri Dioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1925*, Cracoviae 1925, s. 202–206; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1926*, Cracoviae 1926, s. 221–225; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1927*, Cracoviae 1927, s. 230–234; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1928*, Cracoviae 1928, s. 133–138; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1929*, Cracoviae 1929, s. 156–160; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1930*, Cracoviae 1930, s. 155–159; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1931*, Cracoviae 1931, s. 158–162; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1933*, Cracoviae 1933, s. 153–156; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1934*, Cracoviae 1934, s. 172–175; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1935*, Cracoviae 1935, s. 172–175; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1936*, Cracoviae 1936, s. 172–175; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1937*, Cracoviae 1937, s. 172–175; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1938*, Cracoviae 1938, s. 172–175.

Po spadku powołań spowodowanym I wojną światową w omawianym okresie seminarium krakowskie przeżywało pod tym względem wyraźny rozkwit. O ile w 1920 roku kształciło się w nim na wszystkich rocznikach zaledwie 62 kleryków, to już pięć lat później liczba ta wzrosła do 89. Rekordową liczbę seminarzystów odnotowano w połowie lat 30. XX stulecia. Wówczas to na

Podzamczu w roku akademickim 1935/1936 studiowało na wszystkich pięciu kursach 128 kleryków⁴⁰.

Każdy z przyjętych do seminarium alumnów stawał się równocześnie studentem Wydziału Teologicznego UJ. Po zakończeniu studiów uzyskiwał abso-lutorium i przyjmował święcenia kapłańskie. Dlatego też liczba lat spędzonych w seminarium była uzależnionych od czasu trwania studiów na wspomnianym fakultecie. W okresie autonomii galicyjskiej studia trwały cztery lata. Reforma studiów nastąpiła zaraz po odzyskaniu niepodległości. W roku akademickim 1919/1920, z inicjatywy abp. Sapiehy, dotychczasowy czteroletni cykl kształcenia został wydłużony do pięciu lat⁴¹. Taki stan utrzymywał się aż do 1939 roku. Mimo że w odpowiedzi na upomnienia z Rzymu abp Sapieha doprowadził do uchwalenia przez Radę Wydziału Teologicznego UJ sześcioletniego toku stu-diów, reforma ta pozostała jedynie na papierze, a jej pełną realizację przerwał wybuch wojny⁴². Warto przypomnieć, że zgodnie z obowiązującymi wówczas wymogami kodeksu prawa kanonicznego (kan. 1365), sześć lat studia trwały na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (USB) oraz w większości polskich seminariów duchownych⁴³.

Wojenne losy seminarium duchownego w Krakowie rozpoczęły się 4 wrze-snia 1939 roku. Wówczas przełożeni i 36 alumnów, którzy zdążyli przyjechać do Krakowa, podjęli decyzję o ucieczce na Wschód. Metropolita nie był zwolenni-kiem tego pomysłu. Pod wpływem otoczenia i niektórych przełożonych zgodził się na takie rozwiązanie i przekazał nawet pieniądze na drogę. Napływających później do Krakowa kleryków zatrzymał w mieście. W międzyczasie dokonał także zmiany prawie wszystkich wychowawców. Już 7 września rektorem został

40 Zob. *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1935*, Cracoviae 1935, s. 172–175.

41 Dziekan Wydziału Teologicznego UJ do bp. Sapiehy, 5 II 1919, AKMKr, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, sygn. TS XVII/83; Projekt reorganizacji studiów teologicznych uchwalony przez Wydział Krakowski, 10 VI 1919, AKMKr, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, sygn. TS XVII/83.

42 Protokół Rady Wydziału z 3 VI 1938, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akta Wydziału Teolo-gicznego. Protokoły posiedzeń Rady Wydziału 1854–1939, sygn. WT II 17; Dziekan Wydziału Teolo-gicznego UJ do Ministra Oświaty, 27 IX 1946, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akta Wydziału Teologicznego. Programy nauczania, dyskusja nad reformą studiów 1851–1954, sygn. WT II 28; A. Ka-puśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901–1938)*, Kraków 2006, s. 6.

43 Korespondencja w sprawie starań o uznanie przez MWRiOP seminariów duchownych jako wyższych szkół akademickich, VI–VII 1938, AKMKr, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, TS XVII/83, s. 233–258; F. Bącz-kowicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958, s. 493.

ks. Jan Piwowarczyk, uznany teolog (doktorat na WT UJ w 1933 roku), któremu pomagali ks. Józef Rozwadowski jako ojciec duchowny i ks. Stanisław Smoleński w roli prefekta. Prokuratorem pozostał nadal ks. K. Krzywanek⁴⁴. Wprowadzone zmiany także należy uznać za udane nominacje. Zwłaszcza nowy rektor objawił się jako postać formatu odpowiadającego trudnym realiom wojennym. Według relacji osób z jego najbliższego otoczenia, był człowiekiem obdarzony ogromnym wyczuciem sytuacji i pojawiających się zagrożeń⁴⁵. To ks. J. Piwowarczyk przyjmie w 1942 roku do istniejącego w konspiracji seminarium duchownego w Krakowie Karola Wojtyłę⁴⁶.

Alumni, którzy uciekli na Wschód, powrócili do Krakowa w dwóch grupach przed końcem października i dołączyli do reszty kleryków, rozpoczynając kolejny rok nauki. Po aresztowaniu 6 listopada profesorów UJ, dla alumnów zorganizowano *Studium domesticum* prowadzone przez zastępców. Dwa dni później Niemcy zajęli budynek przy ul. Podzamcze. Kleryków umieszczono w pałacu biskupim i Domu Katolickim (gmach dzisiejszej filharmonii). W ten sposób rozpoczął się kolejny, chyba jeden z najtrudniejszych, etapów w dziejach krakowskiego seminarium⁴⁷.

Omawiany okres w dziejach Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie był czasem intensywnego rozwoju uczelni. Dzięki staraniom księcia-biskupa Adama Stefana Sapiehy, seminarium nie tylko dysponowało nowoczesnym gmachem przy ul. Podzamcze 8, ale przede wszystkim stało się elitarnym ośrodkiem intelektualnym, ściśle związanym z Wydziałem Teologicznym UJ. W przededniu II wojny światowej krakowska uczelnia była symbolem nowoczesnej formacji, łączącej duchowość z wiedzą akademicką. Wypracowany w omawianym okresie model kształcenia okazał się na tyle trwały, że nie tylko pozwolił przygotować kadry duchowieństwa na wyzwania, które nadeszły wraz z wybuchem wojny, ale również umożliwił skuteczne funkcjonowanie w trudnych latach powojennej rzeczywistości politycznej Polski Ludowej.

44 Kronika seminarium duchownego w Krakowie, AWSDAK, sygn. XVII.6, s. 178–179.

45 *Seminarium duchowne w Krakowie: 400-lecie*, s. 339.

46 Jan Paweł II, *Dar i tajemnica*, Kraków 1996, s. 5.

47 Kronika seminarium duchownego w Krakowie, AWSDAK, sygn. XVII.6, s. 179–180.

Bibliografia

- Abp A. S. Sapieha do Ministerstwa WRiOP, 16 XI 1921, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teczka „Puzyna”, b. sygn.
- Abp Sapieha do nieznanego adresata, 30 XI 1925, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teczka „Puzyna”, b. sygn.
- Bączkowicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958.
- Bączkowicz F., *Z dziejów Domu Stradomskiego*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo” 19 (1913) nr 3, s. 209–225.
- Bączkowicz F., *Z dziejów Domu Stradomskiego. Seminarium duchowne na Stradomiu*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo” 20 (1914) nr 1, s. 35–52.
- Bąkowski K., *Kronika Krakowa z lat 1918–1923*, Kraków 1925.
- [Brak autora, brak tytułu], „Z Życia Albertyńskiego” 11 (1984) nr 30, s. 1–22.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1893*, Leopoli 1893.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1894*, Leopoli 1894.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1895*, Leopoli 1895.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1897*, Leopoli 1897.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1898*, Leopoli 1898.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1899*, Leopoli 1899.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1900*, Leopoli 1900.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1901*, Leopoli 1901.
- Dekret hrabiego Trautmannsdorfa, 18 XI 1802, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1799–1802, sygn. A. Sem. 2 (1799–1802), s. 321–327.
- Dziekan Wydziału Teologicznego UJ do bp. Sapiehy, 5 II 1919, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, sygn. TS XVII/83.

Dziekan Wydziału Teologicznego UJ do Ministra Oświaty, 27 IX 1946, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akta Wydziału Teologicznego. Programy nauczania, dyskusja nad reformą studiów 1851–1954, sygn. WT II 28.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1926, Cracoviae 1926.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1927, Cracoviae 1927.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1928, Cracoviae 1928.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1929, Cracoviae 1929.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1930, Cracoviae 1930.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1931, Cracoviae 1931.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1933, Cracoviae 1933.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1934, Cracoviae 1934.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1935, Cracoviae 1935.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1936, Cracoviae 1936.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1937, Cracoviae 1937.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1938, Cracoviae 1938.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1939, Cracoviae 1939.

Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 11 XII 1801, Archiwum Księża Misjonarzy na Stradomiu, Seminarium. Korespondencja 4 (XVIII-1899), b. sygn., k. 19–20.

Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 18 XI 1802, Archiwum Księża Misjonarzy na Stradomiu, Seminarium. Korespondencja 4 (XVIII-1899), b. sygn., k. 43–44.

- Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 28 VIII 1801, Archiwum Księży Misjonarzy na Stradomiu, Seminarium. Korespondencja 5 (XVIII-1899), b. sygn., k. 9–9v.
- Hałaburda M., *Krakowskie seminarium duchowne pod zarządem księży misjonarzy (1801–1901)*, „Instytut Księży Misjonarzy w Krakowie. Informator” 30 (2010/2011), s. 67–96.
- Hałaburda M., *Krakowskie Seminarium Duchowne*, Kraków 2007.
- Informacja w formie notatki o przeprowadzonych pracach remontowych w gmachu seminarium krakowskiego, ok. 1925, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1912–1938, sygn. A. Sem. 17 (1912–1938), s. 65.
- Initia progressus et status praesens Domus Stradomiensis...*, Archiwum Księży Misjonarzy na Stradomiu, *Historia Congregationis Missionis in Polonia*, b. sygn.
- Inż. Leonard Nitsch i Ska. Biuro techniczne. Zakład Instalacyjny, Kraków, ul. Andrzeja Potockiego nr 18 do Szanownego Kierownictwa Okręgu Budowlanego w Krakowie, 7 VII 1920, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1915–1927, sygn. A. Sem. 15 (1915–1927), s. 839.
- Jan Paweł II, *Dar i tajemnica*, Kraków 1996.
- Kapuśniak A., Szczepaniak J., *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego*, Kraków 2006.
- Komar E., *Kardynał Puzyna. Moje wspomnienia*, Kraków 1912.
- Konkordat – wykonanie (t. 6) – Materiały do spraw wykonania załącznika „A” do Konkordatu – dotacja na rzecz Kościoła, 1925–1938, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Departament V Wyznań, sygn. 2/14/0/5/407, s. 1–203.
- Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r., Dz.U. 1925 nr 72 poz. 501.
- Korespondencja w sprawie starań o uznanie przez MWRiOP seminariów duchownych jako wyższych szkół akademickich, VI–VII 1938, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, TS XVII/83.
- Kracik J., *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 197–203.
- Kracik J., *Niełatwe początki seminarium duchowego w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 35 (1977), s. 232–236.

- Kronika Kaplicy Duchownego Seminarjum Metropolitalnego w Krakowie z r. z. 1900*, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie, sygn. XVII.1/5.
- Kronika seminarium duchownego w Krakowie, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie, sygn. XVII.6.
- Ks. Lewandowski Czesław I., Archiwum Księża Misjonarzy na Stradomiu, b. sygn.
- Książęco Metropolitalna Kuria w Krakowie do ks. Dr Władysława Wichra, Wicerektora Seminarium w Krakowie, 17 x 1929, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1928–1941, sygn. A. Sem. 18 (1928–1941), k. 197.
- Księga wydarzeń, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie, sygn. XVII. 7.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3, Kraków 2000.
- Listy do Ks. Czesława Lewandowskiego, Archiwum „Naszej Przeszłości” w Krakowie, sygn. 43.
- Łukomski S., *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską*, Łomża 1934.
- Marcinek R., *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 42 (2024), s. 83–112.
- Markowski B., *Ksiądz Czesław Lewandowski CM 1864–1934*, Kraków 2022.
- Nota do Konsystorza, 20 III 1800, Archiwum Księża Misjonarzy na Stradomiu, Seminarium. Korespondencja 5 (XVIII-1899), b. sygn., k. 5–5v.
- Odezwa abp. S. Sapiehy do Duchowieństwa Archidiecezji Krakowskiej, 2 II 1927, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1915–1927, sygn. A. Sem. 15 (1915–1927), k. 1177.
- Odpis pisma C.K. Namiestnictwa do Książęco-Biskupiego Konsystorza z dnia 21 VI 1904, L. 79850, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1891, 1901–1914, sygn. A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 183.
- Odpis pisma WRiOP do Rektora UJ, 11 x 1938, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1928–1941, sygn. A. Sem. 18 (1928–1941), k. 845.
- Piech S., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880–1939*, Kraków 1995.
- Polska Komisja Likwidacyjna, Wydział Oświatowy, Nakaz Wypłaty. Etat: Min. Wyznań i Oświaty do Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 31 I 1919, Archi-

- wum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1912–1938, sygn. A. Sem. 17 (1912–1938), s. 39–40.
- Projekt reorganizacji studiów teologicznych uchwalony przez Wydział Krakowski, 10 VI 1919, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, sygn. TS XVII/83.
- Protokół Rady Wydziału z 3 VI 1938, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akta Wydziału Teologicznego. Protokoły posiedzeń Rady Wydziału 1854–1939, sygn. WT II 17.
- Reskrypt C.K. Namiestnictwa do C.K. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 17 VI 1903, odpis, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1891, 1901–1914, sygn. A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 109.
- Reskrypt C.K. Namiestnictwa we Lwowie do C.K. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 3 I 1903, odpis, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1892–1908, sygn. A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2329.
- Seminaristicum*, „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis” 1925, nr 10–11, s. 38.
- Seminarium duchowne w Krakowie: 400-lecie*, red. J. Guzdek, F. Ślusarczyk, Kraków 2001.
- Szczepaniak J., *Duchowieństwo diecezji krakowskiej w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2010.
- Szczepaniak J., *Zachowane spisy alumnów Seminarium Akademickiego w Krakowie*, w: *Materiały do dziejów nauczania i wychowania religijnego*, t. 2, red. J. Szczepaniak, Kraków 2001, s. 25–51.
- Urban J., *Kilka kart z najnowszych dziejów krakowskiego seminarium duchownego (w stulecie poświęcenia gmachu seminaryjnego przy ul. Podzamcze 8)*, „Biuletyn Duszpasterski” 10 (2002), s. 26–36.
- Wolny J., *Sapieha Adam Stefan (1867–1951)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 34: 1992–1993, Wrocław 1993, s. 539–556.
- Wysocki S., *Seminarium Zamkowe w Krakowie*, Lwów 1911.
- Związek J., *Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1926–1991)*, „Veritati et Caritati” 6 (2016), s. 349–419.

ks. Michał Widera

 <https://orcid.org/0000-0002-7849-8887>

 michal.widera@uni.opole.pl

UNIwersytet Opolski

 <https://ror.org/04gbpnx96>

Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie (1926–1991)

 <https://doi.org/10.15633/tes.12206>

ABSTRAKT

Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie (1926–1991)

Artykuł ukazuje dzieje Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1926–1991. Kształcenie przyszłego duchowieństwa w tym mieście miało zapewnić odpowiednie przygotowanie do podjęcia pracy duszpasterskiej w parafiach nowej diecezji, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki środowiska robotniczego i pogranicza polsko-niemieckiego. Gmach seminaryjny powstał dzięki ofiarności wiernych i duchowieństwa w latach 1928–1930. Stał się on centrum formacji ogólnoludzkiej i duchowej alumnów pod kierunkiem przełożonych seminaryjnych. Studia filozoficzno-teologiczne odbywali oni na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego aż do jego zniesienia przez władze państwowe w 1954 roku. Odtąd bp Zdzisław Goliński podjął starania o utworzenie samodzielnych studiów dla kleryków częstochowskich. Po utworzeniu Papieskiego Wydziału Teologicznego w 1974 roku seminarium nawiązało z nim wieloletnią współpracę naukową. Dzięki temu kształceniu kleryków udało się zapewnić niezbędną stabilność, mimo opresyjnej polityki władz komunistycznych. W tym okresie podejmowano starania o uzyskanie pozwolenia na budowę nowego budynku w Częstochowie. Realizacja projektu nastąpiła w latach 1983–1991 i została zwieńczona poświęceniem gmachu seminaryjnego przez papieża Jana Pawła II. Umożliwiło to rozpoczęcie kształcenia alumnów w Częstochowie od roku akademickiego 1991/1992. W krakowskim okresie funkcjonowania seminarium ukończyło ponad 1150 absolwentów.

SŁOWA KLUCZOWE: Częstochowskie Seminarium Duchowne, bp Teodor Kubina, Kraków, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, diecezja częstochowska

ABSTRACT

Częstochowa's Seminary in Kraków (1926–1991)

The article presents the history of the Częstochowa Seminary in Kraków in the years 1926–1991. The education of future clergy in this city provided good preparation for pastoral work in the parishes of the new diocese, with particular emphasis on the specific situation among the working-class population and on the Polish-German border. The seminary was built thanks to the donations of the faithful and clergy in 1928–1930. The building became a center for the human and spiritual formation of seminarians under the guidance of their superiors. They studied philosophy and theology at the Faculty of Theology of the Jagiellonian University until its closure by the communist authorities in 1954. Then Bishop Zdzisław Goliński began creating independent studies for seminarians from Częstochowa. Following the establishment of the Pontifical Faculty of Theology in 1974, the seminary began a long-standing academic partnership. Thanks to this, the education of seminarians gained stability, despite the oppressive policies of the communist authorities. During this period, the bishop attempted to obtain permission to build a new building in Częstochowa. The project was implemented between 1983 and 1991, culminating in the consecration of the seminary building by Pope John Paul II. Seminarians have been studying in Częstochowa since the 1991/1992 academic year. During the period when the seminary was in Kraków, over 1,150 graduates completed their studies there.

KEYWORDS: Częstochowa's Seminary, bishop Teodor Kubina, Kraków, Faculty of Theology of the Jagiellonian University, diocese of Częstochowa

W pierwszym *Liście pasterskim* z 25 marca 1926 roku bp Teodor Kubina zwrócił się do wiernych diecezji częstochowskiej m.in. w następujących słowach:

Zrozumcie, Najmilsi Moi, że jednym z najwięcej palących zadań moich, jako biskupa, i Waszych, jako diecezjan, jest pomnożenie liczby duchowieństwa i wychowanie go. Pracujmy z wyżytymi siłami nad rozwiązaniem tego tak trudnego i tak ważnego zagadnienia! Módlcie się ze mną nieustannie o dobrych kapłanów! Starajcie się wzbudzić w Waszych synach powołanie kapłańskie! Pomagajcie mi przy zorganizowaniu i utrzymaniu zakładu dla Waszych synów, którzy chcą się poświęcić temu najwyższemu i najpiękniejszemu powołaniu!¹

W konsekwencji tych słów, którym towarzyszyła wielka troska o zapewnienie wiernym odpowiedniej liczby duchownych do pracy duszpasterskiej, jedną z pierwszych instytucji utworzonych w nowo powstałej diecezji częstochowskiej było seminarium duchowne. Na jego temat powstało już wiele prac², ale

1 T. Kubina, *List pasterski*, „Wiadomości Diecezjalne” 1 (1926) nr 1, s. 7.

2 Dziejom Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie poświęcono m.in. następujące publikacje: M. Kołodziejczyk, *Profesorowie i wykładowcy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 173–180; H. Bąbiński, *Metody formacji ascetycznej w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie w latach 1926–1976*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 3 (1975), s. 63–81; C. Tomczyk, *Częstochowskie Seminarium Duchowne w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 3 (1975), s. 39–63; H. Bąbiński, *Ojcowie duchowni Częstochowskiego Seminarium Duchownego w latach 1928–1975*, Częstochowa 2000; *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolate Kościoła częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 75–97, 215–232; J. Kowalski, *Żrenica oka diecezji. Siedemdziesięciopięciolate Wyższego Seminarium Duchownego Kościoła Częstochowskiego (1926–2001)*, Częstochowa 2001; J. Związek, *Panorama 75-lecia Wyższego Seminarium Duchownego diecezji częstochowskiej (1926–2001)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 75 (2001) nr 10, s. 22–35; J. Związek, *75 lat dziejów Wyższego Seminarium Duchownego (Archi)diecezji Częstochowskiej (1926–2001)*. Wykład inauguracyjny ks. prof. zw. dr. hab. Jana Związka, „Rocznik Seminaryjny” 3–4 (2001), s. 18–38; J. Związek, *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Częstochowskiej w Krakowie i Częstochowie (1926–2001)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 29 (2001), s. 293–308; J. Kapuściński, *Formacja kapłańska w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie w okresie II Rzeczypospolitej*. Wykład inauguracyjny ks. dr. Jacka Kapuścińskiego, „Rocznik

100. rocznica erygowania tego ważnego ośrodka kształcenia kandydatów do kapłaństwa jest okazją do przypomnienia w zarysie działalności Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Ponadto w wyniku przeprowadzonej kwerendy udało się dotrzeć do nowych materiałów, zdeponowanych w Archiwum Generalnym Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie i Oddziałowym Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, które dotychczas nie zostały wykorzystane w publikacjach poświęconych omawianemu zagadnieniu.

1. Geneza

Po powstaniu diecezji częstochowskiej na mocy bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 roku nie wszystkie parafie posiadały proboszczów, ale istniała również potrzeba obsadzenia kilkudziesięciu stanowisk wikariuszowskich. Konieczne było również skierowanie duchownych do nauczania religii w szkołach, ponieważ prefekci obejmowali katechizację zaledwie ok. 30% dzieci i młodzieży, a 70% z nich uczęszczało na lekcje prowadzone nie tylko przez katechetów świeckich, ale również przez nauczycieli innych przedmiotów, nieposiadających kwalifikacji do nauczania tego przedmiotu. Na jednego duchownego pracującego w duszpasterstwie przypadało ok. cztery tysiące wiernych³.

W tej sytuacji pilnym zadaniem pierwszego biskupa częstochowskiego było zwiększenie liczby kapłanów. Biskup Kubina przyjmował do nowej diecezji wszystkich zgłaszających się duchownych diecezjalnych i zakonnych, a także podjął działania w celu pozyskania kleryków pochodzących z terenów nowej diecezji, a jednocześnie kształcących się w seminariach duchownych w Kielcach i we Włocławku, ale były to tylko doraźne rozwiązania. Koniecznością stało się utworzenie częstochowskiego seminarium duchownego. Diecezja nie posiadała jednak żadnego budynku, w którym mogłoby ono zostać zlokalizowane,

Seminaryjny” 14 (2012), s. 56–89; J. Kapuściński, *Rektorzy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w latach 1926–2011*, „Veritati et Caritati” 2 (2014), s. 375–409; J. Związek, *Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1926–1991)*, „Veritati et Caritati” 6 (2016), s. 349–419; P. Kostrzewski, *Służba wojskowa alumnów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1965–1980*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 91 (2017) nr 1–6, s. 139–164.

3 J. Związek, *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Częstochowskiej w Krakowie i Częstochowie*, s. 294.

ani nawet odpowiedniego placu nadającego się pod budowę nowego obiektu. Ponadto dla funkcjonowania seminarium należało zapewnić wykwalifikowaną kadrę dydaktyczną. Wśród duchowieństwa diecezjalnego było wówczas kilkunastu kapłanów, którzy posiadali odpowiednie wykształcenie do podjęcia pracy w charakterze wykładowców przedmiotów filozoficznych i teologicznych. Jednak powierzenie im takich obowiązków wymagałoby zastąpienia ich na dotychczas zajmowanych stanowiskach duszpasterskich, które i tak były już niedostatecznie obsadzone⁴.

2. Gmach seminaryjny

19 czerwca 1926 roku bp Kubina spotkał się z dziekanami i konsultorami diecezjalnymi w celu omówienia kwestii erygowania diecezjalnego seminarium duchownego. Duchowni postulowali wybudowanie nowego gmachu w Częstochowie. Po wysłuchaniu ich opinii biskup jednoznacznie opowiedział się za zlokalizowaniem tej ważnej dla przyszłości religijnej wiernych instytucji w Krakowie. Argumenty za takim rozwiązaniem dotyczyły specyfiki duszpasterstwa w diecezji częstochowskiej, która skupiała dużą liczbę ludności robotniczej i sąsiadowała z Rzeszą Niemiecką. W związku z tym należało zadbać o odpowiednie przygotowanie intelektualne duchownych. Jego zdaniem takie kształcenie mogli zapewnić tylko wybitni profesorowie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dla realizacji tych zamierzeń bp Kubina wydzierżawił na kilka lat część Klasztoru Bernardynów, w którym zamieszkali seminarzyści wraz z pierwszym rektorem – ks. dr. Karolem Makowskim. Na prośbę biskupa do pracy w seminarium zostały skierowane siostry honoratki, które przez kolejne 83 lata zajmowały się jego utrzymaniem i prowadziły kuchnię. Dzięki temu 2 października 1926 roku seminarium rozpoczęło swoją działalność, a alumni zostali studentami Wydziału Teologicznego UJ⁵.

4 T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, Częstochowa 1931, s. 15–16; J. Związek, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990, s. 176–177; J. Kowalski, *Żrenica oka diecezji*, s. 11–12.

5 Kronika seminaryjna, t. 1, Archiwum Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Częstochowie [dalej: AWMSDCz], brak sygn., s. 2; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 1: 1971–1981, Archiwum Generalne Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi [dalej: AZCz], brak sygn., 1971; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 2: 1981–1984, AZCz, brak sygn., 21.02.1983; J. Związek, *75 lat*

30 listopada 1927 roku w Krakowie odbyła się konferencja bp. Teodora Kubiny i bp. Arkadiusza Lisieckiego z metropolitą krakowskim abp. Adamem S. Sapiehą. Wówczas uregulowano status seminariów częstochowskiego i śląskiego, które funkcjonowały w granicach archidiecezji krakowskiej. Następnie podczas nabożeństwa na zakończenie 1927 roku w katedrze częstochowskiej bp Kubina publicznie wyraził zamiar wzniesienia gmachu seminaryjnego w Krakowie. Pośpiech w tym zakresie był spowodowany szybko rosnącą liczbą kandydatów do kapłaństwa i tylko przejściowym zakwaterowaniem ich w klasztorze. W dalszej kolejności udało się biskupowi zakupić ze środków diecezjalnych odpowiedni plac znajdujący się pod Wawelem. Ponadto zaapelował on do duchowieństwa i diecezjan o składanie środków na budowę gmachu seminaryjnego. Realizacja inwestycji nastąpiła w latach 1928–1930 dzięki ofiarności wiernych. Budynek został wzniesiony według projektu inż. Zygmunta Gawlika pod nadzorem ks. Zygmunta Sędzimira. Ozdobiono go rzeźbami zaprojektowanymi przez Xawerego Dunikowskiego. 6 października 1930 roku seminarium zostało pobłogosławione przez abp. Sapiehę. Wówczas bp Kubina wypowiedział m.in. następujące słowa:

Ze swej strony wszystko uczyniłem, aby ten gmach stał się naprawdę godnym tabernakulum *Dei cum hominibus*. Nie żałowałem w tym celu żadnych ofiar i wysiłków, a były one bardzo wielkie, nie żałowało ich czcigodne duchowieństwo, nie żalowali ich wierni. Budowałem go, a ze mną budowała go cała diecezja z tą radością i miłością, z jaką św. Piotr dla Chrystusa i proroków chciał rozbić trzy namioty na górze Tabor⁶.

W kolejnych latach okresu międzywojennego seminarium mogło kontynuować swoją działalność m.in. dzięki posiadaniu na własność odpowiedniego gmachu i jego dogodnej lokalizacji. Sytuacja ta uległa zmianie po wybuchu II wojny światowej i aresztowaniu profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego 6 listopada 1939 roku. Wówczas klerycy częstochowscy nie mogli kontynuować kształcenia. Budynek seminaryjny został zajęty przez Gestapo i urzędników

dziesięć Wyższego Seminarium Duchownego (Archi)diecezji Częstochowskiej, s. 18; J. Kowalski, *Osiemdziesiąt trzy lata (1926–2009) posługi siostr honoratek (Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi) w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie i Częstochowie*, Częstochowa 2012, s. 25–45.

6 T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, s. 171–172; J. Kowalski, *Gmach Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie ma już 60 lat*, „Niedziela” 33 (1990) nr 40, s. 1, 6; J. Związek, *Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 351–359, 369–373.

niemieckich. W tej sytuacji przełożeni wraz z alumnami zamieszkali potajemnie w Klasztorze Bernardynów i w budynku krakowskiego seminarium, który 8 listopada 1939 roku również został zajęty przez władze okupacyjne. Następnie przenieśli się oni do kierowanego przez ks. Stanisława Sapińskiego Katolickiego Domu Akademickiego, w którym do 2 sierpnia 1942 roku odbywały się wszystkie zajęcia związane z formacją duchową i intelektualną przyszłych duchownych. W dalszej kolejności seminarium częstochowskie przeniesiono do klasztorów Paulinów na Skałce i Augustianów, a od 5 stycznia 1944 roku aż do zakończenia okupacji niemieckiej kolejną jego lokalizacją stał się Klasztor Duchaczek⁷.

Fotografia 1. Biskup Teodor Kubina wraz z Radą Diecezjalną na placu budowy seminarium

Źródło: *75 lat Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej*, red. W. Kowalik, Częstochowa 2001, s. 70.

W tym okresie postępowała dewastacja częstochowskiego budynku seminaryjnego. W kaplicy urządzono salę kinową, która została podpalona

7 Kronika seminaryjna, t. 1, AWMSDCz, brak sygn., s. 472–473, 480–482; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 1: 1971–1981, AZCz, brak sygn., 1971; J. Związek, *Diecezja Częstochowska w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1945)*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 83.

i całkowicie zniszczona podczas ucieczki Niemców w 1945 roku. Pozostała część gmachu, mimo składowania w nim zapasów amunicji, opatrnościowo ocalała, ponieważ zaprószonego ogień samoczynnie wygasł. Po wyzwoleniu Krakowa spod okupacji niemieckiej w budynku zamieszkali żołnierze radzieccy, którzy wpłynęli na jego dalszą degradację. W tej sytuacji, dzięki zabiegom nowo mianowanego rektora – ks. Brunona Magotta i prokuratora – ks. Stanisława Grzybka, udało się w krótkim czasie doprowadzić do przejęcia go przez diecezję częstochowską. Po przeprowadzeniu koniecznego remontu 14 kwietnia 1946 roku ponownie zamieszkali w nim klerycy, którzy nadal kontynuowali kształcenie na Wydziale Teologicznym UJ⁸.

Fotografia 2. Gmach Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/15/696.

Sytuacja seminarium ponownie uległa diametralnej zmianie, gdy 11 sierpnia 1954 roku decyzją władz komunistycznych wydział ten został odłączony od

8 Kronika seminaryjna, t. 1, AWMSDCz, brak sygn., s. 600, 619, 638–639; *Sprawozdanie z konferencji Księży Konsultorów i Dziekanów*, „Wiadomości Diecezjalne” 15 (1945), s. 15–16; C. Tomczyk, *Częstochowskie Seminarium Duchowne w latach okupacji hitlerowskiej*, s. 40, 46–49; J. Związek, *Panorama 75-lecia Wyższego Seminarium Duchownego diecezji częstochowskiej*, s. 30.

krakowskiej uczelni i przyłączony do nowo powstałej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Wówczas kolejny biskup diecezjalny – prof. Zdzisław Goliński – był zmuszony zorganizować w gmachu seminarium częstochowskiego tzw. *studium domesticum*, choć początkowo wspólne zajęcia dydaktyczne dla studentów byłego Wydziału Teologicznego odbywały się w salach wykładowych kilku krakowskich seminariów. W konsekwencji budynek należało przystosować do celów dydaktycznych, dlatego biskup podjął decyzję o jego przebudowie. Następnie rozpoczął starania o uzyskanie zgody na budowę w Częstochowie nowego obiektu dla potrzeb kształcenia kleryków, jednak władze administracyjne na kierowane wnioski udzielały negatywnych odpowiedzi⁹.

Jednocześnie 29 grudnia 1959 roku decyzją ministra oświaty Wacława Tułdzieckiego wydano zarządzenie dotyczące nadzorowania seminariów przez instytucje państwowe. W konsekwencji rozpoczęły się wizytacje, których celem było utrudnianie ich dotychczasowej działalności. Pierwsza rewizja częstochowskiego seminarium odbyła się 27 kwietnia 1960 roku, a 22 sierpnia 1960 roku z biblioteki zostały zabrane książki, które uznano za niezgodne z obowiązującą ideologią. Pod koniec lipca 1963 roku funkcjonariusze państwowi wtargnęli do budynku kuchennymi drzwiami i zaplombowali wszystkie pomieszczenia na drugim piętrze. Planowano je przekazać dla potrzeb Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, ale dzięki interwencjom wikariusza kapitulnego bp. Stanisława Czajki pod koniec września udało się uzyskać zdjęcie założonych plomb¹⁰.

W tym okresie nadal troszczono się o dobry stan gmachu poprzez przeprowadzanie w okresie wakacyjnym koniecznych remontów. Przykładowo w 1975 roku przebudowano prezbiterium i zmieniono lokalizację ołtarza¹¹. Jednocześnie kolejny biskup, dr Stefan Bareła, kontynuował starania o uzyskanie pozwolenia na budowę gmachu seminarium w Częstochowie. Przyniosły one wymierny skutek, gdy 28 marca 1981 roku wojewoda częstochowski Grzegorz Lipowski

9 J. Związek, *75 lat dziejów Wyższego Seminarium Duchownego (Archi)diecezji Częstochowskiej*, s. 31–32.

10 Kronika Częstochowskiego Seminarium Duchownego, t. 3, AWMSDCz, brak sygn., s. 134; Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 29 grudnia 1959 r. wydane w porozumieniu z Urzędem do Spraw Wyznań w sprawie nadzoru nad seminariami duchownymi, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1960 nr 1, poz. 5.

11 Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 1: 1971–1981, AZCz, brak sygn., 10–30.07.1975; 01–30.08.1975; 30.06.1976; 20.07.1976; 30.08.1976; 11.07.1977; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 3: 1984–1987, AZCz, brak sygn., 02.07.1985.

wydał długo oczekiwane zezwolenie. W tej sytuacji biskup powołał Dzieło Przyjaciół Budowy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Częstochowie.

Fotografia 3. Jan Paweł II wśród społeczności seminaryjnej, 1991

Źródło: *75 lat Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej*, red. W. Kowalik, s. 221.

W 1983 roku w wyniku konkursu przyjęto do realizacji projekt architektoniczny autorstwa mgr. inż. Jerzego Kopyciaka. 26 sierpnia 1983 roku metropolita krakowski kard. Franciszek Macharski pobłogosławił plac pod budowę przy ul. św. Barbary 41, będący dawnymi terenami miejskimi i własnością paulinów z Jasnej Góry. 15 sierpnia 1991 roku Jan Paweł II pobłogosławił nowy gmach seminaryjny. 3 października tego samego roku w dniu inauguracji roku akademickiego bp Stanisław Nowak wydał dekret o przeniesieniu częstochowskiego seminarium z Krakowa do Częstochowy. Dotychczasowy budynek w Krakowie został użyczony bezpłatnie diecezji sosnowieckiej, a w 2013 roku – po przeniesieniu Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Sosnowieckiej do Częstochowy – wynajęty przez Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie¹².

12 Słowo wstępne Franciszka kard. Macharskiego, 22.12.1983, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie [dalej: AKMCz], sygn. 153/11, s. 2; „*Rozpoczynamy drogę, która jest jak pielgrzymka*”. Uroczystość

3. Formacja do kapłaństwa

Głównym powodem zlokalizowania Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie było zapewnienie odpowiedniej kadry naukowo-dydaktycznej dla możliwie najlepszego przygotowania intelektualnego duchowieństwa. W związku z tym wraz z rozpoczęciem roku akademickiego 1926/1927 klerycy częstochowscy zostali jednocześnie studentami Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, który stał się dla nich ośrodkiem kształcenia pod kierunkiem uznanych wykładowców specjalizujących się w dyscyplinach filozoficznych i teologicznych. Mieli oni możliwość uzyskiwania magisterium, ale tylko niektórzy wykazywali chęci do wieńczenia studiów obroną pracy dyplomowej.

W budynku seminarium odbywały się jedynie lektoraty z języków obcych i zajęcia praktyczne, konieczne w przygotowaniu do pracy duszpasterskiej, w tym m.in. nauka obrzędów liturgicznych czy śpiewu kościelnego. Ponadto seminarium było miejscem stałej formacji do kapłaństwa, obejmującej przygotowanie ogólnoludzkie i duchowe. Za tę sferę przygotowania odpowiadali przełożeni seminaryjni na czele z rektorem¹³, a także ojcowie duchowni¹⁴ i spowiednicy¹⁵.

poświęcenia placu pod budowę Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie, „Niedziela” 26 (1983) nr 36, s. 1, 6–7; W. Skrodzki, *Z budowy Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, „Niedziela” 27 (1984) nr 50, s. 6–7; *Dzieło budowy Seminarium*, „Niedziela” 29 (1986) nr 18, s. 6; W. Skrodzki, *Nowy gmach Częstochowskiego Seminarium Duchownego*, „Niedziela” 39 (1991) nr 33, s. 4; T. Siudy, *Spod Wawelu pod Jasną Górę*, „Niedziela” 39 (1991) nr 35, s. 1, 6; M. Widera, *Kiedy stworzyło się tu źródło apostołskie...* „Zarys dziejów (archidiecezji częstochowskiej (1925–2025), „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 45 (2025) nr 2, s. 195–196.

13 Funkcję rektora Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie pełnili: ks. dr Karol Makowski (1926–1936), ks. dr Stanisław Czajka (1936–1944), ks. dr Brunon Magott (1945–1956), ks. Julian Nowak (1956–1962), ks. dr Władysław Kasprzak (1962–1968), ks. Adam Skrzypiec (1968–1974), ks. dr Miłosław Kołodziejczyk (1974–1979), ks. dr hab. Zenon Uchnast (1979–1984) i ks. dr hab. Jan Związek. Por. J. Kapuściński, *Rektorzy Częstochowskiego Seminarium Duchownego*, s. 381–399.

14 W omawianym okresie funkcje ojców duchownych alumnów seminarium pełnili: ks. Wendelin Świerczek CM (1930–1936), ks. Jan Domarańczyk (1936–1946), ks. Mieczysław Paciej (1946–1947), ks. Walenty Patykiewicz (1947–1950), ks. Stanisław Okamfer (1950–1956), ks. Stefan Bareła (1956–1960), ks. Zygmunt Król (1960–1963), ks. Jan Kowalski (1962–1963), ks. Henryk Bąbiński (1963–1979), ks. Jerzy Kowalski (1977–1991), ks. Grzegorz Ślęzak (1981–1998) i ks. Krzysztof Bełkot (1991–1993). Por. *75 lat Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej*, red. W. Kowalik, Częstochowa 2001, s. 15.

15 J. Kapuściński, *Formacja kapłańska w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie w okresie II Rzeczypospolitej*, s. 56–89.

Fotografia 4. Bp Teodor Kubina (w środku, w okularach) w otoczeniu profesorów teologii w dniu otrzymania doktoratu honoris causa UJ, 1931

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/15/108.

Formacja duchowa kandydatów do kapłaństwa była skupiona wokół kaplicy seminaryjnej. Alumni codziennie uczestniczyli we mszy św. i rozważali teksty Pisma Świętego. Ponadto brali udział w okresowych nabożeństwach i adoracjach Najświętszego Sakramentu, a także cyklicznych rekolekcjach, dniach skupienia oraz konferencjach wygłaszanych przez ojców duchownych. Ich zadaniem było również proponowanie seminarzystom dzieł z zakresu literatury ascetycznej. Tradycją Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie był szeroko rozwinięty kult Najświętszego Serca Pana Jezusa zapoczątkowany intronizacją w 1932 roku. Szczególnie istotna była również pobożność maryjna ze względu na obecność sanktuarium Jasnogórskiego na terenie diecezji częstochowskiej. W 1943 roku w Klasztorze Paulinów na Skałce dokonano poświęcenia seminarium Niepokalanemu Sercu Maryi. W kolejnych latach nawiązywano do tych dwóch szczególnych aktów religijnych, obchodząc ich rocznice¹⁶.

16 Kronika Częstochowskiego Seminarium Duchownego, t. 3, AWMSDCz, brak sygn., s. 7–8, 14–15, 34, 38–41, 44, 47–49, 51, 57–60, 62–65, 67, 71, 75, 80, 82–83, 85–87, 91–96; Kronika Zgromadzenia

W okresie II wojny światowej wykłady dla seminarzystów częstochowskich prowadzili profesorowie uniwersyteccy, którzy uniknęli aresztowania bądź zostali zwolnieni z obozów koncentracyjnych, a także inni pracownicy naukowcy z Krakowa. 5 listopada 1940 roku władze Generalnego Gubernatorstwa wydały jednak zarządzenie, które zakładało likwidację diecezjalnych seminariów duchownych. W ich miejsce miały zostać utworzone dwa centralne seminaria w Krakowie i Sandomierzu. W konsekwencji 14 listopada 1940 roku w Krakowie odbyła się konferencja z udziałem biskupów z: Częstochowy, Kielc, Krakowa, Przemyśla, Sandomierza i Tarnowa. Następnie bp Kubina i administrator apostolski diecezji sandomierskiej bp Jan Kanty Lorek jako przedstawiciele episkopatu spotkali się w gmachu rządu Generalnego Gubernatorstwa z sekretarzem stanu Ernstem Kundtem. W wyniku interwencji władze okupacyjne odroczyły wprowadzenie dekretu likwidacyjnego, ale 13 lutego 1941 roku wydano kolejny dokument, na mocy którego zabroniono przyjmowania kandydatów na pierwszy rok studiów. W konsekwencji seminaria miały zakończyć swoją działalność po 5 latach¹⁷.

Po zakończeniu II wojny światowej doszło do wznowienia działania Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, który funkcjonował do 11 sierpnia 1954 roku. W tym okresie kilku kapłanów częstochowskich uzyskało w tej uczelni stopień naukowy doktora teologii¹⁸. Wówczas na mocy jednostronnej decyzji władz komunistycznych odłączono tę jednostkę od krakowskiej uczelni i przyłączono ją do nowo powstałej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Wówczas księża profesorowie z dawnego wydziału prowadzili wykłady dla alumnów trzech seminariów: częstochowskiego, krakowskiego i śląskiego, ale

Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 1: 1971–1981, AZCz, brak sygn., 12.01.1975; 11.01.1976; 16.01.1977; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 2: 1981–1984, AZCz, brak sygn., 16.01.1982; 16.01.1983; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 3: 1984–1987, AZCz, brak sygn., 13.01.1985; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 4: 1987–2002, AZCz, brak sygn., 20.02.1988; H. Bąbiński, *Metody formacji ascetycznej*, s. 65–66; H. Bąbiński, *Ojcowie duchowni Częstochowskiego Seminarium Duchownego*, s. 38–42; S. Jasione, *Ksiądz Jan Kowalski, kleryk Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie i student Uniwersytetu Jagiellońskiego (1949–1954)*, w: *Kapłan teolog. Księga jubileuszowa z okazji 50-lecia pracy dydaktycznej i wychowawczej księdza profesora Jana Kowalskiego w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej*, red. A. Przybylski, Częstochowa 2009, s. 31–32.

17 J. Wolny, *Abp Adam Stefan Sapieha w obronie Narodu i Kościoła polskiego podczas II wojny światowej*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1986, s. 258, 274–276.

18 Byli to: ks. Stanisław Grzybek, ks. Brunon Magott i ks. Walenty Patykiewicz.

klerycy utracili prawa studenckie i nie mogli uzyskiwać stopni akademickich. W tym okresie zajęcia z zakresu języków obcych i dyscyplin praktyczno-duszpasterskich nadal odbywały się oddzielnie dla studentów trzech seminariów¹⁹.

Od początku roku akademickiego 1956/1957 w seminarium częstochowskim rozpoczęły się samodzielne zajęcia filozoficzno-teologiczne w ramach tzw. *studium domesticum*. Wówczas dla potrzeb kształcenia alumnów zatrudniono krakowskich profesorów spośród duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego, a bp Goliński skierował wielu duchownych na studia specjalistyczne. W konsekwencji w kolejnych latach w działalność dydaktyczną byli angażowani kolejni kapłani częstochowscy²⁰. Dalsze utrudnienia dla funkcjonowania seminarium stanowiły wizytacje urzędników z kuratorium okręgu szkolnego i wydziału do spraw wyznań prezydium wojewódzkiej rady narodowej. W konsekwencji od 1960 roku przełożeni byli zobowiązani do przekazywania szczegółowych wiadomości na temat działalności instytucji i udostępniania planu prowadzonych wykładów. Niekiedy kontrole były połączone z obserwacją niektórych zajęć²¹.

Wobec opresyjnej polityki aparatu państwowego metropolita krakowski abp Karol Wojtyła podjął starania o nadanie studiom seminaryjnym struktur akademickich i przywrócenie praw publicznych krakowskiemu Wydziałowi Teologicznemu. Cieszył się on w tej kwestii pełnym poparciem biskupa częstochowskiego Bareły. Biskupi z metropolii krakowskiej wspólnie podejmowali decyzje dotyczące funkcjonowania swoich seminariów. W 1974 roku Stolica Apostolska uznała krakowski Wydział Teologiczny jako „papieski”, a następnie pomiędzy wydziałem a seminarium częstochowskim została zawarta umowa o współpracy naukowej. Dzięki temu klerycy mogli zdobywać stopnie akademickie, a pracownicy naukowi – awanse uczelniane. W 1981 roku na bazie wydziału papież Jan Paweł II powołał Papieską Akademię Teologiczną w Krakowie, która

19 M. Kołodziejczyk, *Profesorowie i wykładowcy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 174.

20 W latach 50. i 60. XX wieku byli to m.in.: ks. Stefan Bareła, ks. Henryk Bąbiński, ks. Wacław Chmielewski, ks. Marian Dewudzki, ks. Stanisław Grzybek, ks. Władysław Kasprzak, ks. Miłosław Kołodziejczyk, ks. Władysław Konieczka, ks. Jan Kowalski, ks. Tadeusz Matras, ks. Zdzisław Wajzner, ks. Ludwik Warzybok i ks. Jerzy Wolny.

21 Kronika, t. 1, Archiwum Archidiecezjalnego Seminarium Duchownego w Krakowie, brak sygn., s. 394; M. Mikołajczyk, *Władza ludowa a diecezja częstochowska*, Częstochowa 2000, s. 101–107; J. Związek, *Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 385–386, 388–390; E. Włodarczyk, *Wizytacje wyższych seminariów duchownych przez władze państwowe w Polsce w latach 1960–1971*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 325 (2018), s. 234–236; M. Widera, „Kiedy stworzyło się tu źródło apostolskie...”, s. 196; K. Kęsik, M. Widera, *Ks. Jan Związek. Życie i dzieło*, Opole 2026, s. 128–129.

została uznana przez władze państwowe w 1989 roku. Wówczas uznawały one również stopnie akademickie uzyskiwane w tej uczelni. W takich okolicznościach coraz większa liczba duchownych diecezji częstochowskiej zdobywała specjalistyczne wykształcenie z zakresu dyscyplin filozoficznych i teologicznych, a następnie podejmowała obowiązki dydaktyczne w seminarium i wielu ośrodkach naukowych w Polsce. Dzięki temu poziom kształcenia odpowiadał wytycznym władz kościelnych zgodnie z obowiązującym *ratio studiorum*²².

4. Seminarzyści

Podstawową przyczyną pilnej potrzeby erygowania Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie była niewystarczająca liczba duchownych w nowej diecezji. W trosce o zapewnienie wiernym należytej opieki duszpasterskiej bp Kubina w listach pasterskich nieustannie apelował o modlitwę w intencji powołań kapłańskich. W 1932 roku na własność diecezji zakupiono Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Wieluniu, które stało się niższym seminarium duchownym, kształcącym młodzież męską i przygotowującym przyszłych kandydatów do kapłaństwa. W związku z tym z każdym rokiem wzrastała liczba kandydatów do seminarium w Krakowie, którzy najczęściej byli absolwentami szkół średnich z Radomska, Wielunia i Częstochowy. W 1926 roku studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego rozpoczęło 33 alumnów, spośród których 8 zostało przyjętych na drugi i trzeci rok. Ponadto podejmowali oni formację do kapłaństwa w zakresie ogólnoludzkim i duchowym

²² Pismo Karola kard. Wojtyły do Eksceleńcji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 05.12.1972; Pismo Karola kard. Wojtyły do Eksceleńcji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 21.09.1973; Pismo Karola kard. Wojtyły do Eksceleńcji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 13.05.1974; Pismo Karola kard. Wojtyły do Eksceleńcji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 04.06.1974; Pismo bp. Stefana Bareły do Eminencji Najdostojniejszego Księdza Kardynała Metropolity, 08.06.1974; Pismo Karola kard. Wojtyły do Eksceleńcji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 01.09.1975; Pismo Franciszka kard. Macharskiego do Eksceleńcji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 15.10.1982; Słowo wstępne Franciszka kard. Macharskiego, 22.12.1983, AKMCz, sygn. 153/11; Pismo sekretarza KEP ds. Seminariów Duchownych ks. Piotra Skuchy do ks. Jana Związka, 04.11.1988, AKMCz, sygn. 180/22, t. 2, cz. 1; Meldunek nr 78, 21.06.1969, Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, sygn. IPN Ka 056/55 t. 1, s. 120–122; Informacja, 15.10.1970, Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Katowicach [1945] 1983–1990, Meldunki z KMiPMO w Częstochowie dot. działalności kurii częstochowskiej i podległych jej księży oraz przebiegu uroczystości religijnych, sygn. IPN Ka 056/55 t. 3, s. 98.

pod kierunkiem przełożonych. Z każdym kolejnym rokiem liczba kleryków wzrastała. W latach 1934/1935 i 1936/1937 w seminarium przebywało prawie po 130 studentów. Jednak około połowa zgłaszających się kandydatów pochodziła spoza terenów diecezji częstochowskiej, w przeważającej części – ze środowisk wiejskich. Przed wybuchem II wojny światowej liczba duchownych stale wzrastała i posiadali oni pełne wykształcenie uniwersyteckie²³.

Fotografia 5. Seminarzyści na dziedzińcu seminaryjnym

Źródło: 75 lat Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej, red. W. Kowalik, s. 101.

23 J. Związek, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, s. 121–123.

Po wybuchu II wojny światowej i aresztowaniu profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego 6 listopada 1939 roku klerycy częstochowscy nie mogli kontynuować kształcenia. Zostało ono zorganizowane dopiero w kolejnych miesiącach w bardzo trudnych warunkach wojennych. Ponadto władze okupacyjne planowały likwidację seminariów duchownych, a 13 lutego 1941 roku wprowadziły zakaz przyjmowania do nich nowych kandydatów²⁴.

W pierwszych latach po zakończeniu działań wojennych sytuacja związana z kształceniem przyszłego duchowieństwa powróciła do stanu z II Rzeczypospolitej. Mimo podejmowanych prób działalności nie wznowiło niższe seminarium w Wieluniu, ale w 1951 roku powstała kolejna tego rodzaju placówka w Częstochowie, do której zgłaszało się coraz więcej uczniów. Ze względu na podjęcie przez bp. Golińskiego decyzji o nadaniu jej nazwy: Niższe Seminarium Duchowne Diecezji Częstochowskiej – Wydział Przygotowawczy w Częstochowie, szkołę udało się ocalić przed zamknięciem przez władze państwowe. Uzyskiwane w niej świadectwa dojrzałości, mimo braku praw państwowych, umożliwiały kontynuowanie kształcenia w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie²⁵.

Wkrótce jednak władze komunistyczne podjęły kolejne kroki w celu destabilizowania studiów filozoficzno-teologicznych i formacji do kapłaństwa. Przejawem tego była rezygnacja z dotychczasowej praktyki, polegającej na nieobejmowaniu kleryków obowiązkiem służby wojskowej. Wiosną 1958 roku zostało wydane zarządzenie powołujące seminarzystów do wojska, a w styczniu 1959 roku uchwalono ustawę o powszechnym obowiązku wojskowym, która nie przewidywała żadnych ulg dla studentów uczelni kościelnych. Jesienią 1958 roku ks. rektor Julian Nowak poinformował seminarzystów o konieczności uzyskania odpowiednich zaświadczeń z wydziału do spraw wyznań. W maju i czerwcu 1959 roku zostali oni przebadani pod kątem zdolności do odbycia służby wojskowej. Pierwsi kandydaci do kapłaństwa z częstochowskiego seminarium zostali skierowani do odbycia służby wojskowej dopiero w 1965 roku. Do 1980 roku w jednostkach w Bartoszycach, Brzegu, Kołobrzegu

24 J. Wolny, *Abp Adam Stefan Sapieha w obronie Narodu i Kościoła polskiego podczas II wojny światowej*, s. 274–276.

25 Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 2: 1981–1984, AZCz, brak sygn., 26.06.1982; J. Związek, *Dzieje Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, Częstochowa 2002, s. 16–50; J. Bielecki, *Zarys historii Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, w: *Pielęgnować ziarno powołania kapłańskiego. 60 lat Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, red. J. Bielecki, Częstochowa 2013, s. 21–36.

i Szczecinie przebywało łącznie 76 alumnów, spośród których 14 nie przyjęło święceń presbiteratu²⁶.

Poza tym dochodziło do przypadków indywidualnego zastraszania alumnów fikcyjnymi zarzutami, dotyczącymi ich domniemanego złego stylu życia, zwłaszcza w okresach przerw od nauki i pobytu w domach rodzinnych. Wykorzystując takie argumenty, starano się zmusić ich do nawiązania współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa. Grożono również możliwością pozbawienia pracy ich rodziców i krewnych, którzy byli zatrudnieni w instytucjach państwowych. Działania te świadczyły o ogromnej determinacji władz państwowych, które starały się doprowadzić do zmniejszenia liczby duchowieństwa oddziałującego duszpastersko na wiernych. W tym okresie nasilonej walki z instytucjami przygotowującymi kandydatów do kapłaństwa biskupi z metropolii krakowskiej spotykali się w celu omawiania bieżących problemów i wspólnie podejmowali decyzje dotyczące funkcjonowania seminariów²⁷.

Mimo zewnętrznych trudności związanych z funkcjonowaniem Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie kolejni biskupi wraz z przełożonymi starali się zapewnić klerykom jak najlepsze warunki do kontynuowania formacji. Dzięki temu mogli oni studiować oraz kształtować się pod względem duchowym i ludzkim. Ważne miejsce w tej dziedzinie zajmowało uczestnictwo kleryków w wydarzeniach o charakterze kulturalnym, w tym przygotowywanie okolicznościowych akademii i wieczornic. Ponadto alumni angażowali się w prace związane z utrzymaniem czystości budynku, a z okazji obchodzonego jesienią Tygodnia Miłosierdzia wyjeżdżali do parafii, które gromadziły dary przekazywane przez wiernych na rzecz seminarium. Podczas wakacji pełnili dyżury w Niższym Seminarium Duchownym w Częstochowie i pomagali w przeprowadzaniu remontów budynku seminarium w Krakowie,

26 Kronika seminaryjna, t. 4, AWMSDCz, brak sygn., s. 435, 516, 518, 690; Służba wojskowa 1968–1979, AWMSDCz, brak sygn.; Ustawa z dnia 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz. U. z 1959 r. nr 14, poz. 75; M. Mikołajczyk, *Diecezja częstochowska w Polsce pojałtańskiej*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 113; M. Mikołajczyk, *Problemy religijno-moralno-społeczne diecezji częstochowskiej w latach 1945–1989 wynikające z ówczesnej sytuacji politycznej*, Częstochowa 2002, s. 124; P. Kostrzewski, *Służba wojskowa alumnów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 142, 145–150.

27 Pismo Karola kard. Wojtyły do Eksceleńcy Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 21.05.1968, AKMCz, sygn. 153/11; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 2: 1981–1984, AZCz, brak sygn., 03.02.1982; M. Mikołajczyk, *Władza ludowa a diecezja częstochowska*, s. 101–107; J. Związek, *Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, s. 388–390; E. Włodarczyk, *Wizytacje wyższych seminariów duchownych*, s. 234–236.

a w latach 80. XX wieku dodatkowo pracowali przy budowie nowego gmachu wznoszonego w tym okresie w Częstochowie. Okazją do integracji społeczności kleryckiej były wspólne wyjazdy rekreacyjne i angażowanie się w międzyseminaryjne rozgrywki sportowe. Zwieńczeniem kolejnych etapów studiów były sesje egzaminacyjne, a po nawiązaniu współpracy naukowej z Papieską Akademią Teologiczną – również egzaminy magisterskie²⁸.

Kolejne etapy formacji ludzkiej i duchowej były związane z przyjmowaniem przez alumnów stroju duchownego oraz kolejnych posług i święceń zgodnie z przepisami obowiązującego prawa kanonicznego. Celebracje liturgiczne z tej okazji odbywały się najczęściej w kaplicy seminaryjnej, poza święceniami diakonatu, które organizowano w niektórych parafiach diecezji częstochowskiej. Z kolei święceń kapłańskich biskupi udzielali głównie w Katedrze pw. Świętej Rodziny w Częstochowie. Lata 80. XX wieku były rekordowe pod względem liczby alumnów przebywających w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie. Łącznie przez 65 lat funkcjonowania tej instytucji w pobliżu Wawelu ukończyło studia i przyjęło święcenia ponad 1150 duchownych, którzy w zdecydowanej większości byli kierowani przez władze diecezjalne do pracy duszpasterskiej w parafiach diecezji częstochowskiej. Jednym z nich był późniejszy błogosławiony – ks. Maksymilian Binkiewicz²⁹.

28 Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 1: 1971–1981, AZCz, brak sygn., 26.06.1982; 29.01.1981; 24.01.1983; 31.01.1983; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 2: 1981–1984, AZCz, brak sygn., 07.11.1981; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 3: 1984–1987, AZCz, brak sygn., 23.01.1986; 27.03.1984; 23.06.1984; 06–07.04.1987; 09.10.1986; 09.11.1984.

29 Księga posług i święceń, t. 1, AWMSDCz, brak sygn.; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 1: 1971–1981, AZCz, brak sygn., 02.06.1974; 18.05.1975; 16.06.1976; 29.05.1977; 26.10.1980; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 2: 1981–1984, AZCz, brak sygn., 07.06.1981; 30.05.1982; 23.10.1983; 21.12.1983; Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 3: 1984–1987, AZCz, brak sygn., 20.10.1985; 26.10.1986; 07.03.1987; J. Kowalski, *Charakterystyczne rysy Częstochowskiego Wyższego Seminarium Duchownego*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 219–231.

Fotografia 6. Neoprezbiterzy wraz z bp. T. Kubiną i przełożonymi seminarium, 1934

Źródło: 75 lat Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej, red. W. Kowalik, Częstochowa 2001, s. 303.

Podsumowanie

Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie powstało dzięki silnej determinacji bp. Kubiny oraz ogromnego wysiłku duchowieństwa i wiernych świeckich, którzy w trudnej sytuacji materialnej panującej w Odrodzonej Rzeczypospolitej składali ofiary na rzecz kształcenia duchowieństwa nowo powstałej diecezji częstochowskiej. W efekcie tych wysiłków udało się zorganizować kościelną placówkę dydaktyczno-formacyjną, która zapewniała bardzo dobre warunki do przygotowywania kolejnych pokoleń duchownych, którzy gwarantowali ciągłość pracy duszpasterskiej wśród wiernych diecezji częstochowskiej na możliwie najwyższym poziomie. Mimo problemów związanych z funkcjonowaniem seminarium w okresie II wojny światowej, a następnie Polskiej

Rzeczypospolitej Ludowej, liczba kandydatów do kapłaństwa stale wzrastała. W tym ostatnim okresie bp Goliński podjął działania w kierunku zlokalizowania tej instytucji w granicach diecezji częstochowskiej, tym bardziej, że okoliczności zewnętrzne zmusiły go do zorganizowania samodzielnych studiów po likwidacji Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Te zamiary były realizowane staraniem kolejnych biskupów częstochowskich, a ich zwieńczeniem stało się pobłogosławienie nowego gmachu seminaryjnego w Częstochowie przez papieża Jana Pawła II 15 sierpnia 1991 roku oraz zainaugurowanie w nim kształcenia i formacji przyszłego duchowieństwa diecezjalnego począwszy od nowego roku akademickiego.

Bibliografia

- 75 lat Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej, red. W. Kowalik, Częstochowa 2001.
- Bąbiński H., *Metody formacji ascetycznej w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie w latach 1926–1976*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 3 (1975), s. 63–81.
- Bąbiński H., *Ojcowie duchowni Częstochowskiego Seminarium Duchownego w latach 1928–1975*, Częstochowa 2000.
- Bielecki J., *Zarys historii Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, w: *Pielęgnować ziarno powołania kapłańskiego. 60 lat Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, red. J. Bielecki, Częstochowa 2013, s. 21–36.
- Bp Teodor Kubina w otoczeniu profesorów teologii w dniu otrzymania doktoratu honoris causa UJ, 1931 r., Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/o/15/108.
- Dzieło budowy Seminarium*, „Niedziela” 29 (1986) nr 18, s. 6.
- Gmach Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/o/15/696.
- Informacja, 15.10.1970, Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Katowicach [1945] 1983–1990, sygn. IPN Ka 056/55 t. 3, s. 98.
- Jasionek S., *Ksiądz Jan Kowalski, kleryk Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie i student Uniwersytetu Jagiellońskiego (1949–1954)*, w: *Kapłan teolog. Księga jubileuszowa z okazji 50-lecia pracy dydaktycznej*

- i wychowawczej księdza profesora Jana Kowalskiego w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej*, red. A. Przybylski, Częstochowa 2009, s. 21–47.
- Kapuściński J., *Formacja kapłańska w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie w okresie II Rzeczypospolitej. Wykład inauguracyjny ks. dr. Jacka Kapuścińskiego*, „Rocznik Seminaryjny” 14 (2012), s. 56–89.
- Kapuściński J., *Rektorzy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w latach 1926–2011*, „Veritati et Caritati” 2 (2014), s. 375–409.
- Kęsik K., Widera M., *Ks. Jan Związek. Życie i dzieło*, Opole 2026.
- Kołodziejczyk M., *Profesorowie i wykładowcy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 173–180.
- Kostrzewski P., *Służba wojskowa alumnów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1965–1980*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 91 (2017) nr 1–6, s. 139–164.
- Kowalski J., *Charakterystyczne rysy Częstochowskiego Wyższego Seminarium Duchownego*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolecie Kościoła częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 215–232.
- Kowalski J., *Gmach Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie ma już 60 lat*, „Niedziela” 33 (1990) nr 40, s. 1, 6.
- Kowalski J., *Osiemdziesiąt trzy lata (1926–2009) posługi sióstr honoratek (Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi) w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie i Częstochowie*, Częstochowa 2012.
- Kowalski J., *Żrenica oka diecezji. Siedemdziesięciopięciolecie Wyższego Seminarium Duchownego Kościoła Częstochowskiego (1926–2001)*, Częstochowa 2001.
- Kronika Częstochowskiego Seminarium Duchownego, t. 3, *Archiwum Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, b. sygn., s. 7–8, 14–15, 34, 38–41, 44, 47–49, 51, 57–60, 62–65, 67, 71, 75, 80, 82–83, 85–87, 91–96, 134.
- Kronika seminaryjna, t. 1, *Archiwum Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, b. sygn., s. 2, 472–473, 480–482, 600, 619, 638–639.
- Kronika seminaryjna, t. 4, *Archiwum Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, b. sygn., s. 435, 516, 518, 690.
- Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 1: 1971–1981, *Archiwum Generalne Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi*, b. sygn.

- Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 2: 1981–1984, Archiwum Generalne Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi, b. sygn.
- Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 3: 1984–1987, Archiwum Generalne Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi, b. sygn.
- Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Krakowie, t. 4: 1987–2002, Archiwum Generalne Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi, b. sygn.
- Kronika, t. 1, Archiwum Archidiecezjalnego Seminarium Duchownego w Krakowie, b. sygn., s. 394.
- Księga posług i święceń, t. 1, Archiwum Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Częstochowie, b. sygn.
- Kubina T., *List pasterski*, „Wiadomości Diecezjalne” 1 (1926) nr 1, s. 3–8.
- Kubina T., *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, Częstochowa 1931.
- Meldunek nr 78, 21.06.1969, Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Katowicach, sygn. IPN Ka 056/55 t. 1, s. 120–122.
- Mikołajczyk M., *Diecezja częstochowska w Polsce pojałtańskiej*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolate Kościoła częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 99–114.
- Mikołajczyk M., *Problemy religijno-moralno-społeczne diecezji częstochowskiej w latach 1945–1989 wynikające z ówczesnej sytuacji politycznej*, Częstochowa 2002.
- Mikołajczyk M., *Władza ludowa a diecezja częstochowska*, Częstochowa 2000.
- Pismo bp. Stefana Bareły do Eminencji Najdostojniejszego Księdza Kardynała Metropolity, 08.06.1974, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 153/11.
- Pismo Franciszka kard. Macharskiego do Ekscelencji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 15.10.1982, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 153/11.
- Pismo Karola kard. Wojtyły do Ekscelencji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 21.05.1968, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 153/11.
- Pismo Karola kard. Wojtyły do Ekscelencji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 05.12.1972, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 153/11.
- Pismo Karola kard. Wojtyły do Ekscelencji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 21.09.1973, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 153/11.

- Pismo Karola kard. Wojtyły do Eksceleńcji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 13.05.1974, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 153/11.
- Pismo Karola kard. Wojtyły do Eksceleńcji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 04.06.1974, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 153/11.
- Pismo Karola kard. Wojtyły do Eksceleńcji Najczcigodniejszego Księdza Biskupa, 01.09.1975, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 153/11.
- Pismo sekretarza KEP ds. Seminariów Duchownych ks. Piotra Skuchy do ks. Jana Związka, 04.11.1988, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 180/22, t. 2, cz. 1.
- „Rozpoczynamy drogę, która jest jak pielgrzymka”. Uroczystość poświęcenia placu pod budowę Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie, „Niedziela” 26 (1983) nr 36, s. 1, 6–7.
- Siudy T., *Spod Wawelu pod Jasną Górę*, „Niedziela” 39 (1991) nr 35, s. 1, 6.
- Skrodzki W., *Nowy gmach Częstochowskiego Seminarium Duchownego*, „Niedziela” 39 (1991) nr 33, s. 4.
- Skrodzki W., *Z budowy Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, „Niedziela” 27 (1984) nr 50, s. 6–7.
- Słowo wstępne Franciszka kard. Macharskiego, 22.12.1983, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, sygn. 153/11.
- Służba wojskowa 1968–1979, Archiwum Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Częstochowie, b. sygn.
- Sprawozdanie z konferencji Księża Konsultorów i Dziekanów*, „Wiadomości Diecezjalne” 15 (1945), s. 15–16.
- Tomczyk C., *Częstochowskie Seminarium Duchowne w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*. „Częstochowskie Studia Teologiczne” 3 (1975), s. 39–63.
- Ustawa z dnia 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz.U. z 1959 r. nr 14, poz. 75.
- Widera M., „Kiedy stworzyło się tu źródło apostolskie...” *Zarys dziejów (archi) diecezji częstochowskiej (1925–2025)*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 45 (2025) nr 2, s. 187–212.
- Włodarczyk E., *Wizytacje wyższych seminariów duchownych przez władze państwowe w Polsce w latach 1960–1971*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 325 (2018), s. 229–246.
- Wolny J., *Abp Adam Stefan Sapieha w obronie Narodu i Kościoła polskiego podczas II wojny światowej*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1986, s. 203–472.

- Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 29 grudnia 1959 r. wydane w porozumieniu z Urzędem do Spraw Wyznań w sprawie nadzoru nad seminariami duchownymi, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1960 nr 1, poz. 5.
- Związek J., *75 lat dziejów Wyższego Seminarium Duchownego (Archi)diecezji Częstochowskiej (1926–2001)*. Wykład inauguracyjny ks. prof. zw. dr. hab. Jana Związka, „Rocznik Seminaryjny” 3–4 (2001), s. 18–38.
- Związek J., *Diecezja Częstochowska w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1945)*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolecie Kościoła częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 75–97.
- Związek J., *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990.
- Związek J., *Dzieje Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, Częstochowa 2002.
- Związek J., *Panorama 75-lecia Wyższego Seminarium Duchownego diecezji częstochowskiej (1926–2001)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 75 (2001) nr 10, s. 22–35.
- Związek J., *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Częstochowskiej w Krakowie i Częstochowie (1926–2001)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 29 (2001), s. 293–308.
- Związek J., *Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1926–1991)*, „Veritati et Caritati” 6 (2016), s. 349–419.

bp Jan Kopiec

Długa droga dziejowa do powołania arcybiskupstwa i metropolii krakowskiej

 <https://doi.org/10.15633/tes.12207>

ABSTRAKT

Długa droga dziejowa do powołania arcybiskupstwa i metropolii krakowskiej

Niniejsze przedłożenie przedstawia w syntetycznym ujęciu długą drogę prowadzącą diecezję krakowską, utworzoną w 1000 roku, do rangi archidiecezji i metropolii prowincji kościelnej. Chrześcijaństwo na ziemiach Małopolski zapuściło korzenie co najmniej w wiekach IX i X i swą dojrzałością predestynowało tę stolicę do tej roli. W okresie staropolskim, czyli do III rozbioru Polski w 1795 roku, pojawiały się zamysły o podniesieniu diecezji krakowskiej do wyższej rangi w strukturze Kościoła katolickiego. Podtrzymywała je tradycja o tytule arcybiskupim Arona, a uzupełniała następnie rola Krakowa jako stolica ziem polskich w okresie rozbicia dzielnicowego, a zwłaszcza jako stolica rozległego państwa aż do przeniesienia stolicy do Warszawy w 1596 roku. Jednakże upadek państwa pod koniec XVIII wieku spowodował utratę przez Kraków statusu diecezji i dopiero po 1918 roku, wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości, można było wrócić do wcześniejszych zamysłów o podniesieniu Krakowa do rangi metropolii, co nastąpiło w 1925 roku.

SŁOWA KLUCZOWE: diecezja krakowska, abp Aron, archidiecezja krakowska, historia Kościoła, metropolia

ABSTRACT

The long historical path to the establishment of the archbishopric and metropolitan see of Kraków

This presentation concisely presents the long path leading the Kraków Diocese, established in 1000, to the rank of archdiocese and metropolitan see of an ecclesiastical province. Christianity in the Lesser Poland region took root at least in the 9th and 10th centuries, and its maturity predestined this see for this role. In the Old Polish period, that is, until the Third Partition of Poland in 1795, there were plans to elevate the Kraków Diocese to a higher rank within the structure of the Catholic Church. These were sustained by the tradition of the title of Archbishop Aron (d. 1059). This was further complemented by Kraków's role as the capital of Polish lands during the period of feudal fragmentation, and especially as the capital of a vast state until the capital was moved to Warsaw in 1596. However, the collapse of the state at the end of the 18th century caused Kraków to lose its diocesan status, and only after 1918, with Poland regaining its lost independence, could earlier plans for raising Kraków to the rank of metropolis be resumed, which occurred in 1925.

KEYWORDS: Diocese of Kraków, Archbishop Aron, archdiocese of Kraków, Church history, metropolis

Sięgająca początkami roku 1000 diecezja krakowska przeszła długą dziejową drogę, by z woli Opatrzności zyskać godność archidiecezji i metropolii. Temat ten doczekał się bogatej historiografii, przytaczanej przez kolejne pokolenia badaczy. Stanowi on fundamentalny punkt wyjścia do rekonstrukcji najstarszej struktury organizacyjnej Kościoła katolickiego w Polsce. Analiza tych początków dowodzi zarazem, że archidiecezja krakowska zawsze budowała swoją tożsamość w oparciu o jedność i wierność w odniesieniu do Stolicy Apostolskiej.

Termin „metropolia”, wywodzący się ze starożytnej Grecji, oznaczał miasto macierzyste kolonii: z reguły główny ośrodek prowincji lub kraju. Ten administracyjny model został zaadaptowany przez wczesny Kościół, dla którego polityczne metropolie stawały się stopniowo ośrodkami terytorialnej organizacji życia kościelnego – także na Zachodzie, z głównym ośrodkiem w Rzymie. Warto wspomnieć, że po raz pierwszy nazwa ta pojawiła się na soborze nicejskim I w 325 roku w kontekście przywileju dużej samodzielności prowincji kościelnych. Współcześnie łatwo zapominamy o trudnościach, jakie towarzyszyły rozwojowi struktur kościelnych na nowo chrystianizowanych terenach. Proces ten polegał na wytrwałej posłudze misjonarzy oraz patronacie chrześcijańskich władców, czemu towarzyszyło stopniowe umacnianie się władzy prymacjalnej biskupa rzymskiego, czyli papieża. Choć budowanie trwałych relacji z Rzymem było elementem dalekowzrocznej polityki, jednak dopiero posiadanie własnej metropolii było oznaką pełnej suwerenności państwa wspieranego przez Kościół. Początki tych relacji w okresie wprowadzania na naszych ziemiach chrześcijaństwa potwierdza zachowana spuścizna źródłowa¹. Na tym ogólnokościelnym tle możemy dokładnie odtworzyć rozwój struktury terytorialnej Kościoła w odniesieniu do Krakowa.

Już samo powstanie metropolii gnieźnieńskiej w roku 1000 stanowi wyrażne potwierdzenie tej praktyki, bowiem tworzenie biskupstw i metropolii było związane z wysłaniem do kraju przedstawicieli papieża i najwyższej władzy

1 Zob. M. Sitarz, *Metropolia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, red. S. Wilk i in., Lublin 2008, kol. 658–659.

politycznej, tj. w tym przypadku cesarza Ottona III. Niebawem jednak kryzys po odsunięciu od władzy Mieszka II oraz rewolta pogańska z lat 1034–1039 skierowały uwagę na pozycję diecezji krakowskiej, a sam Kraków stał się rzeczywistą stolicą monarchii piastowskiej. Kwestia realności ówczesnych dążeń do podniesienia diecezji krakowskiej do rangi arcybiskupstwa i metropolii kościelnej pozostaje intrygującym przedmiotem badawczym. Hipoteza o takich dążeniach jest wśród historyków znana. Sprzyjały jej dostrzegane symptomy akcentowania ważnego miejsca Krakowa jako wyraźnego centrum życia państwowego i kościelnego jeszcze przed symbolicznym początkiem państwa polskiego, a zwłaszcza posługującego w nim Kościoła. Dysponujemy bowiem szeregiem argumentów świadczących o tym, że Małopolska otwarła się na świat chrześcijański na pewno przed oficjalnym chrztem Polski, natomiast krótko przed śmiercią Mieszka I (25 maja 992) Kraków został włączony do państwa Piastów, zaś podczas sławnego zjazdu gnieźnieńskiego w 1000 roku utworzono diecezję krakowską wchodzącą w skład metropolii gnieźnieńskiej. W tym pierwszym okresie na kształt organizacji Kościoła w młodym organizmie państwowym główny wpływ miała Wielkopolska – Kraków dopiero wchodził w realia nowego państwa. Jednakże swoiste przyśpieszenie dziejowe, związane z koalicją skierowaną przeciw synowi wielkiego Bolesława Chrobrego – Mieszkowi II, który utracił tron, dalej rewolta pogańska, nadto zniszczenie Wielkopolski i świeżej metropolii gnieźnieńskiej, także najazd czeskiego Brzetysława (1037) – wszystko to niemal zupełnie zrujnowało osiągnięcia pierwszego stulecia państwa i młodego Kościoła.

Nowe nadzieje przyniosła odbudowa młodej monarchii przez Kazimierza Odnowiciela, syna Mieszka II, ale już ze stolicą w Krakowie. Uwaga badaczy od dawna skupia się na potencjalnych aspiracjach Krakowa do przejścia roli zwierzchniego ośrodka kościelnego w państwie Piastów. Są to jednak hipotezy, których raczej nie będzie można w pełni zweryfikować na korzyść Krakowa².

2 Historiografia dotycząca metropolitalnej ambicji Krakowa jest bogata, z najnowszych opracowań m.in.: J. Szymański, *Biskupstwa polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966, s. 164–174; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 22 (1971), s. 355–362; B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1998, s. 570–610; J. Wyrozumski, *Wielka historia Polski*, t. 2: *Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek–1370)*, Kraków 1999, s. 113–114; B. Przybyszewski, *Zarys dziejów diecezji krakowskiej (do roku 1994)*, Kraków 2000, s. 18–33; B. Kumor, *Krakowska metropolia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. A. Szostek i in., Lublin 2002, kol. 1172–1174 – tutaj najważniejsza bibliografia. W niniejszym przedłożeniu korzystam z ustaleń zawartych w tych publikacjach.

Atmosfera towarzysząca prężnej renowacji państwa i dynastii, łącznie z przywracaniem organizacji kościelnej, mogła nadawać tym dążeniom realny kształt. Sam Kazimierz Odnowiciel (1038–1059), restytuujący swe państwo dzięki poparciu cesarza, mógł uchodzić za promotora tych dążeń. W odniesieniu do tego wątku opieramy się na dwóch ważnych przesłankach: dysponujemy źródłowo ważną informacją w kronice Galla Anonima o istnieniu w państwie Bolesława Chrobrego dwóch metropolii kościelnych oraz o (arcy)biskupie Aronie, skierowanym do pracy w Krakowie z niemieckiej Kolonii. Pierwsza z nich informowała o tym fakcie w prostym przekazie: „...Król Bolesław tak wielką gorliwość okazywał około służby Bożej [...] że za jego czasów Polska miała aż dwóch metropolitów wraz z podległymi im sufraganami”³. Ciągłe jednak w tym miejscu podkreślany jest brak przekonujących dowodów źródłowych. Co do drugiej przesłanki o krakowskim hierarsze Aronie należy wskazać, że dawniejsza historiografia akcentowała nade wszystko uzyskany przez niego tytuł arcybiskupa oraz przywilej noszenia paliusza – znaku jurysdykcji metropolitalnej. Wiadomo o nim, że wywodził się z nadreńskiej Kolonii i był związany z klasztorem benedyktyńskim w Leodium⁴. Sakrę biskupią przyjął prawdopodobnie w Kolonii. Przyznanie Aronowi tytułu arcybiskupa *ad personam* nie budzi wątpliwości badaczy. Przedstawiany jest jako osoba obdarzona ponadprzeciętnymi walorami osobistymi predestynującymi go do sprawowania tej funkcji oraz bardzo zaangażowana w dzieło odnowienia chrześcijańskiego życia w Krakowie. Oceny tej nie zmienia fakt, że wyklucza się możliwość równoczesnego sprawowania przez niego funkcji opata benedyktynów w Tyńcu. Okoliczności dotyczące jego posługi stanowią jednak istotny argument w dyskusji nad pozycją Kościoła krakowskiego. Choć następcy Arona nie byli już tytułowani arcybiskupami, epizod z połowy XI wieku nie pozostał bez wpływu na aspiracje Kościoła krakowskiego. W kolejnych wiekach postać abp. Arona

3 Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, opr. M. Plezia, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 31. Nie sposób potwierdzić tej informacji. Część historyków wiąże drugą metropolię z obrządkiem słowiańskim. Por. K. Lanckorońska, *Studies on the roman-slavonic rite in Poland*, Roma 1961 – wyniki uzyskane przez tę badaczkę nie znalazły aprobaty historyków.

4 Wszyscy autorzy biogramów tego hierarchii opierają się na wskazanych przekazach. Por. A. Witkowska, *Aron, Aaron, bp, zm. prawdopodobnie 1059 w Krakowie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz i in., Lublin 1973, kol. 947–948; K. R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 19–22; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 12; B. Przybyszewski, *Aron – arcybiskup w Krakowie, lecz nie krakowski*, w: tegoż, *Zarys dziejów diecezji*, s. 27–29.

była wspominana ze względu na owo personalne wywyższenie zrównujące go z metropolitą.

Następny okres dziejowy z pewnością nie sprzyjał szansom na podniesienie Krakowa do rangi arcybiskupstwa i metropolii, mimo licznych kontaktów Krakowa – ale i Polski – z papiestwem. Wizyty legatów papieskich, kontakty metropolitów gnieźnieńskich z Rzymem, silne więzi między wspólnotami zakonnymi w znacznym stopniu ożywiały perspektywy pomyślnego rozwoju Kościoła w Polsce, mogły być także rękojmnią „życzliwego” traktowania Krakowa. Od panowania Bolesława Śmiałego (1058–1079) nastąpiło wzmocnienie Kościoła w Gnieźnie, dzięki wskrzeszeniu w 1075 roku metropolii św. Wojciecha. Drogę do odbudowy metropolii otworzył list Grzegorza VII do księcia polskiego z 20 kwietnia 1075 roku, w którym papież, stwierdzając, że „Polska nie posiada stałej siedziby metropolii ani dostatecznej liczby biskupstw”⁵, zapowiedział wysłanie swoich legatów w celu uregulowania sytuacji. Wraz z odbudowaną metropolią Polska zyskała nowy, uporządkowany podział diecezjalny oraz obsadę wakujących stolic biskupich, a co za tym idzie niezależność od wpływów niemieckich i szansę na koronację królewską, którą Bolesław wykorzystał w 1076 roku. Wkrótce jednak obiecujące perspektywy rozwoju struktur kościelnych zostały przekreślone przez tragiczne wydarzenia z 1079 roku, związane z konfliktem władcy z biskupem krakowskim św. Stanisławem (1079) i przejściem władzy w państwie przez młodszego brata Bolesława, czyli Władysława Hermana (1079–1102). Wprawdzie kolejny władca, Bolesław Krzywousty (1102–1138), na krótko odbudował potęgę państwa, jednakże wszystkie pozytywne aspekty działalności wymienionych władców upadły w wyniku królewskiego testamentu, który zapoczątkował dwustuletnie rozbieżności. W czasie, kiedy wewnętrzna dezintegracja kraju zmieniała polityczne priorytety, w działaniach ośrodka krakowskiego wyraźnie widać było niemałą determinację, by przejąć przywództwo w łonie dynastii piastowskiej. Wydawało się, że krakowskiej stolicy diecezjalnej uda się wywalczyć znaczącą pozycję zarówno w Kościele, jak i państwie.

Okolicznością sprzyjającą umocnieniu tendencji metropolitalnych mogła być niekwestionowana i wzrastająca rola Krakowa oraz jego biskupa w okresie rozbicia dzielnicowego, gdy wzajemne roszczenia poszczególnych frakcji w dynastii piastowskiej powodowały, że słabła wizja utrzymania jedności państwa.

5 Analiza listu i źródłoznawcze cytowanie listu zob. Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. 1: *Do końca wieku XII*, Kraków 2006, s. 62–63.

Na tym tle wyraźnie wybijają się postaci biskupów krakowskich, dążących do autonomii – z pominięciem Gniezna. Przykładem wybitnego hierarchy jest tu bp Gedko (1166–1185), który odegrał kluczową rolę w utrwaleniu rządów Kazimierza Sprawiedliwego, umacniał pozycję kościelnych rządców krakowskich, torując swoim następcom drogę do przyjmowania sakry nie od metropolity, lecz bezpośrednio od papieża⁶. Niemale znaczenie w budowaniu splendoru Krakowa miało sprowadzenie przez bp. Gedkę – za zgodą papieża – relikwii św. Floriana w 1184 roku, dzięki czemu w mieście zrodził się niezależny od Gniezna kult świętego. Następca Gedki – bp Pełka (1186–1207) – uzyskał od papieża Urbana III (na mocy bulli *In eminenti Sedis Apostolicae* z 4 lutego 1186) zatwierdzenie zwyczaju przyznającego biskupom krakowskim pierwsze miejsce po metropolicie gnieźnieńskim oraz prawo konsekrowania metropolity. Co więcej, papież wziął katedrę krakowską pod specjalną opiekę Stolicy Apostolskiej (metropolita uznał ten przywilej 26 kwietnia 1325)⁷.

Wywalczone dla Krakowa uprawnienia zostały poddane próbie w kolejnych dekadach. Sympotomatycznym przejawem ich obrony była reakcja krakowskiego biskupa Iwona Odrowąża, który wszedł w realny spór z metropolitą gnieźnieńskim i biskupem wrocławskim o pierwsze miejsce w episkopacie po metropolicie. Arcybiskup Wincenty z Niałka uznał bowiem pierwszeństwo wrocławskiego hierarchy Wawrzyńca na synodzie prowincjalnym w 1227 roku. Biskup Iwo nie tylko opuścił w tym momencie synod, lecz zaapelował w tej sprawie do papieża – w jej następstwie papież rozstrzygnął sprawę na korzyść Krakowa. Biskup Iwo nie ukrywał też, że przedsięwziął w Rzymie starania o prawa metropolitalne dla Krakowa. Historycy podkreślają, że prawdopodobnie na ten moment przypada powstanie sfalszowanej bulli *Pro reverentia principis Apostolorum*, przypisywanej papieżowi Benedyktowi IX i datowanej na 1046 rok. Dokument, rzekomo wystawiony dla Kazimierza Odnowiciela i jego żony, miał sankcjonować utworzenie w Krakowie arcybiskupstwa „po wieczne czasy”⁸. Z kolei, pod wpływem kanonizacji św. Stanisława w 1253 roku, bp Prandota (1242–1266) uzyskał od papieża Aleksandra IV potwierdzenie swej

6 Z. Sułowski, *Początki Kościoła polskiego*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966, s. 86.

7 B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 22 (1971), s. 356.

8 Zob. Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów*, s. 58–59; B. Kumor, *Granice metropolii*, s. 357.

prerogatywy o posiadaniu pierwszego miejsca i prawa głosu po arcybiskupie (1257). Powyższe fakty stanowią potwierdzenie utrzymujących się ambicji metropolitalnych w Krakowie, chociaż droga do wywalczenia tej pozycji była skomplikowana i pełna sporów.

Metropolitalnym aspiracjom Krakowa sprzyjała sytuacja polityczna po zjednoczeniu państwa i koronacji Władysława Łokietka w 1320 roku na Wawelu. Wzrost pozycji Krakowa stworzył okazję do nasilenia starań o podniesienie diecezji krakowskiej do rangi metropolii. Zasłużył się w tym wyniesiony na biskupstwo krakowskie Jan Grot (1327–1347), od lat doradzający Łokietkowi w kancelarii królewskiej. Udał się on do Awinionu z poselstwem, aby zabiegać u papieża o uzyskanie paliusza. Fakt ten odnotował Jan Długosz (1415–1480), który w XV wieku stał się głównym promotorem ambicji kościelnych Krakowa.

Należy pamiętać, że dla nadwiślańskiej stolicy czternaste stulecie było „złotą erą”. Pozycję miasta budowały realny blask korony królewskiej, założenie uniwersytetu w 1364 roku przez Kazimierza Wielkiego oraz zawarcie unii z Litwą w latach 1385/1386 przez Władysława Jagiełłę (1386–1434). Sojusz ten wzmocnił znaczenie państwa i otworzył przed krakowskim Kościołem ogromne możliwości prowadzenia misji chrystianizacyjnych na ziemiach litewskich.

W okresie tym jednak Kościół krakowski stanął przed kolejną przeszkodą na drodze ku metropolii. Było nią uzyskanie przez arcybiskupów gnieźnieńskich (1417/1418) godności prymacjalnej. To osłabienie pozycji krakowskich hierarchów skłoniło Jana Długosza do przywołania dawnych argumentów. Przypominał, że krakowskie biskupstwo – założone według niego jeszcze za Mieszka I – zyskało już raz status metropolii w 1046 roku, gdy Aron otrzymał godność arcybiskupa. Choć w wyniku zaniedbań kolejnych następców tytuł ten z czasem zanikł, pamięć o dawnej świetności pozwalała biskupom w kolejnych epokach żądać przywrócenia utraconych praw. Jako zaangażowany kronikarz pisał z nadzieją: „Wreszcie któryś z biskupów krakowskich, dzięki [...] łaskawości papieża i króla, odzyska dawno [...] utraconą godność metropolity i otrzyma jako sufraganie diecezje: przemyską, chełmską i lubuską”⁹.

Sobór Trydencki wlał nowe siły i przyniósł nowe projekty odnośnie do struktury organizacyjnej Kościoła w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Można się o tym przekonać na przykładzie projektu, wysuniętego w 1631 roku przez Wojciecha Dębołęckiego, franciszkanina (ok. 1575 – ok. 1645), piszącego o potrzebie

9 Cyt. za B. Kumor, *Granice metropolii*, s. 358.

utworzenia – obok dotychczasowych w Gnieźnie i we Lwowie – nowych metropolii w Krakowie, Kijowie i Wilnie¹⁰. To stanowiło niejako potwierdzenie ustabilizowanego potencjału państwa oraz Kościoła w Polsce, dzięki stworzeniu z monarchii rozległego państwa, zasobności Kościoła, a zwłaszcza gospodarczych podstaw najbogatszej w instytucje kościelne diecezji. Myśl o metropolitalnych ambicjach przewija się w relacjach biskupów krakowskich *ad limina Apostolorum*, w których odnosili się do wizji metropolitalnej pozycji Krakowa. Warto sięgnąć do argumentacji bp. Andrzeja Trzebickiego (1658–1679) zawartej w jego relacji z 1667 roku: „Od początku chrystianizacji w Polsce diecezja krakowska nie była poddana metropolie gnieźnieńskiej, natomiast w Krakowie mieściła się siedziba arcybiskupia siedmiu pasterzy, co przekazują historycy polscy, przypominając, że Lambert VIII o arcybiskupi paliusz zaniedbał prosić Stolicę Apostolską”¹¹. W spuściźnie nuncjatury warszawskiej, przechowywanej w Apostolskim Archiwum Watykańskim znajduje się czterostronicowe opracowanie, przypisane bp. Trzebickiemu (prawdopodobnie na podstawie relacji z 1667 roku, w której znajduje się tekst), podkreślające należne Krakowowi wywyższenie, które zostało zaprzepaszczone przez następców abp. Arona. Kwestia ta opiera się głównie na tradycji „ludowej”, a nie na silnych argumentach natury prawnej¹². W tekście widoczna jest znajomość zapisów świadczących o tym fakcie, zwłaszcza sformułowanych przez Jana Długosza. Z pewnością dla kurii

10 Por. T. Długosz, *Projekt utworzenia w Polsce nowych biskupstw sprzed r. 1631*, „Przegląd Teologiczny” 13 (1931), s. 99–109; B. Kumor, *Dzieje diecezji*, t. 1, s. 613.

11 *Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615–1765*, wyd. W. Müller, Lublin 1978, s. 88; w podobnym tonie pisał w 1751 roku bp Andrzej Stanisław Załuski (1746–1758) (zob. tamże, s. 131–132) oraz bp Kajetan Sołtyk w 1765 roku (zob. tamże, s. 165–166).

12 Poniższy fragment ukazuje krytyczną ocenę argumentów i dokumentów przedstawionych przez stronę polską na poparcie wniosku o przyznanie paliusza: „Per parte di Mons. Vescovo di Cracovia è stato supplicato a Sua Santità di volergli concedere il pallio, antica prerogativa, com'egli asserisce di quella Chiesa onorata nel bel principio della sua erettione poco prima del 1000 a. con titolo di Archiepiscopato. Benche per negligenza poi degli Arcivescovi, perdesse col nome e con l'autorità di metropolitana, l'uso parimente e l'ordinamento del pallio. La S. Congregazione Concistoriale, a cui della Santità Sua fu rimesso il negozio, non ha trovato in che fondare la concessione d'una gratia così fuor d'ordine che potrebbe corti eccitare particolarmente nelle congiunture presenti, gravi e pericolose per commotioni. Gli agenti di Monsignore per quanto essi dicono, Monsignore istesso non sa allegare altro fondamento, che la tradizione de popoli e l'autorità degli scrittori delle cose Poloniche, e del Cromero specialmente, benche questi parli con qualche ambiguità, ma in materie di tanto rilievo non convien di posare il piede sovra documenti così frivoli et incerti” (Archivio Apostolico Vaticano, Segr. Stato Polonia, Additamenta XIII, fasc. 1, bez daty i podpisu).

rzymskiej były to zbyt słabe historycznie świadectwa, toteż powoływanie się na nie nie mogło przynieść oczekiwanego przełomu.

Jeszcze przed upadkiem Rzeczypospolitej nawiązano do tematu na sejmie grodzieńskim w 1793 roku, rozpatrując nawet możliwość przeniesienia do Krakowa godności prymacjalnej, jako że Gniezno znalazło się w granicach innego państwa. Plany te nie wyszły jednak poza obręb wstępnych zamysłów. Bez formalnego podniesienia do wyższej rangi w strukturze Kościoła diecezja krakowska wchodziła w burzliwy dla siebie i niełaskawy etap w swoich dziejach.

Kolejne rozbiory Rzeczypospolitej (1772, 1793), ostateczny upadek państwa w 1795 roku, wojny napoleońskie, czasy Księstwa Warszawskiego i wreszcie – po 1815 roku – nowy porządek terytorialny w środkowej Europie wywarły negatywny wpływ na losy diecezji krakowskiej.

Nie ulega wątpliwości, że monarchia Habsburgów nie zamierzała sankcjonować przedrozbiorowych aspiracji Krakowa. Przeciwnie – podjęła działania zmierzające do osłabienia pozycji krakowskich biskupów poprzez uszczuplanie terytorium diecezji. Warto wskazać chociażby mocno zagmatwane kroki związane z tworzeniem biskupstw w Tarnowie, Kielcach i Lublinie, a więc na obszarach należących do dawnej diecezji krakowskiej.

Kluczowe znaczenie dla politycznej i kościelnej degradacji ośrodka miało wyniesienie Lwowa – a nie Krakowa – do rangi stolicy zajętej przez Austrię Galicji. Konsekwencją tych przemian stało się m.in. podporządkowanie kościelne Krakowa metropolii lwowskiej w 1807 roku. Jeszcze po włączeniu na krótko Krakowa do Księstwa Warszawskiego w 1809 roku bp Andrzej Rawa Gawroński (1804–1812) w piśmie do władcy Księstwa Fryderyka Augusta z 10 maja 1810 roku postulował utworzenie w Księstwie Warszawskim drugiej metropolii w Krakowie, jednak sprawa w ogóle nie była rozważana.

Kolejnym ciosem okazał się nowy porządek geopolityczny ukształtowany po Kongresie Wiedeńskim w 1815 roku. Utworzenie kadłubowej Rzeczypospolitej Krakowskiej przypieczętowało peryferyjne położenie diecezji. W ślad za nowym podziałem politycznym poszły kolejne reorganizacje struktur kościelnych, czego wyrazem stało się podporządkowanie Krakowa w 1818 roku nowo powstałej metropolii warszawskiej.

Dopiero pod koniec XIX stulecia, w 1880 roku, diecezja krakowska dzięki zabiegom dyplomatycznym bp. Albina Dunajewskiego i naciskom elit otrzymała od Leona XIII status tzw. biskupstwa wyjątego, co oznaczało bezpośrednie podleganie Stolicy Apostolskiej. W tych warunkach prawnych Kościół

krakowski dotrwał do 1918 roku, kiedy to u schyłku I wojny światowej Polska odzyskała niepodległość.

Niniejsza refleksja nad metropolitalnymi dążeniami Krakowa na przestrzeni wieków wymaga dalszych szczegółowych poszukiwań źródłowych. Choć ogólny zarys tych aspiracji jest znany – zwłaszcza, że postulat powołania metropolii zrealizowano dopiero w 1925 roku – to wyjaśnienie wielu szczegółów i odnalezienie nowych dokumentów w pełni uzasadnia potrzebę kontynuowania kwerend.

Bibliografia

- Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, opr. M. Plezia, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968.
- Długosz T., *Projekt utworzenia w Polsce nowych biskupstw sprzed r. 1631*, „Przegląd Teologiczny” 13 (1931), s. 99–109.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. 1: *Do końca wieku XII*, Kraków 2006.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1998.
- Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 22 (1971), s. 319–402.
- Kumor B., *Krakowska metropolia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. A. Szośtek i in., Lublin 2002, kol. 1172–1174.
- Lanckorońska K., *Studies on the roman-slavonic rite in Poland*, Roma 1961.
- Nitecki P., Aron, w: *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Prokop K. R., Aron, w: *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 19–22.
- Przybyszewski B., *Zarys dziejów diecezji krakowskiej (do roku 1994)*, Kraków 2000.
- Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615–1765*, t. 7, wyd. W. Müller, Lublin 1978.
- Segr. Stato Polonia, Additamenta XIII*, Archivio Apostolico Vaticano, fasc. 1, bez daty i podpisu.
- Sitarz M., *Metropolia*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 12, red. S. Wilk i in., Lublin 2008, kol. 658–659.
- Sułowski Z., *Początki Kościoła polskiego*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966, s. 17–123.

- Szymański J., *Biskupstwa polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966, s. 125–233.
- Witkowska A., *Aron, Aaron, bp, zm. prawdopodobnie 1059 w Krakowie*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz i in., Lublin 1973, kol. 947–948.
- Wyrozumski J., *Wielka historia Polski*, t. 2: *Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek – 1370)*, Kraków 1999.

The Pontifical University
of John Paul II
in Krakow

